

Людмила Гнатенко

ЛОВ'ЯНСЬКА КИРИЛИЧНА
РУКОПИСНА КНИГА
XII-XIII ст.

З ФОНДІВ
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

КАТАЛОГ
КОДИКОЛОГО-ОРФОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАЛЕОГРАФІЧНИЙ АЛЬБОМ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Людмила Гнатенко

ГЛОВ'ЯНСЬКА
КИРИЛИЧНА РУКОПИСНА КНИГА
XII–XIII ст.

З ФОНДІВ
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

КАТАЛОГ
КОДИКОЛОГО-ПАЛЕОГРАФІЧНЕ
ТА ГРАФІКО-ОРФОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАЛЕОГРАФІЧНИЙ АЛЬБОМ

КИЇВ 2012

УДК
ББК
Г 56

Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XII-XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом / Л.А. Гнатенко; редкол.: Л.А. Дубровіна (голова) та ін. – К., 2012. – 154 с.: 52 іл.

У виданні представлено наукові археографічні описи та кодиколого-палеографічне й графіко-орфографічне дослідження 12-ти кириличних пам'яток писемності XII–XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, здійснені з урахуванням сучасних досягнень археографії, палеографії, кодикології та кодикографії, а також досліджень давніх південно- та східнослов'янських графіко-орфографічних систем. Подано науково-довідковий апарат та палеографічний альбом, в якому вміщено 52 ілюстрації. Повністю публікуються тексти усіх найдавніших кириличних уривків, що зберігаються в Інституті рукопису.

Розраховано на археографів, істориків, літературознавців, мовознавців, мистецтвознавців, архівознавців, бібліотекознавців, на викладачів та студентів гуманітарних факультетів.

Редакційна колегія

Л. А. Дубровіна (голова), д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України,
Н. М. Зубкова (заступник голови), канд. іст. наук, Г. В. Боряк, д-р іст.
наук, чл.-кор. НАН України, Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук, В. Ю. Омельчук,
д-р іст. наук, Г. В. Папакін, д-р іст. наук, О. О. Хамрай, д-р філол. наук

Рецензенти

Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук
В. В. Німчук, д-р філол. наук
В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук

*Затверджено до друку Вченою радою
Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*

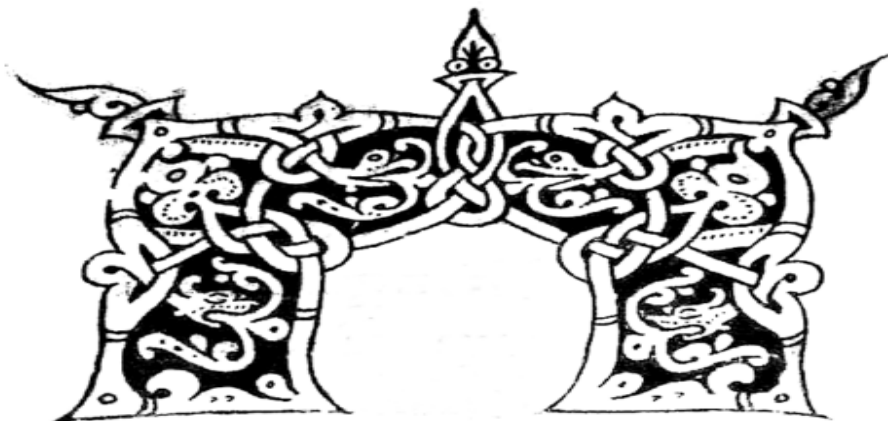
ISBN

© Л.А. Гнатенко, 2012
© Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського, 2012

ЗМІСТ

Кириличні кодекси та уривки XII–XIII ст. Інституту рукопису НБУВ: історія, методологія та основні принципи описування.....	5
Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження кириличних пам'яток XII–XIII ст. Інституту рукопису НБУВ: походження та час написання	18
Описи	45
1. Апостол апракос повний («Сліпченський»). Уривок. Кінець XII ст. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П	47
2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Уривок. Середина XII ст. Ф. VIII, № 3 М	49
3. Євангеліє апракос короткий. Уривок. Перша половина XII ст. Ф. I, № 3935	52
4. Євангеліє апракос повний. Фрагменти. Кінець XII – початок XIII ст. Ф. I, № 3960	54
5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Остання чверть XIII ст. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П	56
6. Євангеліє. Уривок. Середина XIII ст. Ф. 235, № 9	60
7. Паремійник. Уривки. Друга чверть XIII ст. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387 та 388 П	61
8. Служба на Різдво Христове. Уривок. Друга половина XIII ст. Ф. 235, № 1	64
9. Служебник. Уривок. Кінець XIII ст. Ф. 235, № 2-А	66
10. Стихирар мінейний, нотований. Уривки. Середина – третя чверть XII ст. Ф. 235, № 10	68
11. Стихирар мінейний, нотований. Уривки. Кінець XIII – початок XIV ст. Ф. I, № 6713, № 6711	70
12. [Богослужбовий текст]. Фрагменти. XIII ст. Ф. 235, № 20	73

Показчики	75
Показчик рукописів за фондами	77
Хронологічний показчик рукописів	78
Показчик мовних редакцій	78
Показчик штампів, наклеюк, старих шифрів	79
Іменний показчик	80
Географічний показчик	82
Показчик релігійних та світських установ	83
 Списки скорочень	85
Архівні матеріали Інституту рукопису НБУВ	87
Література	89
Книгосховища	98
Зібрання, фонди, колекції рукописів	99
Слова	100
 Палеографічний альбом	101
Список ілюстрацій	103

КИРИЛИЧНІ КОДЕКСИ ТА УРИВКИ XII–XIII ст. ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ: ІСТОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОПИСУВАННЯ

Укладений каталог XII–XIII ст. є продовженням серії хронологічних каталогів слов'янських кириличних рукописних книг Інституту рукопису НБУВ (до 1992 р. – відділ рукописів), в якій уже видано протягом 2003–2010 рр. каталоги XIV, XV та XVI ст.¹ Робота зі створення хронологічних каталогів була започаткована у відділі рукописів у середині XX ст. українським палеографом, колишнім його завідувачем, М.В. Геппенером, яким було вперше проведено комплексне дослідження й описування найдавніших кириличних кодексів та уривків, що зберігалися в книгосховищі, й видано в 1969 р. каталог XI–XIV ст.² Каталоги колекцій та зібрань, у складі яких знаходяться рукописні книги, що нині зберігаються в ІР НБУВ, були опубліковані в кінці XIX – на початку XX ст. відомими українськими вченими в галузі палеографії, філології та історії давньої писемності О.О. Лебедевим, С.І. Масловим, М.І. Петровим, М.Н. Сперанським та ін.³

¹ *Гнатенко Л.А.* Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. – К., 2003. – 193 с., 158 іл.; *Гнатенко Л.А.* Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом. – К., 2007. – 265 с., 59 іл.; *Іванова О.А., Гальченко О.М., Гнатенко Л.А.* Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : наук. кат. : палеогр. альбом. – К., 2010. – 791 с.: іл.

² Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР (Огляд, опис, публікації) / Склад М.В. Геппенер за участю М.П. Візира та Й.В. Шубинського. – К., 1969. – 152 с., 22 табл.

³ *Лебедев А.* Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии. – Саратов, 1916. – Т. 1; *Маслов С.И.* Обзор рукописей библиотеки Имп. университета Св. Владимира. – К., 1910; *Петров Н.И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1875–1879. – Вып. 1–3; *Петров Н.И.* Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – М., 1891. – Вып. 1; 1896. – Вып. 2; 1904. – Вып. 3; *Сперанский М.* Описание рукописей

М.В. Геппенером дослідження давніх кириличних рукописних книг та уривків ВБУ було розпочато ще в 30-х роках ХХ ст., спочатку на посаді співробітника, а потім – завідуючого відділом рукописів, але плідно продовжено лише в 60-х роках, на громадських засадах, що було пов'язано з Другою світовою війною і перебуванням ученого в окупаційній німецькій зоні. Після війни М.В. Геппенеру радянською владою не було дозволено, хоча й неофіційно, працювати в системі Академії наук України, незважаючи на те, що саме завдячуючи самовідданості й самопожертві вченого були врятовані київські архіви та рукописні збірки, повернуті з Німеччини після вивезення в 1943–1944 рр.⁴ Неофіційно він повернувся до відділу рукописів як постійно працюючий читач, допомагав співробітникам оволодіти навичками палеографічного та кодикологічного аналізу, дуже ретельно і уважно займався пошуком, описом та дослідженням найцінніших давніх рукописів слов'янського та українського походження XI–XV ст. Як зазначає Л.А. Дубровіна, «всупереч тенденції поверхового та більш бібліологічного, ніж археографічного опису рукописних книг, що була характерною для радянської археографії 50–60-х років (в Україні така тенденція знайшла свій вияв у формі бібліотечної каталогізації), М.В. Геппенер зберіг та підтримував археографічні традиції «старої школи», що ставилася до рукопису як до особливого явища писемної культури слов'ян і яку він вивчав ще в семінарі акад. В.М. Перетца та в улюбленого педагога проф. С.І. Маслова. Система опису рукописної книги ґрунтувалася на ретельному науковому вивченні походження, змісту та історії рукопису і суттєво відрізнялася від поверхового інформування щодо основних візуально визначених ознак, яке було типовим явищем у археографії вищезгаданого періоду»⁵. Продовження роботи М.В. Геппенера над описом кириличних рукописних книг XI–XIV ст. було пов'язано з діяльністю Археографічної комісії АН СРСР, коли знадобилися досвід й знання знавця давніх манускриптів фондів відділу рукописів інших фахівців такого рівня на той час у м. Києві не було. Залишаючись персоною «нон грата», М.В. Геппенер своєю скромною працею та надзвичайною працездатністю заслужив визнання відомих фахівців у галузі давньої книги, таких, як О.Е. Гранстрем, Д.С. Лихачов, В.І. Малишев, І.П. Єрьомін, М.М. Розов, О.І. Рогов, О.І. Білецький, В.О. Істрін, М.В. Щепкіна та ін., про що яскраво свідчить листування з ними (ф. 169, № 89–143)⁶.

У 60-х роках ХХ ст. Археографічною комісією АН СРСР була розпочата

библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине. – М., 1900; – (Окончание). – М., 1901; *Сперанский М.* Рукописное собрание библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине. Приобретения 1901–1903 гг. – Нежин, 1903; – Приобретения 1904–1905 гг. – Нежин, 1905.

⁴ Про діяльність М.В. Геппенера див.: *Дубровіна Л.А.* М.В. Геппенер – український архівіст і палеограф та його архівні матеріали у фондах ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України // Український археографічний щорічник. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 32–37; *Дубровіна Л.А.* Геппенер М.В. // Українські архівісти: Бібліографічний довідник. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 82–84.

⁵ *Дубровіна Л.А.* М.В. Геппенер – український архівіст і палеограф... – С. 35.

⁶ Там само.

робота з реєстрування найдавніших кирилических рукописних книг XI–XIV ст., що зберігалися у книго- та архівосховищах на території СРСР, створення єдиних методичних засад археографічного описування та організації заходів по укладанню попереднього списку цих пам'яток. Була розпочата планова робота зі створення «Сводного каталога» (фактично для такого каталогу складав свою знамениту картотеку М.К. Никольський)⁷, а основні завдання й принципи роботи були сформульовані М.М. Тихомировим і викладені ним у численних виступах на засіданнях Археографічної комісії в 1960 та 1961 рр.⁸ У цьому контексті набуло актуальності виявлення та описування рукописних книг і київських зібрань та колекцій, тому й було залучено до роботи М.В. Геппенера. Спочатку вчений доопрацював список пам'яток XI–XIV ст. відділу рукописів ЦНБ УРСР, складений ним раніше⁹, що пізніше увійшов до «Предварительного списка славяно-русских рукописей XI–XIV вв., хранящихся в СССР», складеного Археографічною комісією АН СРСР¹⁰, а потім виконав їхнє описування. Здійснені вченим описи давніх кирилических кодексів та уривків і склали каталог, який був виданий у 1969 р. за сприяння, як і проведення самої роботи, завідуючого відділом рукописів ЦНБ М.П. Візиром. Допомога в роботі й науковий співробітник відділу Й.В. Шубинський. Цей каталог, ще при рецензуванні перед виданням отримав високі оцінки як ґрунтовна праця, провідними ученими археографами О.Е. Гранстрем та М.М. Розовим¹¹.

В Інституті рукопису НБУВ зберігається архів М.В. Геппенера (ф. 169), в якому під № 51 знаходяться рукописні та машинописні матеріали опублікованого археографічного каталогу. У цій одиниці зберігання спочатку вміщено робочі чорнові рукописні та машинописні матеріали (№ 51 П): «Славянские рукописи XI–XIV в. в фондах отдела рукописей Государственной Публичной библиотеки УССР в г. Киеве (Обзор, описание, публикации) / Составил Н.В. Геппенер. Киев, 1966» (372 арк.), далі – машинописні матеріали з правками автора (передмова, описи, покажчики, списки скорочень)

⁷ Творогов О.В. Рукописные собрания России: состояние изучения и описания // Труды Отдела древнерусской литературы. – СПб., 2001. – Т. 52. – С. 710–744.

⁸ Шеламанова Н.Б. Деятельность археографической комиссии при Отделении исторических наук АН СССР за 1960 год // Археографический ежегодник за 1960 год. – М., 1962. – С. 368–370; Шеламанова Н.Б. Деятельность археографической комиссии при Отделении исторических наук АН СССР за 1961 год // Археографический ежегодник за 1961 год. – М., 1962. – С. 466–471.

⁹ Геппенер М.В. Список славянских рукописей XI–XIV века, хранящихся в отделе рукописей Государственной публичной библиотеки АН УССР в г. Киеве. [40–50 гг. XX ст.]. – IP НБУВ. – Ф. 169, № 46. – 6 лл.

¹⁰ Предварительный список славяно-русских рукописей XI–XIV вв., хранящихся в СССР (Для «Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV в. включительно») / Сост. Н.Б. Шеламанова // Археографический ежегодник за 1965 год. – М., 1966. – С. 177–272.

¹¹ Гранстрем Е.Э., Розов Н.Н. Отзыв о работе «Славянские рукописи XI–XIV вв. в фондах отдела рукописей Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР», составленной Н.В. Геппенером при участии Н.П. Визиря и Й.В. Шубинского. Л., [1967 г.]. – IP НБУВ. – Ф. 169, № 64. – 7 л.

та фотокопії (№ 51 П): «Славянские рукописи XI–XIV в. в фондах отдела рукописей Центральной научной библиотеки Академии наук Укр. ССР (Обзор, описания, публикации) / Составил Н.В. Геппенер при участии сотрудников отдела рукописей Н.П. Визиря и И.В. Шубинського. Киев, 1967» (139 арк., 38 фотокопій).

Описи кириличних кодексів та уривків М.В. Геппенера були одними з перших здійснених для майбутнього зведеного каталогу давніх кириличних рукописних пам'яток, що зберігалися в СРСР, зроблені на основі власного досвіду й знань вченого в галузі давньої філології, ще до вироблення основних засад опису пам'яток для зведеного каталогу. Лише в 70-х роках ХХ ст., після неодноразового обговорення основних методичних підходів щодо описування рукописів XI–XIV ст. та проекту й прийняття «Инструкции по составлению описания рукописей XI–XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР», були видані методичні рекомендації Археографічної комісії АН СРСР¹². Було вирішено зведений каталог видавати випусками: до першого включити рукописи XI–XIII ст., до другого – XIV ст. і т. д.

Перший випуск – «Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» був підготовлений і виданий у 1984 р. Описи М.В. Геппенера до цього тому подавалися завідуючим відділом рукописів ЦНБ АН УРСР М.П. Візиром вже без участі вченого, оскільки його життя скінчилося в листопаді 1971 р. Ці описи потім доопрацьовувалися для каталогу (з уточненням датування, змісту та ін.) безпосередньо вченими комісії: М.Б. Тихомировим, Л.П. Жуковською, В.М. Загребіним як у листуванні з М.П. Візиром (який за їхніми запитами теж уточнював описи), так і при безпосередніх робочих відрядженнях до м. Києва¹³. З фондів ІР НБУВ до каталогу вміщено 16 описів кодексів та уривків, з яких: 13 описані і опубліковані М.В. Геппенером у 1969 р.: *під № 1, глаголичный*, – ф. 301 (ЦАМ КДА), № 328 П (за каталогом Геппенера № 1); № 60 – ф. VIII, № 3 М (№ 2); № 68 – ф. I, № 3935 (№ 3); № 114 – ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П (№ 18); № 148 – ф. I, № 3960 (№ 5); № 216 – ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387 П, № 388 П (№ 20); № 342 – ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П (№ 4); № 393 – ф. 235, № 1 (№ 6); № 398 – ф. 235, № 2 (№ 7); № 428 – ф. 301 (ЦАМ КДА), № 53 Л (№ 21); № 444 – ф. 235, № 3 (№ 9); № 477 – ф. VIII, № 6 М (№ 6); № 481 – ф. I, № 6713 (№ 8); та три рукописні уривки з пізніших надходжень, підготовлених М.П. Візиром за допомогою учених Археографічної комісії: № 132 – ф. 235, № 10; № 201 – ф. 235, № 9; № 439 – ф. 235, № 11.

¹² Инструкция по описанию славяно-русских рукописей XI–XV веков для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР: Проект. – М., 1973; Инструкция по описанию славянских рукописей XI–XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Сост. Л.П. Жуковская, Н.Б. Шеламанова // Археографический ежегодник за 1975 год. – М., 1976. – С. 28–40; Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1; Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Ред. кол.: Л.П. Жуковская (отв. ред.) и др. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1–2.

¹³ Згідно з даними аркушів використання рукописів.

Другий випуск каталогу під назвою «Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XIV в.» не відбувся. Описи кирилических рукописних книг XIV ст. було вирішено вже Археографічною комісією Росії видавати окремим виданням і під іншою назвою, у випусках: «Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии: XIV век». Зміна назви і принципів видання «Сводного каталога» була викликана історичними і геополітичними змінами, які відбулися на початку 90-х роках XX ст. після розпаду СРСР 1991 р. В 2002 р. було опубліковано перший випуск каталогу XIV ст. (Вып. 1: Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская) (Далі – СК XIV ст.), в кінці якого, в додатку I (с. 559–591), подано виправлення й уточнення до окремих описів «Сводного каталога славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» (1984), серед яких і три рукописи ІР НБУВ, які в СК XI–XIII ст. були вміщені під № 60, ф. VIII, № 3 М; № 477, ф. VIII, № 6 М (передатовано поч. XIV ст.); № 342, ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П.

З 90-х років XX ст. в ІР НБУВ розпочалися комплексні дослідження слов'янських кирилических рукописних кодексів, які базувалися вже на нових археографічних, кодикологічних, палеографічних та графіко-орфографічних засадах. Уже протягом двох десятиліть науковцями відділу кодикології та кодикографії Л.А. Дубровіною, О.М. Гальченко, Л.А. Гнатенко, О.А. Івановою, М.К. Іванніковою, Е.С. Клименко та ін.¹⁴ проводяться в цьому напрямі методичні розробки, вивчення та описування давніх та середньовічних кирилических кодексів. Підготовлені й видані вказані на початку статті хронологічні каталоги XIV, XV та XVI ст. (2007, 2003, 2010).

Випуск каталогу XII–XIII ст. взагалі не планувався. Проте, робота над створенням каталогу кирилических кодексів XIV ст. (2007), до якої залучалися й рукописи датовані в попередніх описах XIII або XIII–XIV століттями, виявила нагальну потребу не тільки в критичному уточненні даних попередніх описів рукописів XII–XIII ст., а і в їхньому дослідженні та археографічному й кодикологічному переописуванні, та необхідність поєднати в одному каталозі рукописи, описані в різних каталогах, та з нових надходжень. При підготовці даного видання досліджувалися всі кирилическі кодекси та уривки XII–XIII ст., які зберігаються у фондах ІР НБУВ, у тому числі й віднесені за фондовими описами та попередніми друкованими каталогами до цього періоду. Робота проводилася на нових наукових засадах, з урахуванням сучасних досягнень археографії, палеографії, кодикології та кодико-

¹⁴ Дубровіна Л. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992. – 262 с.; Дубровіна Л.А., Гальченко О.М. за участю Іванової О.А. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992. – 153 с.; Дубровіна Л.А., Зубкова Н.М. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського як архівна установа // Архіви України. – 1999. – № 1–6. – С. 13–26; Дубровіна Л.А. Кодикологічні, палеографічні та археографічні дослідження рукописних книг в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (кінець 80-х рр. XX ст. – початок XXI ст.) // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Вип. 1. – Львів, 2006. – С. 20–30.

графії, а також досліджень давніх південно- та східнослов'янських графіко-орфографічних систем.

До каталогу XII–XIII ст. Інституту рукопису включено один кодекс та одинадцять уривків на пергамені: 10 – східнослов'янського (давньоукраїнського) походження; 2 – південнослов'янського (давньо-македонського й сербського) походження, які не мають точного датування й датуються за кодиколого-палеографічними даними від першої половини XII ст. та до кінця XIII – початку XIV ст. Вони були досліджені й переописані. Це переважно невеликі уривки й фрагменти давніх рукописних пам'яток, і тільки Оршанське Євангеліє під № 5 представлено як кодекс. З них дев'ять рукописів подані в каталогах М.В. Геппенера та в СК XI–XIII ст., з яких переатрибутовано відповідно до каталогу М.В. Геппенера *сім* з уточненням жанру та *шість* з передатуванням, а до СК XI–XIII ст. – *один* з уточненням жанру та *два* з передатуванням: № 1, ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П, Апостол апракос повний («Сліпченський»), кін. XII ст. (Геп. № 18, Апостол апракос «Сліпченський», XII ст.; СК XI–XIII ст. № 114, кін. (?) XII ст.); № 2, ф. VIII, № 3 М, Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»), СК XIV 2002 I, додаток I, № 60 (Геп. № 2, Апостол Христинопільський або Городиський; СК XI–XIII ст. № 60, Апостол «Христинопольський» або «Городиський апостол»); № 3, ф. I, № 3935, Євангеліє апракос короткий, перш. пол. XII ст. (Геп. № 3, Євангеліє апракос, XII ст.; СК XI–XIII ст. № 68, XII ст.); № 4, ф. I, № 3960, Євангеліє апракос повний, кін. XII – поч. XIII ст. (Геп. № 5, Євангеліє апракос, др. пол.; СК XI–XIII ст. № 148); № 5, ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П, ост. чв. XIII ст. (Геп. № 4, др. пол. XIII ст.; таке ж датування і в СК XI–XIII ст. № 342); № 7, ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387 П, № 388 П, др. чв. XIII ст. (Геп. № 20, XIII–XIV ст.; СК XI–XIII ст. № 216, поч. XIII ст.); № 8, ф. 235, № 1, Служба на Різдво Христове (Геп. № 6, Ірмоси Різдва Христову; СК XI–XIII ст. № 393); № 9, ф. 235, № 2-А, Служебник, уривок А, кін. XIII ст. (У складі з уривками Б–В зі Служебників XIV ст.) (Геп. № 7, Молитовник, уривки А–В, XIII ст.; СК XI–XIII ст. № 398, Служебник, уривки А–В, кін. XIII ст.); № 11, ф. I, № 6713, Стихирар мінейний, нотований, кін. XIII – поч. XIV ст. (Геп. № 8, Канони Різдва Христову і Богородиці, XIII–XIV ст.; СК XI–XIII ст. № 481). Два кириличні уривки з пізніших надходжень, які відсутні в каталозі М.В. Геппенера, описані в СК XI–XIII ст., з яких *один* був нами передатований: № 6, ф. 235, № 9, сер. XIII ст. (СК XI–XIII ст. № 201, біля сер. XIII ст.); № 10, ф. 235, № 10, сер. – тр. чв. XII ст. (СК XI–XIII ст. № 132, кін. XII ст.), та один уривок із нововиявлених, не включений до попередніх каталогів: № 12, ф. 235, № 20.

До XIV ст. було перенесено чотири рукописи й уміщено до каталогу XIV ст., які в попередніх описах датувалися XIII, XIII/XIV ст., з яких три – описані в каталозі М.В. Геппенера та в СК XI–XIII ст., а один – тільки в СК XI–XIII ст.: *нід* № 1, ф. 301 (ЦАМ КДА), № 53 Л, Апостол, 10–20-ті рр. XIV ст. (Геп. № 21, Апостол-апракос, XIII–XIV ст.; СК XI–XIII ст. № 428); № 4, ф. 235, № 3, Євангеліє апракос, поч. XIV ст. (Геп. № 9, Євангеліє (апракос?), XIII чи XIV ст.; СК XI–XIII ст. № 444 – XIII/XIV ст.); № 8, ф. 235, № 11, Євангеліє апракос повний, ост. чв. XIV ст. (СК XI–XIII ст. № 439,

кін. XIII – поч. XIV ст.); № 30, ф. VIII, № 6, Слова посницькі Ісаака Сирина, поч. XIV ст., СК XIV 2002 I, додаток I, № 477, с. 590–591 (Геп. № 19, кін. XIII чи поч. XIV ст.; СК XI–XIII ст. № 477 – XIII/XIV ст.). До нього також було включено, оскільки випуск каталогу XII–XIII ст. не планувався, під № 32, ф. I, № 6713, опис Стихирара мінейного, нотованого, кін. XIII – поч. XIV ст.

Далі подаємо зведену порівняльну таблицю основних даних атрибуції (назва та час створення) шістнадцяти давніх кириличних кодексів та уривків XII, XIII та кінця XIII – початку XIV ст. ІР НБУВ з археографічно-кодикологічних описів, уміщених у попередніх каталогах і в цьому виданні¹⁵. Дані описів подаються у фондовій послідовності, з вказівкою номерів описів у каталогах.

Фонд, од. зб.	М.В. Геппенер	СК XI–XIII ст. (1984)	Л.А. Гнатенко	
	Каталог XI–XIV ст. (1969)		Каталог XII–XIII ст. (2012)	Каталог XIV ст. (2007)
1	2	3	4	5
Ф. I № 3935	Євангеліє-апракос, уривок, XII ст.; № 3	Євангеліє апракос, уривок, XII ст.; № 68	Євангеліє апракос короткий, уривок, перш. пол. XII ст.; № 3	
Ф. I, № 3960	Євангеліє апракос, фрагменти, др. пол. XIII ст.; № 5	Євангеліє апракос повний, уривки, кін. XII – поч. XIII ст.; № 148	Євангеліє апракос повний, фрагменти, кін. XII – поч. XIII ст.; № 4	
Ф. I, № 6713, № 6711	Канони Різду Христову і Богородиці, уривок XIII–XIV ст. (Без № 6711); № 8	Стихирар мінейний, нотований, уривок, XIII/XIV ст.; № 481 (Без № 6711)	Стихирар мінейний, нотований, уривок, кін. XIII – поч. XIV ст.; № 11	Стихирар мінейний, нотований, уривок, кін. XIII – поч. XIV ст.; № 32
Ф. VIII, № 3 М	Апостол Христіно- польський або Горо- диський, уривок, сер. XII ст.; № 2	Апостол «Христіно- польський» або «Горо- диський апостол», сер. XII ст.; № 60 СК XIV ст. (2002 I), дод. I, № 60, с. 563 (Апостол тлумачний («Христінопольський» або «Городиський апостол»)	Апостол тлумачний («Христінопольський» або «Городиський»), уривок, сер. XII ст.; № 2	
Ф. VIII, № 6 М	Слова посницькі Ісаака Сіріна, уривок, XIII–XIV ст.; № 19	Слова посницькі Ісаака Сіріна, уривок, XIII/XIV ст.; № 477 СК XIV ст. (2002 I), дод. I, № 477, с. 590– 591 (поч. XIV ст.)	—	Слова посницькі Ісаака Сіріна, уривок, поч. XIV ст.; № 30
Ф. 235, № 1	Ірмоси Різду Христову, уривок, др. пол. XIII ст.; № 6	Служба на Різдво Христове, уривок, др. пол. XIII ст.; № 393	Служба на Різдво Христове, уривок, др. пол. XIII ст.; № 8	
Ф. 235, № 2–А	Молитовник, уривки А–В, XIII ст.; № 7	Служебник, уривки А–В, кін. XIII ст.; № 398	Служебник, уривок А, кін. XIII ст.; № 9 (У складі уривків А–В зі Служебників XIII–XIV ст.).	

¹⁵ Геппенер М.В. «Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної Наукової бібліотеки...» – *Каталог XI–XIV ст. (1969)*; II. «Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» – *СК XII–XIII ст. (1984)*. Якщо дані описів цього видання були уточнені при підготовці «Сводного каталога славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. – Вып. 1», вони подаються нижче – *СК XIV ст. (2002 I), додаток I*; III–IV. Л.А. Гнатенко, з даного каталогу – *Каталог XII–XIII ст. (2012)* та виданого «Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису...» – *Каталог XIV ст. (2007)*.

1	2	3	4	5
ф. 235, № 3	Євангеліє (апракос?), уривки, XIII чи XIV ст.; № 9	Євангеліє апракос, уривки, XIII/XIV ст.; № 444	—	Євангеліє апракос, фрагменти, поч. XIV ст.; № 4
Ф. 235, № 9	—	Євангеліє, уривок (біля сер. XIII ст.); № 201	Євангеліє, уривок, сер. XIII ст.; № 6	
Ф. 235, № 10	—	Стихирар мінейний, нотований, уривок, кін. XII ст.; № 132	Стихирар мінейний, нотований, уривок, сер. – тр. чв. XII ст.; № 10	
Ф. 235, № 11	—	Євангеліє апракос повний, уривок, кін. XIII – поч. XIV ст.; № 439	—	Євангеліє апракос повний, уривок, ост. чв. XIV ст.; № 8
Ф. 235, № 20	—	—	[Богослужбовий текст], фрагменти, XIII ст.; № 12	
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П	Апостол апракос («Сліпченський»), уривок, XII ст.; № 18	Апостол апракос повний («Сліпченський апостол»), уривок, кін. (?) XII ст.; № 114	Апостол апракос повний («Сліпченський»), уривок, кін. XII ст.; № 1	
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387 П, № 388 П	Паремійник, уривок, XIII–XIV ст.; № 20	Паремійник, уривок, поч. XIII ст.; № 216	Паремійник, уривок, др. чв. XIII ст.; № 7	
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П	Євангеліє апракос («Оршанське»), др. пол. XIII ст.; № 4	Євангеліє апракос повний («Оршанське євангеліє»), др. пол. XIII ст.; № 342 СК XIVст. (2002 I), дод. I, № 342 (сер. (?) XIII ст.)	Євангеліє апракос повний («Оршанське»), ост. чв. XIII ст.; № 5	
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 53 Л	Апостол-апракос, XIII–XIV ст.; № 21	Апостол, XIII/XIV ст.; № 428	—	Апостол, 10–20-ті рр. XIV ст.; № 1

Включені до даного каталогу кириличні рукописи є неоднорідними і не складають єдиного масиву, до колекцій та зібрань вони надходили з останньої чверті XIX ст.

Давні кириличні рукописи ІР НБУВ, не зважаючи на їхню кількість і на те, що переважно це уривки і фрагменти кодексів, мають важливе значення для східнослов'янської, безпосередньо української, й південнослов'янської культур. Вони репрезентують книжний репертуар, скрипторії, особливості мови й письма та ін. П'ять київських уривків є частинами з рукописних кодексів, що зберігають в різних книгосховищах України, Росії, Болгарії (№ 1, 2, 3, 7, 10).

До колекції *Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії* (далі – ЦАМ) (ф. 301) належать один кодекс та два уривки, які відносяться до давньої східнослов'янської та південнослов'янської писемності й були одними з перших рукописів, включених до кириличної частини колекції музею, що діяв з кінця 1872 р.¹⁶ У перші роки своєї роботи ЦАМ отримав від поміщика І.С. Меленевського давнє розкішно оздоблене східнослов'янське Євангеліє (№ 5), яке пізніше було названо «*Оршанським*» і

¹⁶ 17 листопада 1872 р. було створено Церковно-археологічне товариство і ЦАМ, а 31 січня 1873 р. наказом Святійшого Синоду було затверджено устав товариства і музею при ньому. Це був перший музей такого типу в Російській імперії, і проіснував він до початку 20-х рр. XX ст.

датоване XIII ст. У 1874 р. до ЦАМ архімандритом Антоніном Капустіним були подаровані уривок на двох аркушах із знаменитого македонського «*Сліпченського апостола*» кінця XII ст. (№ 1) та чотири аркуші з сербського *Паремійника* другої чверті XIII ст. (№ 7). Ймовірно, до колекції ЦАМ належав і уривок зі *Служби на Різдво Христове* другої половини XIII ст., який зараз зберігається у ф. 235 під № 1 (№ 8). Він знаходився в конверті з друкованим штампом «От Епископа Чигиринского. Викария Киевской епархии», у подібних конвертах також зберігалися й інші рукописи у фондах бібліотеки академії та ЦАМ. Ці рукописи 30 жовтня 1924 р., у складі раритетної частини колекції колишнього ЦАМ, які переважно експонувалися у вітринах, були передані до Музею культур та побуту, який розміщувався на території Києво-Печерської Лаври (згодом – Всеукраїнський музейний городок), а 16. 03. 1934 р. із Відділу письма й друку Всеукраїнського музейного городка – до ВР ВБУ. Тільки один із уривків *Паремійника* (№ 7), під № 388, поступив у складі основної колекції ЦАМ КДА із Подільської філії ВБУ до ВР 26 листопада 1924 р.

У колекції *Київського університету св. Володимира* (ф. VIII) зберігається уривок давньоукраїнського «*Кристинопольського апостола*» середини XII ст., який є одним із найдавніших кириличних рукописів у фондах ІР НБУВ (№ 2). До університетської бібліотеки уривок надійшов у складі рукописів, подарованих А.С. Петрушевичем улітку 1901 р.; до ВР ВБУ – 24 жовтня 1927 р. у складі рукописної колекції бібліотеки.

У ф. I, який є комплексним фондом ІР НБУВ і має умовну назву «Літературні матеріали», знаходяться три уривки із давніх кириличних кодексів. До збірки Ю.І. Тиховського належали два аркуші уривка *Стихирара мінейного нотованого* кінця XIII – початку XIV ст. (№ 11), які були в 1886 р. вилучені вченим із оправи знайденого ним волинського Євангелія другої половини XVI ст. До ВР ВБУ уривки надійшли з Бібліотеки ім. Антоновича. Також до ф. I включені два уривки з *апракосних євангеліїв* першої половини XII ст. (№ 3) та кінця XII – початку XIII ст. (№ 4). Перший надійшов до відділу рукописів у квітні 1935 р. з Центрального архіву давніх актів у Києві (нині – ЦДІАК України), другий – трохи раніше, у березні, як дарунок від професора Київського університету ім. Т. Шевченка О.А. Назаревського, який, одночасно з викладацькою діяльністю, у той час працював і науковим співробітником відділу рукописів (1934–1937).

В Інституті рукопису НБУВ є і власне зібрання уривків із давніх кириличних рукописних кодексів – «*Колекція уривків*» (ф. 235), які, переважно, вилучені з оправ більш пізніших книг¹⁷. До її складу входять п'ять уривків XII–XIII ст. Найранішим із яких, і не тільки в цій колекції, є уривок зі *Стихирара мінейного нотованого* середини – третьої чверті XII ст. (№ 10), який був виявлений у Житомирському краєзнавчому музеї завідуючою фон-

¹⁷ Про історію і зміст колекції див.: Дубровіна Л.А., Гнатенко Л.А. «Колекція уривків» XII–XVI ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (історія, описання, графіко-орфографічний аналіз) // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2010. – Вип. 14. – С. 138–154.

дами Є.І. Філоненко та ідентифікований під час роботи в музеї археографічної експедиції ЦНБ АН УРСР у 1978 р., з якого був переданий 29 березня 1979 р. до відділу рукописів ЦНБ АН УРСР. Уривок *Євангелія* середини XIII ст. (№ 6) був заінвентаризований у ф. 235 в 1967 р., час надходження до ВР точно не відомо. Також до цього фонду включений, вище згаданий, уривок зі *Служби на Різдво Христове* другої половини XIII ст. (№ 8), який, імовірно, належав до колекції ЦАМ КДА. Уривок зі *Служебника* кінця XIII ст. (№ 9, уривок А) заінвентаризований в одній одиниці зберігання разом ще з двома уривками Б і В зі *Служебників* XIV ст., які були вилучені у відділі давніх актів ЦДІАК України з різних оправ волинських актових книг XVII ст. і у 1945 р. передані до відділу рукописів БАН УРСР. Фрагменти [*Богослужбового тексту*] XIII ст. (№ 12) були вилучені в ІР 12 квітня 1979 р. з оправи Октоїха кінця XV – початку XVI ст. із зібрання рукописів бібліотеки Видубицького монастиря, ф. 309 (Вид.), № 566 П, відтоді зберігалися окремо під шифром цього кодексу, і тільки у грудні 2010 р. були заінвентаризовані у ф. 235.

Схема та основні принципи описування рукописів, уміщених до каталогу

Слов'янські кириличні рукописи XII–XIII ст. ІР НБУВ описувалися за археографічною схемою, яка містить кодикологічну та археографічну інформацію: назва (типова); час створення; шифр; мова (з вказівкою на редакцію); формат і розмір; кількість та стан збереження аркушів; матеріал письма; організація сторінки; письмо; оздоблення; оправа; зміст, із вказівкою на втрати тексту; записи; старі шифри, наклейки, штампи; опис; публікація; ілюстрація; примітка.

Назва. Подається типова назва, яка відповідає прийнятій у науці назві (в дужках – спеціальна назва, яка закріпилася в науковій літературі).

Час створення. Подається широка дата написання, яка визначається за палеографічними та кодикологічними даними: типами письма, оздобленням, записами. Підстави датування рукописів за графіко-орфографічними особливостями письма, які писані на пергамені, подано в даному виданні у спеціальній статті.

Походження. У квадратних дужках зазначається імовірне місце написання рукопису. Інформація про походження рукопису подається в даному виданні у спеціальній статті.

Шифр. Подається шифр, під яким рукопис зберігається в даний час. Старі позначення книгосховищ, фондів, колекцій та шифрів подаються в рубриці *Старі шифри*.

Якщо відомо до якого кодексу належить описуваний уривок, тоді вказується місце зберігання й шифр книгосховища в якому він знаходиться, або інші книгосховища, в яких також зберігаються уривки з цього кодексу. Також вказується прізвище дослідника яким була проведена атрибуція й ідентифікація київського уривку і місце його розміщення в кодексі.

Мова. Зазначається мова рукопису та її редакція.

Формат, розмір. Формат позначається: 2°, 4° умовно, виходячи зі зви-

чайних розмірів, які відповідають тому або іншому формату паперових рукописів. Серед описуваних рукописів немає форматом 1°, аркуші яких були б повні, не розрізані й не перегнуті навпіл. Формат 2° встановлюється для рукописів, аркуші яких перегнуті навпіл; 4° – для аркушів «у двійку», перегнутих навпіл. Розмір аркушів зазначається в міліметрах.

Кількість та стан збереження аркушів. Указується загальна кількість аркушів рукопису. Кількість аркушів подається за останньою нумерацією, Окремо вказується на нумерацію аркушів, проведену в XIX та XX ст., які зроблені як облікові, чорнилом та олівцем. Якщо відомо, ким була зроблена нумерація, це також вказується. Для кодексу під № 5 подається інформація про зошити, їхню повноту та сигнатуру.

Стан збереження аркушів подається узагальнено. Переважна більшість рукописів пошкоджена, але на це робиться вказівка лише тоді, коли пошкодження значні, із втратою тексту.

Матеріал письма. Пергамен, вказується його якість.

Організація сторінки. Поле тексту вказується в міліметрах, зазначається розміщення тексту в один чи в два стовпці та кількість рядків.

Письмо. Вказується тип письма: устав, півустав, скоропис (для записів та пізніших приписок); зазначається його час та розмір. Відмічається кількість почерків, якщо почерків більше двох – подаються посилання на аркуші, на яких вони знаходяться. Вказуються чорнило, кіновар, сурик.

Оздоблення. Подається короткий опис заставок, гарно виписаних заголовків, ініціалів, із зазначенням аркушів, на яких вони знаходяться. Для заставок, кінцівок, ініціалів указується стиль орнаменту. Зазначається техніка виконання оздоблення – кіновар, сурик, чорнило та ін.

Оправа. Ця рубрика подана тільки при описові кодексу під № 5, оскільки тільки він має залишки від оправи, інші рукописи представлені лише в уривках.

Зміст. Розкривається за жанром пам'ятки, вказується, по можливості, літературна редакція за сучасними методичними рекомендаціями. Літературна редакція кодексів визначалася за сучасними дослідженнями та методичними рекомендаціями, зокрема: *Апостол* – О.П. Лихачової, *Євангелія* – Л.П. Жуковської¹⁸.

Записи. Подаються всі записи. Вказуються точна чи встановлена дата запису, його тип та місцезнаходження, письмо. Тексти цих записів подаються зі збереженням орфографії.

Старі шифри, наклейки, штапти. Всі дані передаються в точній відповідності до рукопису, скорочення не розкриваються.

Історія побутування та надходження. Коротко подається історія рукопису та надходження до різних установ, та більш детально – до відділу

¹⁸ *Лихачева О.П.* Славяно-русский апостол XI–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 420–447; *Жуковская Л.П.* Славяно-русские евангелия XI–XIV вв. // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 356–383.

рукописів ВБУ (нині – ІР НБУВ)¹⁹, із посиланням на архівні облікові документи, які зберігаються в Архіві ІР НБУВ та в фондах ІР.

Опис. Подається друкована література з археографічного опису рукопису, указується прізвище дослідника, рік видання та сторінки. При посиланнях на «Сводные каталоги» прізвище археографа (-фів) не вказується. При посиланнях на описи каталогів та інші роботи, подається інформація про публікацію кодексу або його частин, статей, уривків, ілюстрацій. Також наводяться основні розбіжності в описах рукописів попередніх археографів, якщо такі існують, та укладача даного каталогу – в назві пам'ятки (типова назва, жанрове визначення) та часі її створення. У кінці рубрики вказується на відсутність інформації про рукопис у *ПС XI–XIV 1966*.

Ілюстрації. Вказується на порядковий номер ілюстрації (-ій) тексту в Палеографічному альбомі.

Електронна копія. Ця рубрика подана тільки для описів під № 2 та № 5, в якій зроблено посилання на електронні ресурси, де представлено тексти кодексів.

У рубриках відсутність тих чи інших елементів опису переважно не констатується. Коментарі до елементів описів позначаються зірочкою (-ами) і подаються в посторінкових примітках.

Основні принципи передачі текстів

Тексти рукописів та записів передаються на основі правил видання пам'яток, безпосередньо давніх українських²⁰, та власних досліджень. Вони публікуються зі збереженням орфографії, зокрема, літер **є, ю, ѣ, ѓ, оу, ђ, џ, ы, ѣ, ѧ, Ѧ, Ѩ, ѩ, Ѭ, ѯ, Ѱ, ѱ**, крім букви **н**, вона передається через **н**. Зберігається лігатура **п**. Виносні літери та ери відтворюються відповідно до тексту. Титли про- ставляються в уніфікованому вигляді (~). Частка **-ся** в постпозиції пишеться окремо. Слова, написані неправильно, передаються без виправлень. Числа подаються у відповідності до джерела. Зберігаються наявні в тексті паєрки, вони з технічних причин ставляться між літерами. Зберігаються всі пункту- аційні знаки. Діакритичні знаки не відтворюються. Сумніви в точності пе- редачі тексту через нерозбірливе написання або пошкодження тексту від- мічаються в квадратних дужках. При графіко-орфографічному розгляді письма графічні накреслення подаються комп'ютерним уніфікованим шриф- том, їхні особливості вказуються в оповідній формі.

Структура роботи

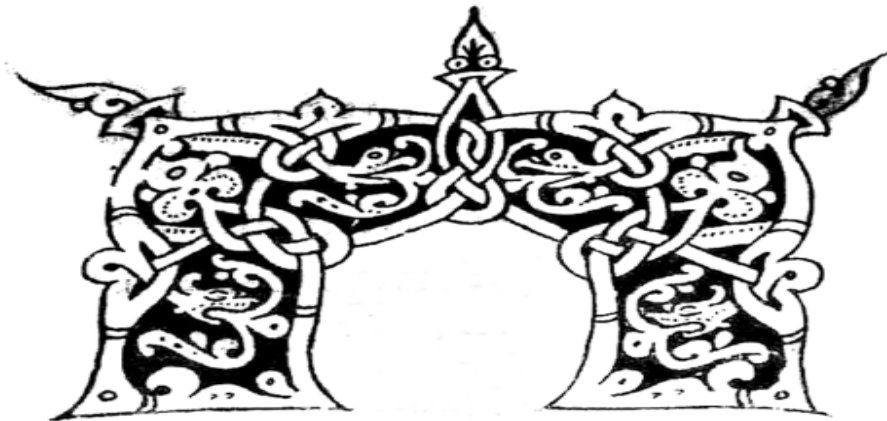
Робота складається з основної частини, науково-довідкового апарату, та палеографічного альбому. До основної частини входять кодиколого-палео-

¹⁹ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С. 71–74, 89, 90, 102, 155–158, 163–164, 178–186.

²⁰ Передача текстів документів і пам'яток. Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної наради, квітень 1990. – К., 1990; *Німчук В.В.* Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції : Проект. – К., 1995.

графічна й графіко-орфографічна стаття та дванадцять наукових археографічних описів кириличних рукописів XII–XIII ст. з фондів ІР НБУВ, які розміщені в каталозі в алфавітній послідовності за типовими назвами кодексів, під однією назвою подані за хронологією. Науково-довідковий апарат видання складається зі змісту, передмови, покажчиків та списків скорочень. У Палеографічному альбомі представлено 52 фотокопії кириличних рукописів XII–XIII ст. ІР НБУВ – проілюстровано всі уривки та дев'ять аркушів із Оршанського Євангелія XIII ст. (№ 5), повний текст якого представлено в електронних інформаційних ресурсах НБУВ. В альбомі ілюстрації розміщуються у хронологічній послідовності за східно- й південно-слов'янським походженням рукописів.

Щиро дякую директору Інституту рукопису НБУВ Любов Андріївні Дубровиній, завідуючій відділом джерелознавства Наталі Михайлівні Зубковій за науково-редакторську підтримку, завідуючій відділом фондів рукописної спадщини Ользі Петрівні Степченко та всім моїм колегам за розуміння й допомогу в роботі.

**КОДИКОЛОГО-ПАЛЕОГРАФІЧНЕ ТА ГРАФІКО-
ОРФОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КИРИЛИЧНИХ ПАМ'ЯТОК
ПИСЕМНОСТІ XII–XIII ст. ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НБУВ:
ПОХОДЖЕННЯ ТА ЧАС НАПИСАННЯ**

При підготовці каталогу були досліджені кириличні пам'ятки писемності XII–XIII ст. Інституту рукопису НБУВ (далі – ІР) й проведено, для більшості рукописів, ідентифікацію їхнього походження та часу написання, з уточненням й використанням даних попередніх описів, уміщених у каталогах М.В. Геппенера «Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної Наукової бібліотеки Академії наук Української РСР (Огляд, опис, публікації)» / Склад М.В. Геппенер за участю М.П. Візира та Й.В. Шубинського (К., 1969) та в «Сводном каталоге славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» (М., 1984)¹.

У роботі була використана кодиколого-палеографічна та графіко-орфографічна методика вивчення давніх кириличних кодексів та уривків, яка дає можливість атрибутувати рукописи, писані на пергамені, в яких відсутні вихідні кодикологічні дані (запис писця, замовника, вкладників тощо).

Переважна більшість досліджених рукописів належить до давньоукраїнської писемної традиції. Тому при їхній атрибуції був застосований також історичний метод дослідження – врахування політичного й культурно-історичного процесу в XII–XIII ст.

Період розпаду держави Київської Русі, спричинений процесом феодалної роздробленості другої половини XII – першої половини XIII ст., поступово призвів до утворення на етнічних українських землях удільних князівств –

¹ Далі на ці каталоги подаються короткі посилання, відповідно *Списку літератури*: на каталог М.В. Геппенера – *Геппенер 1969*; на «Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв.» – *СК XII–XIII 1984*. Короткі посилання також подаються на «Предварительный список славяно-русских рукописей XI–XIV вв., хранящихся в СССР (Для «Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV в. включительно»)» / Сост. Н.Б. Шеламанова // *Археографический ежегодник за 1965 год.* – М., 1966. – С. 177–272. – *ПС XI–XIV 1966*, та на «Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. – Вып. 1: (Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская)». – М., 2002. – *СК XIV 2002 I*.

Київського, Чернігівського, Переяславського, Володимир-Волинського, Галицького. З 1223 р. почалися набіги на Русь монгольських орд, які поступово завоювали її землі. Наприкінці 1240 р. був захоплений престольний град Київ, після падіння якого одна з найбільших і наймогутніших країн середньовічної Європи перестала існувати як держава, більшість її території підпала під васальну залежність. Тільки Галицько-Волинське князівство не зазнало повного розгрому, і переважно саме там продовжувалася безперервність писемної традиції. Незважаючи на складні історичні обставини, писемні традиції Київської Русі зберігалися й продовжувалися на всіх українських землях – занепадаючи, гальмуючись і відроджуючись. До кінця XIII ст. Київ продовжував відігравати значну роль, оскільки, як за археологічними даними доводив Г.Ю. Івакін, стольний град трагічного 1240 р. не був повністю знищений, не відбулося зміни населення або культури. Історичний розвиток міста, зауважував дослідник, не був надовго перерваний, а продовжував розвиватись на ґрунті давньоруських традицій, але у нових історичних умовах². У Києві продовжувала існувати Київська митрополія і активно діяли митрополити...³ При митрополичій кафедрі працював і скрипторій. Успадкувавши здобутки писемної практики Київської Русі, книжники у своїй роботі користувалися давньоруським правописом, тобто, послуговувалися орфограмами давньоруської редакції церковнослов'янської мови, сформованої на книжній старослов'янській основі. Давньоруський правописний узус склався на кінець XII ст. й закріпився протягом XIII ст. Після падіння державності Київської Русі поступово складаються писемні особливості середньовічної української, білоруської та російської книжності. З кінця XIII ст. почала складатися правописна система церковнослов'янської мови нових східнослов'янських редакцій. З XIII ст. відбувалася поступова заміна типу письма старшого уставу молодшим уставом, який трансформувався в XIV ст. в т. зв. руський півустав. В українській середньовічній писемній практиці це призвело до встановлення до середини XIV ст. більш-менш послідовних графіко-орфографічних норм⁴. Досліджувані нами давні кириличні рукописи українського походження належать до давньоукраїнського періоду розвитку української орфографії⁵.

Кириличні писемні пам'ятки XII–XIII ст. ІР НБУВ написані церковнослов'янською мовою, на пергамені, уставним письмом різних типів і часу. До рукописів східнослов'янського походження віднесено один кодекс (№ 5) і вісім уривків (№ 2–4, 8–11), до південнослов'янського – два уривки (№ 1, 7).

Далі матеріал дослідження подається в двох частинах: перша – пам'ятки східнослов'янської писемності, друга – пам'ятки південнослов'янської писемності. У кожній частині – за хронологією проведеного нами датування.

² Івакін Г. Історичний розвиток Києва XIII – середина XVI ст. – К., 1996. – С. 250.

³ Любащенко В. Київські митрополити Кирило II і Петро Ратенський: історичні паралелі // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 3. – Львів, 2010. – С. 213–256.

⁴ Щепкин В.Н. Учебник русской палеографии. М., 1918 (на обложке 1920). – С. 106.

⁵ Історія українського правопису: XVI–XX століття. Хрестоматія / Упорядники В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. Переднє слово В.В. Німчука. – К., 2004. – С. 5.

Результати дослідження представлено окремо за рукописами у відповідності до описів, уміщених у даному каталозі. Основні археографічні, палеографічні та кодикологічні дані наводяться коротко. Пропонується наше датування рукописної книги чи уривка із зазначенням назви, кількості аркушів, шифру зберігання, порядкового номера опису в каталозі та номера ілюстрації, поданої в палеографічному альбомі. Основна увага приділяється проблемі ідентифікації часу написання рукописів, визначенню типу письма та графіко-орфографічних особливостей. Для окремих давніх рукописів подаються пояснення щодо результатів проведених досліджень, на основі яких було здійснено підтвердження або уточнення даних попередніх дослідників, або взагалі передатовано рукописи.

У зв'язку з тим, що всі досліджувані пам'ятки писані на пергамені, що ускладнює проведення датування, ідентифікація часу написання рукописів проводилася, як і попередніми дослідниками, переважно на основі письма та оздоблення, кодикологічних даних для атрибуції в них обмаль.

При розгляді письма найперше зазначається тип і характер письма. Безпосередньо увага зосереджується на узусних орфограмах уживання букв на позначення голосних звуків, оскільки для їх передачі в слов'янських графіко-орфографічних системах використовувалися дублетні букви; при передачі приголосних звуків, за винятком декількох, графемна дублетність не була поширена. При цьому подаються цитування з каталогу М.В. Геппенера 1969 р., оскільки більшість досліджених і переописаних нами рукописів проходили за цим каталогом. Уважаємо за необхідне подавати розгорнуто або повністю пояснення вченого, подані у примітках до описів, щодо основних елементів та результатів проведених ним досліджень, які переважно стосувалися часу написання пам'ятки, походження, мовної редакції, типу та графіко-орфографічних особливостей письма. До подання в повному обсязі цитат М.В. Геппенера нас спонукало й те, що ми не ставили за мету проведення власних графіко-орфографічних досліджень всіх уміщених до каталогу рукописів (це предмет окремої студії), і вважали некоректним подавати в копійчастому викладі дані його досліджень, які використовувалися нами при уточненні або підтвердженні датування рукописів (при цьому подекуди полемізуючи з ученим), а також тому, що сам каталог уже давно став бібліографічною рідкістю. Якщо графіко-орфографічна система рукопису розглядалася в інших роботах, тоді робляться тільки відсилки. Взагалі, в більш поширеній формі нами подаються аргументи щодо атрибуції датування та походження рукописів, коли дані даного каталогу суттєво відмінні від поданих у каталозі М.В. Геппенера 1969 р. та в СК XI–XIII ст. 1984 р.

*Східнослов'янські кириличні рукописи
давньоукраїнської редакції (№ 2–6, 8–12)*

До найраніших кириличних рукописів XII ст. періоду Київської Русі, які зберігаються в ІР, належить уривок із *Євангелія апракоса короткого* київського походження, який датується першою половиною XII ст., а може й раніше (кінець XI – початок XII ст.) (1 арк., ф. I, № 3935; каталог № 3, іл. 1).

Уривок на одному аркуші з Євангелія апракоса зберігається в БАН, 4.5.⁶, київський уривок має розміщуватися перед ним. Ототожнення київського уривка з уривком із БАН, уточнення датування, текстової редакції та змісту проведено О.В. Ухановою⁷ яка при цьому зауважує, що між уривками невеликій відмінності в кількісних показниках пояснюються суб'єктивним фактором при створенні рукопису (наприклад, при його розмітці) і різною долею після того, як він був розшитий. В уривкові БАН, відзначає вчена, деяке зниження норм каліграфії можна пояснити тим, що цей аркуш знаходився в кінці Місяцеслова, і писець міг збільшити темп роботи для прискорення завершення кодексу за рахунок менш ретельних накреслень⁸.

До наукового обігу київський уривок був уведений у *ПС XI–XIV 1966* як уривок з Євангелія тетр XII ст., проте вже в роботі Л.П. Жуковської 1968 р. він був віднесений до апракосів XII ст., а в роботі О.В. Уханової 2011 р. було встановлено, що уривок першої половини XII ст. і належить до коротких апракосів⁹. Що уривок давньоукраїнського (точніше – київського) походження, вважав ще М.В. Геппенер¹⁰.

Писано уривок уставним каліграфічним письмом першої половини XII ст., одним почерком. Письмо двоєрове (**Ъ, Ъ**) безюсове (юс малий (**▲**) замінений на **Ѓ**). М.В. Геппенером у каталозі 1969 р., у коментарях до атрибуції уривка, вичерпно було подано його основні графіко-орфографічні особливості¹¹: «Письмо велике (висота рядка близько 0,7 см), дуже старанне (строго дотримано верхньої межі рядка, проте текст іноді виступає за межі ліній стовпця завширшки 7 см), з дуже різким чергуванням гіпертрофованих натисків (переважно по вертикальних і непрямим лініях) і тонких волосяних (горизонтальні перемички, частина непрямим і хвости **Р, Щ, У, Ц, З**, що спускаються нижче рядка). Письмо трохи відкинуте в лівий бік за рахунок ліній з натиском (пор. деяку схожість у цьому відношенні, наприклад, Пандектів Антіоха, XI–XII ст.¹² (Карский, Палеография..., стор. 381)¹³. Загальне враження приземкуватості, переважання ширини над висотою, проте ряд літер (**О, С, Є**, голівка **Р**) являють собою загострені на кінцях вузькі овали, характерні для штучного письма деяких зразків пізнього літургічного грецького уставу і для старших каліграфічних східнослов'янських рукописів

⁶ Євангеліє апракос, XI/XIII ст. Див.: *СК XI–XIII 1984*, 169, № 149 (XII/XIII ст.)

⁷ Уханова Е.В. Древнерусские рукописи последней четверти XI–XII вв. в хранилищах Львова и Киева: новые находки и атрибуция // *Palaeoslavica*. – 2011. – № 19 (I). – С. 110–117.

⁸ Там же. – С. 112.

⁹ *ПС XI–XIV 1966*. – С. 194, № 91; Жуковская Л.П. Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI–XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их // Памятники древнерусской письменности: Язык и текстология. – М., 1968. – С. 329; Уханова Е.В. Там же. – С. 117.

¹⁰ Геппенер 1969. – С. 7.

¹¹ Там само. – С. 27–28, 28–29, 29.

¹² У *СК XI–XIII* кодекс датовано XI ст. Див.: Пандекти Антіоха Чорноризця, XI ст. – *СК XI–XIII 1984*. – С. 66–67, № 24 (ДИМ, Воскр. 30 перг.).

¹³ Тут і далі при дослідженні цього уривка вченим зроблено посилання й коментарі до студії: Карский Е.Ф. Славянская кирилловская палеография. – Л., 1928.

(наприклад, Остромирове євангеліє¹⁴)»¹⁵. Далі вченим відмічається, що деякі накреслення літер мають риси каліграфічної манірності і що ця стилізація письма ускладнює датування. Наприклад: **Ѹ** з тонкою з'єднувальною лінією між лівою і правою половинами, іноді лише половина цієї перемички, яка відходить від правої вертикалі і закінчується потовщенням (наприклад, Реймське євангеліє¹⁶, проте тут літера пишеться з **Б**: див.: Карский. Палеография..., стор. 203, 371); вугласта “омега” (**Ѡ**) з невисокою середньою частиною часто вживається замість **О** (пор. схожу форму у Пандектах Антіоха XI–XII ст. – Карский. Палеография..., стор. 381; низька середня частина має, можливо, якоюсь мірою також значення для датування); широке **М** найчастіше з потовщеною в кінці, що трохи спускається нижче рядка, середньою частиною (дуже поширена форма, майже норма: пор. ті ж Пандекти і ряд інших рукописів XI–XII ст.); маленька, неглибока симетрична чашечка **Ч** (пор. Пандекти, частково Галицьке євангеліє 1144 р.¹⁷, та інші рукописи XI–XII ст.) частково й інші. Відзначимо ще вжиту один раз, у кінці рядка лігатуру **Ѣ = ОУ**; вона відома і переписувачеві Остромирова євангелія. Однак, наголошує дослідник, такі особливості, як щогла **Б**, яка трохи виступає над рядком (наприклад, Галицьке євангеліє 1144 р.), подовжена в правий бік горизонтальна (на лінійці) частина **З** і симетрично вигнутий у лівий бік хвіст (Галицьке євангеліє, Погодинський псалтир XI ст.¹⁸ – Карский. Палеография..., стор. 385, та ін.), при строго симетричних або трохи зсунутих догори перемичках **Ю, Ю, И, Н, Я**, зменшене у верхній частині **Ж** (пор., Галицьке євангеліє 1144 р., Христинопільський апостол XII ст.¹⁹ та ін.), поряд з деякими пізнішими особливостями орфографії (з них найхарактернішою для даного рукопису є повна відсутність юсів, у тому числі й малого; останнє в цьому разі навряд чи впливає на датування, проте, без сумніву, заслуговує на особливу увагу) і мови ..., примушують віднести даний уривок до XII ст., хоча загальний характер письма віддалено нагадує найдавніші східнослов'янські рукописи, скопійовані, очевидно, з роз-

¹⁴ Євангеліє апракос короткий («Остромирове євангеліє»), 1056–1057 рр. Див.: *СК XI–XIII 1984*. – С. 33–34, № 3 (РНБ, Ф.п.І.5).

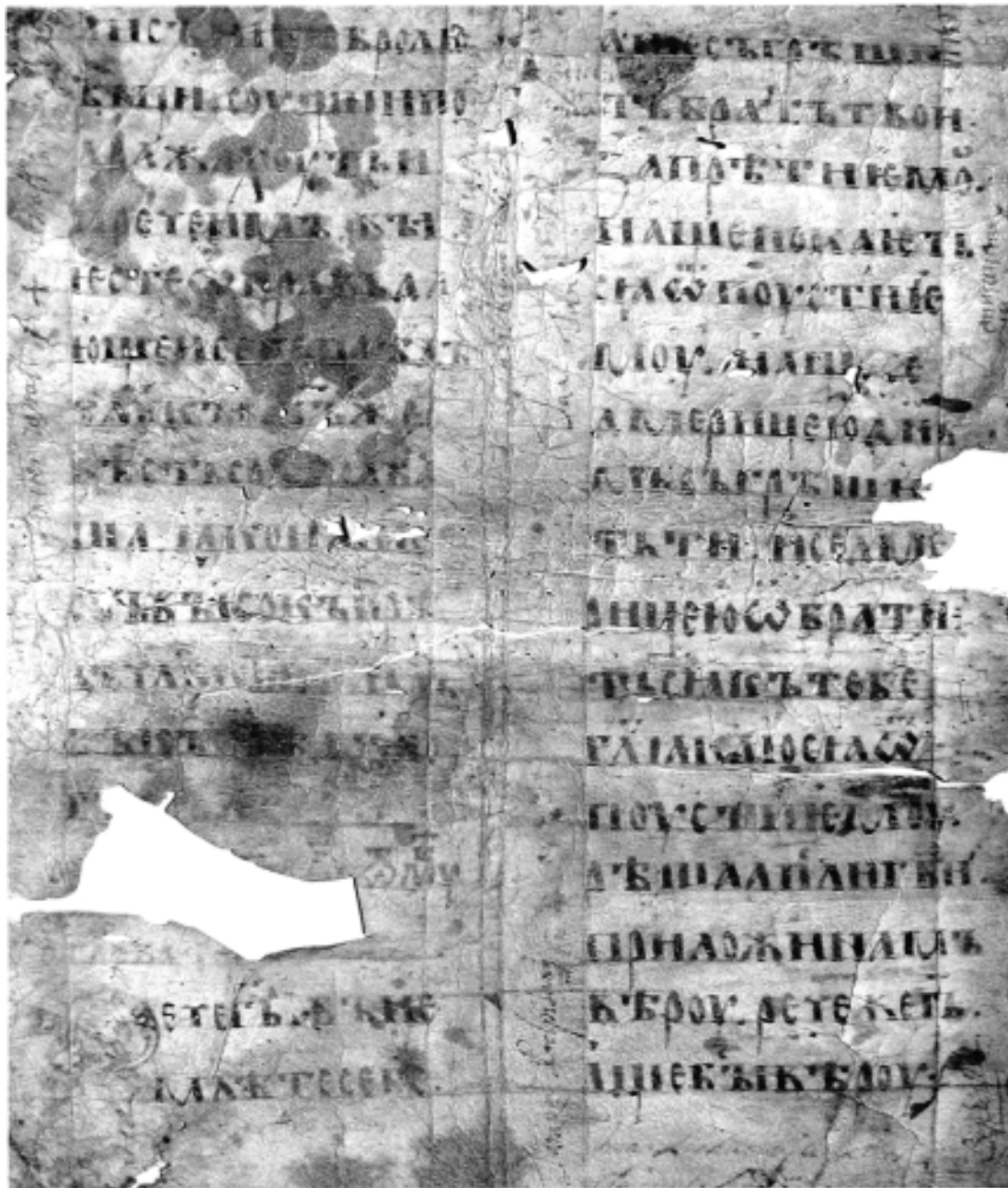
¹⁵ *Геннер 1969*. – С. 27.

¹⁶ У СК XI–XIII 1984 опис Реймського Євангелія не вміщено. Див.: *Жуковская Л.П.* Реймское евангелие: история его изучения и текст / Ин-т рус. яз. АН СССР. Проблемная группа по эксперимент. и прикладной лингвистике. – М., 1978. (Учена, вказуючи на київське походження кодексу, датувала його не пізніше першої половини XI ст.); археографічний опис кодексу – *Запаско Я.П.* Українська рукописна книга. – Львів, 1995. – С. 151–154, № 6.

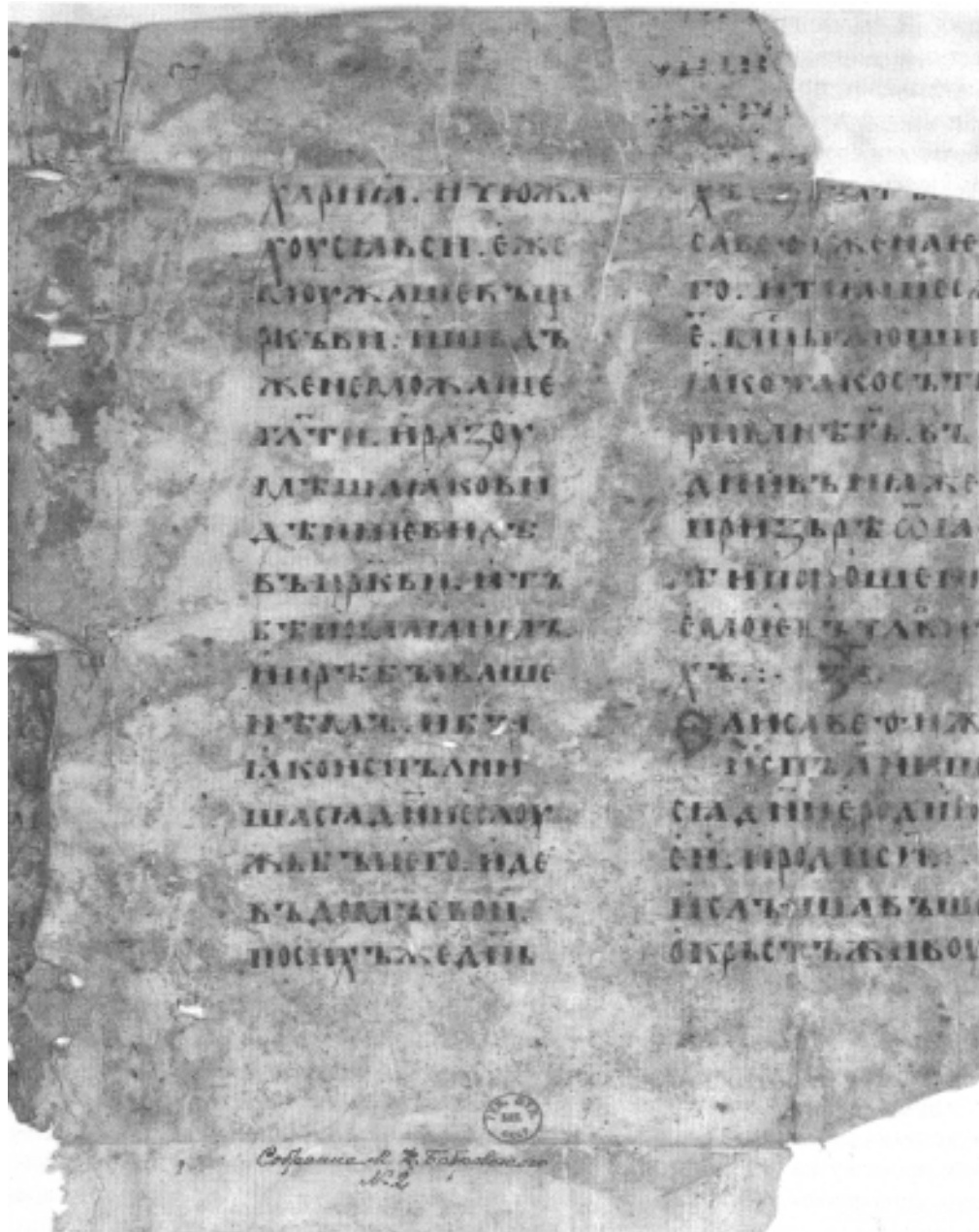
¹⁷ Євангеліє тетр («Галицьке євангеліє»), 1144 р. Див.: *СК XI–XIII 1984*. – С. 94–95, № 53 (ДІМ, Син. 404). Також див. доповн. до опису СК XI–XIII 1984, поданого в *СК XIV 2002 I*. – Дод. I. – С. 562–563, № 53.

¹⁸ Опечатка, має бути XII ст., як у Є.Ф. Карського. У СК XI–XIII кодекс подано як Псалтир тлумачний Афонасія Александрійського («Погодинський псалтир») й датовано другою половиною XIII ст. Див.: *СК XI–XIII 1984*. – С. 319–320, № 385.

¹⁹ Апостол («Христинопільський» або «Городиський»), середина XII ст. Див.: *СК XI–XIII 1984*. – С. 101–103, №№ 59, 60 (ЛІМ, Рук. 39; ІР НБУВ, ф. VIII, № 3 М). Також див. доповн. до опису СК XI–XIII 1984, поданого в *СК XIV 2002 I*. – Дод. I. – С. 563, № 59, 60.

Євангеліє апракос короткий, перш. пол. XII ст.
ІР НБУВ, ф. I, № 3935. Арк. 1

Євангеліє апракос короткий, перш. пол. XII ст.
 БАН, 4.5.2. Арк. 1 (Уханова 2011, 111, іл. 9)

кішних східноболгарських оригіналів (А.И. Соболевский. Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии. СПб., 1910, стор. 133–137), особливо таких суґубо каліграфічних, як уявлювані оригінали Остромирового євангелія чи суперечливих за походженням Купріянівських уривків²⁰ (Н. Каринский. Письмо Остромирова евангелия // Сборник Российской Публичной библиотеки. Т. 1, вып. 1. Пб., 1920, стор. 170; Ф.В. Каминский. Отрывки евангельских чтений XI в., именуемых Куприяновскими (Новгородскими) // Известия ОРЯС, 1923, т. 28. – Л., 1924, стор. 273–320, 4 табл. знімків. П.О. Лавров також вніс ці уривки до свого альбому південнослов'янських рукописів²¹). Отож, підсумовує М.В. Геппенер, цей уривок є свідченням продовження цієї каліграфічної традиції і в пізніший період... І належить він до групи рукописів староруського ізводу²². Сам текст ... виразно виявляє у ряді випадків у лексичному відношенні значне наближення до стародавніх текстів, зокрема до Архангельського²³, проте часом і до Остромирового²⁴ євангелія. У фонетичному ж і орфографічному відношенні зрідка допускаються відступи від старого тексту; щодо цього дуже дивує повна відсутність юсів, особливо малого, всюди заміненого літерою **ІА**. Це явище, зауважує М.В. Геппенер, з такою послідовністю не простежується навіть у пізніших рукописах²⁵. На нашу думку, це можна пояснити тим, що даний уривок належить до корпусу ранніх давньоруських кодексів, у яких тексти писані як із використанням юсів, так і без них, тобто різними правописами, в залежності від протографів, якими користувався писець. Наприклад, тексти Мінеї службової на жовтень, 1096 р.²⁶, написання якої приписується писцю Домкові²⁷, в яких, навіть на одному аркуші, в одній частині послідовно вживається буква **А**, а в другій – на її місці пишеться **ІА**. Тому, вірогідно, Євангеліє апракос, з якого є київський уривок, мав тексти як з використанням юса малого, так і без нього. Можливо, київський уривок із кодексу кінця XI – початку XII ст.

Що ж до почерку київського уривку й уривку з БАН, – сучасна дослідниця О.В. Уханова зазначає, що він є унікальним і не знаходить близьких

²⁰ Євангеліє апракос, уривки («Купріянівські» або «Новгородські листки»), XI ст. Див.: *СК XI–XIII 1984*. – С. 53–54, № 12 (РНБ, Ф.п.І.58).

²¹ *Каринский Н.М.* Письмо Остромирова евангелия (палеографический очерк) // Сборник Российской Публичной библиотеки. – Петроград, 1920. – Вып. 1. – Т.1. – С. 168–192; *Каминский Ф.В.* Отрывки евангельских чтений XI в., именуемых Куприяновскими (Новгородскими) // Известия ОРЯС, 1923. – Т. 28. – Л., 1924. – С. 273–320, табл.; *Лавров П.А.* Альбом снимков с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма // Энциклопедия славянской филологии. Прилож. к вып. 4,1. – Петроград, 1916. – Табл. 5 (л. 2 об.).

²² *Геппенер 1969*. – С. 27–28.

²³ Євангеліє апракос короткий («Архангельське євангеліє»), 1092 р. Див.: *СК XII–XIII 1984*. – С. 43–46, № 6 (РДБ, М. 1666).

²⁴ Євангеліє апракос короткий («Остромирове євангеліє»), 1056–1057 рр. Див.: *СК XI–XIII 1984*. – С. 33–36, № 3 (РНБ, Ф.п.І.5).

²⁵ *Геппенер 1969*. – С. 29.

²⁶ Знімок частини тексту арк. 79 зв. див.: *Карский Е.Ф.* Славянская кирилловская палеография. – С. 377, іл. № 14.

²⁷ *СК XII–XIII 1984*. – С. 47–48, № 8 (РДАДА, ф. 381 (Син. тип.), № 89).

аналогій у каліграфічних рукописах кінця XI – середини XII ст. Що до датування, то вчена вважає, що квадратні пропорції букв, їх монументальність й широкі проміжки між ними вказують на самий ранній період давньоруського книгописання. І що за монументальністю письма ці уривки не поступаються основному почерку диякона Григорія в Остромировому Євангелії 1056–1057 рр., букви якого, між тим, мають більш витягнуті пропорції. Атрибуючи рукописні уривки, подаючи їхні графіко-орфографічні особливості, О.В. Уханова вважає, що вони з короткого апракосного Євангелія який був створений у першій половині XII ст. в одному з центральних скрипторіїв Києва. При цьому вчена вказує на дуже цікавий факт, що текст уривків належить до найдавнішої апракосної редакції (що відбита в Савиній книзі)²⁸ яка продовжувала переписуватися й оформлюватися в розкішні напрестольні кодекси, незважаючи на появу й широке розповсюдження на Русі в ті часи нових редакцій євангельських текстів (в т. ч. редакцій повного апракоса)²⁹.

Приймаючи датування О.В. Уханової, ми припускаємо, що київський уривок міг бути створений і раніше – в кінці XI – на початку XII ст.

Також до найдавніших кириличних рукописів ІР належить уривок на восьми аркушах із *Апостола тлумачного*, відомого під назвою «*Кристинопольський*» або «*Городиський* апостол», який за кодиколого-палеографічними даними датується серединою XII ст. (8 арк., ф. VIII, № 3 М; каталог № 2, іл. 2–17). Ці вісім аркушів складають п'ятий зошит кодексу, основна частина якого (291 арк.) зберігається в ЛІМ, Рук. 39³⁰, зошит має розміщуватися перед львівською частиною. Ототожнення уривка було проведено в 1888 р. його власником, львівським каноніком А.С. Петрушевичем, коли в нього виявилася можливість ознайомитися з більшою частиною пам'ятки. Ним уривок був досліджений ще раніше й датований XII ст.³¹ Проте найпершим, хто подав відомості про уривок й датував його XII/XIII ст., а пізніше опублікував арк. 1–1 зв., був О.О. Кочубинський³², який його побачив саме у А.С. Петрушевича. До датування кодексу XII – початком

²⁸ *СК XI–XIII 1984.* – С. 30–33, № 2 (Євангеліє апракос («Савина книга»), X (?) – XI ст.) (РДАДА, ф. 381 (Син. тип.), № 14).

²⁹ *Уханова Е.В.* Древнерусские рукописи последней четверти XI–XII вв. в хранилищах Львова и Киева: новые находки и атрибуция. – С. 112–113, 113, 116, 117.

³⁰ *СК XII–XIII 1984.* – С. 101–103, №№ 59, 60.

³¹ *Петрушевич А.С.* Каталог церковно-славянских рукописей и старопечатных книг кирилловского письма, находящихся на археологическо-библиографической выставке в Ставропигийском заведении. – Львов, 1888. – С. 4–5; *Петрушевич А.С.* Краткое историческое известие о введении христианства в Предкарпатских странах во времена Кирилла и Мефодия. – Львов, 1882. – С. 73, 74.

³² Отчет о занятиях славянскими наречиями командированного за границу доцента Новороссийского университета А. Кочубинского за время от 1 августа 1874 г. по февраль 1876 г. // Записки Новороссийского университета. – Одесса, 1876. – Т. XVIII. – С. 194–195; *Кочубинский А.* Рецензия на книгу Житецкого: «Очерк литературной истории малорусского наречия» // Отчёт о тридцать втором присуждении наград графа Уварова / Прилож. к LXIX-му тому записок Импер. Академии наук. – № 3. – СПб., 1892. – С. 233–235.

XIII ст. схилялися й О.І. Соболевський, А.Ю. Кримський, М.С. Возняк³³, і лише І.С. Свенціцький датував кодекс XIII ст.³⁴ До XII ст. – П.В. Владимиров, О.І. Калужняцький, С.І. Маслов та наступні дослідники³⁵. Під більш конкретним датуванням – друга половина XII ст. кодекс подавався в монографічних студіях із історії української мови³⁶, і тільки у СК XII–XIII 1984 хронологічні рамки його створення були звужені до середини XII ст.³⁷ Як *Апостол тлумачний* кодекс уміщено у додатку № 1 до СК XIV 2002 I, в якому подано виправлення й уточнення до окремих описів СК XII–XIII 1984³⁸. М.В. Геппенер не відносив кодекс до тлумачних апостолів, і щодо жанру кодексу подавав такі спостереження з приводу катенів на бічних полях: «Джерела цих коментарів, судячи з київського уривка (коментарі основної львівської частини рукопису, лише частково цитовані у виданні Калужняцького...)»³⁹, не мають нічого спільного з толковим апостолом, менш численні і менш обширні і, очевидно, зовсім іншої, переважно історичної (а не богословсько-догматичної) спрямованості. Складається враження, що переписувач рукопису (чи його оригіналу) лише починав підбір матеріалу для наміченого широкого (судячи з широких полів) коментаря. В одному лише випадку ми знайшли частковий збіг тлумачення в Христинопільському і в толковому апостолі (за рукописом XV ст. із Синодальної збірки, № 96⁴⁰, Діяння XII 1–2. Див. текст у додатках. У старшому рукопису толкового апостола 1200 р.⁴¹ із тієї ж Синодальної збірки текст діянь апостольських і тлумачення їх утрачено). Проте й тут маємо справу з самостійним використанням спільного джерела – Іоанна Златоуста, до того ж, у Христинопільському апостолі у коротшому варіанті і, очевидно, на основі іншого перекладу тексту Златоуста»⁴². О.В. Ясіновська вважає, що Апостол є кодексом четвёртого типу⁴³.

³³ Соболевский А.И. Лекции по церковно-славянскому языку. – СПб., 1891. – Изд. 2. – С. 13; Крымский А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья. – М., 1907. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 38, 68; Возняк М. Історія української літератури: У 3-х т. – Львів, 1920. – Т. 1: До кінця XV віку. – С. 52.

³⁴ Свенціцький І. Опись Музея Ставропігійського Інститута во Львові. – Львів, 1908. – С. 13, № 39; Свенціцький І. Нариси з історії української мови. – Львів, 1920. – С. 29.

³⁵ Владимиров П.В. Обзор южнорусских и западнорусских памятников письменности от XI до XVII ст. – К., 1890. – С. 10; Kałużniacki Aem. Actus epistolaeque Apostolorum palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII-o scripti. – Vindobonae, 1896. – P. VII, XII, XXX; Маслов С.И. Обзор рукописе библиотеки Импер. университета Св. Владимира. – К., 1910. – С. 9, № 3.

³⁶ Жовтобрюх М.А., Русанівський В.М., Скляренко В.Г. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979. – С. 350; Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинько І.І. Історична грамати́ка української мови. – К., 1980. – С. 314.

³⁷ СК XII–XIII 1984. – С. 102–103, № 60 ().

³⁸ СК XIV 2002 I. – Дод. I. – С. 563, №№ 59, 60.

³⁹ Kałużniacki Aem. Actus epistolaeque Apostolorum palaeoslovenice...

⁴⁰ Зберігається в ДІМ, Син. 96.

⁴¹ Апостол толковий, 1220 р. – СК XII–XIII 1984. – С. 197–198, № 175 (ДІМ, Син. 7). Також див. доповн. до опису СК XI–XIII 1984, поданого в СК XIV 2002 I. – Дод. I. – С. 567, № 175.

⁴² Геппенер 1969. – С. 23–24.

⁴³ Ясіновська О. Характер і функції художнього оформлення Христинопольського Апостола як книги четвёртого типу // Зап. Львів. національної наук. б-ки ім. В. Стефаника. Збірник наукових праць. – Львів, 2011. – Вип. 3 (19). – С. 364.

Кодекс Апостола є одним із добре збережених до нашого часу рукописів, і хоча перші чотири зошити та кінець рукопису втрачені, він є найповнішим із найдавніших списків перекладу Діянь та Послань апостолів церковнослов'янською мовою, що зберігся у давньослов'янській літературній традиції. Значна цінність рукопису, як зазначає О.В. Ясіновська, зумовлена і наявними в ньому катенами – тлумаченнями апостольських читань, які сьогодні становлять єдиний відомий повний слов'янський переклад відповідної частини візантійського біблійного коментаря⁴⁴.

Апостол був створений у західній частині Київської держави. Перші його дослідники О.І. Соболевський та П.В. Владимиров уважали його за походженням галицько-волинським⁴⁵. На галицькому походженні наголошував А.Ю. Кримський, а О.М. Колесса вважав рукопис південноволинським⁴⁶. У кодексі є свідчення в запису городищенського дяка Євхима, на бічному полі на арк. 111 зв., про те що в кінці XIV – на початку XV ст. він знаходився у Городищі (тепер, с. Городище Сокальського району Львівської області).

Про волинське походження рукопису свідчать його кодиколого-палеографічні дані, мовна редакції церковнослов'янського тексту та графіко-орфографічні особливості письма.

Писано основний текст Апостола одним писцем, чітким рівним уставом середини XII ст. Письмо двоєрове (**Ъ, Ъ**) юсове (**▲**). На аркушах київського уривка писцем, яким писано основний текст кодексу, були також уписані уставним письмом, маленькими літерами, тлумачення, номери читань, заголовки окремих епізодів та скорочені уставні позначення богослужбових читань; іншим писцем були зроблені, також маленьким уставним письмом, почерком близьким за часом до основного тексту, – нові позначення богослужбових читань замість старих або як доповнення до позначень першого писця. Під час написання основного тексту писцем глаголичними буквами (глаголиця старша кругла – у львівській частині наявні глаголичні йотовані юси) позначені місця вставок у тексті (**Ц**, арк. 2 зв.; **Ч**, арк. 4; **Ш**, арк. 8 зв.), одинично використано й латинські літери (**E**, арк. 6 зв.). Розподіл тексту на зачала, поновлення стертих літер, доповнення назв днів тижня до скорочених позначень першого писця було проведено півуставом у XVI ст.

У науковій історіографії пам'ятка вже давно проходить під датою написання як середина XII ст., і не викликає заперечень. Письма всього кодексу розглядалося несистемно, хоча О.І. Калужняцьким був виданий ще в 1896 р.⁴⁷ текст основної частини⁴⁸, а от кодиколого-палеографічний та графіко-орфогра-

⁴⁴ Ясіновська О. Кристинопольський Апостол – цінна пам'ятка українського рукописного мистецтва XII ст. (палеографічний та кодикологічний опис) // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Львів, 2008. – Вип. 12. – С. 303.

⁴⁵ Соболевский А.И. Лекции по истории русского языка. – С. 13; Владимиров П.В. Обзор южнорусских и западнорусских памятников... – С. 10.

⁴⁶ Крымский А. Украинская грамматика для учеников... – С. 38, 68; Колесса О. Південно-волинське Городище і городиські рукописні пам'ятники XII–XVI вв. – Прага, 1923. – Т. I–III. – С. 27.

⁴⁷ Kałuźniacki Aem. Actus epistolaeque Apostolorum palaeoslovenice...

⁴⁸ Зокрема, вченим не були опубліковані передмови до апостольських читань та тлумачення апостольських читань.

фічний матеріал київської частини кодексу був опрацьований С.І. Масловим у 1910 р.⁴⁹ І тільки в сучасному дослідженні О.В. Ясіновської⁵⁰ графічні особливості кодексу знайшли більш послідовне вивчення, й уперше досліджено графіку письма, яким писано катени⁵¹.

До київського скрипторію відносимо уривки *Стихирара мінейного нотованого* середини – третьої чверті XII ст.⁵² (2 арк., ф. 235, № 10; каталог № 10, іл. 18–21). Основна частина кодексу зберігається в ДІМ, Син. 279 – 168 арк.; уривок – в РДБ, Григ. 47 (М. 1729) – 6 арк. Дані уривки є першим та восьмим аркушами 12-го зошита, які його складають разом із уривком із РДБ, Григ. 47 (М. 1729) – арк. 2–7. У СК XI–XIII 1984 написання кодексу вказано як кінець XII ст.⁵³ Датування й ототожнення основної частини й уривка РДБ було проведено М.Б. Тихомировим⁵⁴, ним же значно пізніше було атрибутовано й київський уривок, який був виявлений в 70-х роках ХХ ст. в Житомирському краєзнавчому музеї, а ідентифікований тільки під час роботи в музеї археографічної експедиції ЦНБ АН УРСР у 1978 р., яку очолював М.П. Візир. Тоді членом експедиції Л.П. Жуковською уривок був датований кінцем XII ст. До наукового обігу він був уведений М.П. Візиром⁵⁵, ним же опис уривка був поданий до СК XI–XIII 1984⁵⁶.

Сучасна дослідниця давньої української музичної спадщини, Л.Ф. Корній⁵⁷ відносить рукопис до київського осередку, як і раніше І.О. Гарднер⁵⁸. Сто років тому В.М. Металов при дослідженні основної частини Стихирара міней-

⁴⁹ Маслов С.И. Отрывок Христинопольского апостола, принадлежащий библиотеке Университета св. Владимира // Изв. ОРЯС, 1910. – Т. 15. – Кн. 4. – С. 229–269.

⁵⁰ Ясіновська О. Кристинопольський Апостол... – С. 303–322.

⁵¹ Катени як окремий об'єкт досліджень, зокрема кодиколого-палеографічних, розглядається вченою в роботі: Ясіновська О. Катени як жанр герменевтичної літератури: візантійська традиція і слов'янська рецепція (на прикладі Кристинопольського апостола XII століття) // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 3. – Львів, 2010. – С. 72–103.

⁵² Під таким датуванням подано відомості про манускрипт у роботі: Дубровіна Л.А., Гнатенко Л.А. “Колекція уривків” XII–XVI ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (історія, описання, графіко-орфографічний аналіз) // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2010. – Вип. 14. – С. 141, 142, 143–144, № 10.

⁵³ СК XI–XIII 1984. – С. 155–157, № 130–132.

⁵⁴ Тихомиров М.Б. Каталог русских и славянских пергаменных рукописей XI–XII вв., хранящихся в отделе рукописей Гос. б-ки СССР им. В.И. Ленина, ч. II (XII в.) // Записки ОР ГБЛ. – М., 1965. – Вып. 27. – С. 99–101, 126–129; Ч. III (XII и кон. XII – нач. XIII в.). – М., 1968. – Вып. 30. – С. 109–110; Ч. IV (дополнения). – М., 1972. – Вып. 33. – С. 214.

⁵⁵ Визирь Н.П. Описание рукописей в Центральной научной библиотеке Академии наук УССР // Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материалы Всесоюз. конф. Сб. статей. – Л., 1981. – С. 166.

⁵⁶ СК XI–XIII 1984. – С. 156–157, № 132.

⁵⁷ Корній Л. Проблеми джерелознавства української музичної культури (безлінійні нотовані рукописи сакральної монодії XI–XVI ст.) // Студії мистецтвознавчі: театр, музика, кіно. – К., 2005. – № 6 (10). – С. 11.

⁵⁸ Гарднер И.А. Богослужбное пение русской православной церкви. – М., 2004. – Т. 1.

⁵⁹ Металов В. Богослужбное пение русской церкви в период домонгольский, по историческим, археологическим и палеографическим данным. – Ч. I и II, с прилож. 12 табл. (Facsimile) снимков с рукописей X–XI–XII вв. // Записки Императорского Московского археологического ин-та имени Императора Николая II. – М., 1912. – Т. XXVI. – С. 191–196.

повернемося до вживання **Ѣ, Ъ** в київському уривкові Стихирара мінейного нотованого. Так, наявна як присутність букв **Ѣ** і **Ъ**, на позначення слабких редукованих у кореневих складах, що значно домінує, так і відсутність: *много* 2 зв., *что* 1 зв., *цесарьствіє* 2, *отца* 2, *сътворено* 1, *твоє* 2, послідовно вживаються в кінці рядка – *испѣлъ/нитъ* са 1, *на пѣрь/вѣмъ* 1; вживання **ѢЛ** в сильній позиції перед складом із голосним повного творення: *плѣти* 1 зв., *плѣтию* 2; написання із давніми сполученнями **ѢР, ЪР** між приголосними: *скѣрбъ* 1 зв., *вѣртѣлъ* 1 зв., трапилося й вживання **ѢРЬ** між приголосними на місці давньої сполуки **ѢР**: *не тѣрьплю* 1 зв.; закінчення **-ОМЪ, -ЄМЪ**: *чловѣкомъ* 1, *языкомъ* 1 зв.; не помічено перехід редукованих **Ѣ, Ъ** у голосні повного творення **О, Є**: *оумѣмъ* 1 зв., *вѣплѣщѣса* 2, *величѣство* 1 зв., *мнѣши* 1 зв.; букви **Ѣ** і **Ъ** традиційно вживаються в кінці слів як знака його закінчення при тодішньому нероздільному письмі: *дадимъ* 1 зв., *доушамъ* 2, *глаголетъ* 1 зв., *славитъ* 2. Наявні написання з буквою **Ѣ** на місці етимологічного **Е** у позиції перед складом із слабким **Ъ**: *на пѣрьвѣмъ* 1, *тѣмъ* 1, які не були характерними для давньоукраїнських кодексів до середини XII ст.

Знамена та їх накреслення відповідають в уривках Стихирара мінейного особливостям знаменної нотації XII ст., які в ньому чітко проставлені над кожним складом тексту. Аналіз системи знаків знаменної нотації уривків був свого часу проведений Л.П. Корній і зроблено висновок, що вони дають уявлення про особливості доволі розвиненої знаменної системи, що використовувалася в XII ст.⁶³

До рукописів кінця XII – початку XIII ст. можна віднести і фрагменти *Євангелія апракоса повного*, вірогідно волинського походження (дві смужки одного аркуша, ф. I, № 3960; каталог № 4, іл. 22–23). Фрагменти використовувалися в корінці оправи; коли були з неї вилучені – невідомо. 1 березня 1935 р. вони були подаровані до відділу рукописів ВБУ професором Київського університету ім. Т. Шевченка О.А. Назаревським, який, одночасно з викладацькою діяльністю, у той час працював і науковим співробітником відділу рукописів (1934–1937), того ж року були внесені до інвентарного опису як уривки *Євангелія* близько XIII ст. Одним із перших їх дослідників Я.П. Запаском вони були датовані XII ст., передатовані для ПС XI–XIV 1966 та в роботі Л.П. Жуковської – XIII ст., в каталозі М.В. Геппенера 1969 подані під датою друга половина XIII ст., а у СК XI–XIII 1984 – кінець XII – початок XIII ст.⁶⁴, до датування якого приєднуємося й ми.

Писано фрагменти маленьким приземкуватим уставом кінця XII – початку XIII ст., одним почерком. Письмо двоєрове (**Ѣ, Ъ**) юсове (**▲**). М.В. Геппенер віднесення фрагментів до другої половини XIII ст. пояснював нестійким, невпевненим характером уставного письма й подавав таку його характерис-

лингвистическая реконструкция книгописания конца XI века // Древняя Русь: вопросы медиевистики. – М., 2003. – № 1 (11). – С. 48.

⁶³ Корній Л. Проблеми джерелознавства української музичної культури... – С. 11.

⁶⁴ Запаско Я.П. Орнаментовані рукописи XI–XVI ст. в книгосховищах Української РСР // Матеріали з етнографії та художнього промислу, 1957. – Вип. 3. – С. 145–146; ПС XI–XIV 1966. – С. 205, № 289; Жуковская Л.П. Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI–XIV вв. ... – С. 329; Геппенер 1969. – С. 36–39, № 5; СК XI–XIII 1984. – С. 169, № 148.

тику, відмічаючи при цьому, що текст надзвичайно короткий і складається переважно з частин слів, що утруднює визначення орфографічних і фонетичних особливостей: «Переважають грубі накреслення літер, що ніби розпливаються, з нечисленними дуже тонкими волосяними лініями; хоч розміри уривків і невеликі, можна помітити значні варіації, ніби невпевненість у написаннях окремих літер. Відзначимо зокрема **Ч** з асиметрично потовщеною правою або лівою частиною “чаші”; **З** з дуже малим хвостиком, який іноді трохи відкинуто в правий бік; перемички **Ю, Ю, Н** та **И** часом трохи вище середини літер, до того ж, у першій літері перемичка дуже тонка, з ледь помітним язичком, у другій – іноді з крапкою на перемичці, у літері **И** напрям перемички змінюється: то горизонтальний, то трохи зміщений донизу в правий бік. Відзначимо ще **Є** з майже вертикальною лівою частиною і ледь помітним язичком (можливо, в деяких випадках ця літера означала **Ї**); **Ѡ** – з низькою середньою частиною. **Р** – з дуже малим тонким хвостиком; **К** – іноді з двох не з’єднаних між собою половинок. Із графічних особливостей відзначимо вживання **Ы** з “єром”..., що для тієї епохи скоріше свідчить на користь східнослов’янського походження»⁶⁵.

До середини XIII ст. належить уривок із *Євангелія* (1 неповн. арк., ф. 235, № 9; каталог № 6, іл. 9). Для СК XI–XIII 1984 його датування було проведено М.Б. Тихомировим, встановлення змісту – Л.П. Жуковською⁶⁶. Уривок давньоукраїнського, імовірно київського, походження.

Писано уривок невеличким уставом середини XIII ст., одним почерком. Письмо двоєрове (**Ъ, Ъ**) юсове (**Ѧ**). Основні графіко-орфографічні особливості уривка такі: у **Ѧ, Ю** з’єднувальна перемичка майже вгорі; букви **Н** та **И** чітко розрізняються, з’єднувальна перемичка у **Н** опущена до середини, у **И** – горизонтальна, майже вгорі; буква **Ю** з правою вузькою частиною, з’єднувальна перемичка вгорі, в одних накресленнях перемичка горизонтальна і потрапляє в язичок, в інших – скошена догори і не потрапляє в язичок; на з’єднувальних перемичках часто ставиться перетинка; послідовне написання графеми **Ы**; **Ѡ** з низькою середньою частиною; послідовне вживання диграфа **ѠУ**; відсутні юси великі (**Ѥ, ѥ**); у **Ѧ** щогла трохи виступає над рядком, коромисло на рівні верхньої межі рядка; **Ѥ** – з маленькою верхньою частиною; у **М** середня частина трохи опущена під рядок; у **Р, Ц, У** тонкі не дуже довгі хвости; у **Ч** трикутна чаша, скошена вліво; буква **А** вживається на початку слів, після твердих приголосних та шиплячих, після м’яких приголосних пишеться **Ѧ**: *и ѡсоудѦ, ѡбращѣть* 1; йотація звука **А** передається на початку слів та після голосних через **Ѧ**: *покаѣшасѦ, послѣднѦя* 1; йотація звука **Е** передається на початку слів та після голосних буквою **Ю**: *ѡмоу, ѡбрѣтаѣть* 1; **Ѡ** – послідовно на початку слів та після голосних: *ѡбращѣю, ѡнѣ* 1; наявні написання з **Ѡ**: **ѡ** 1; в кореневих складах слабкі редуковані голосні не передаються, **Ъ** і **Ь** збережені в кінці слів як показник його кінця при нероздільному письмі: *соудѣ, боудѣть* 1, а також у кінці рядків: *въ чрѣѡѡ/ѡѣ* (**Ь** з високою щоглою), *ѡшѣѡ/ѡѣ* 1; наявне і вживання **ѠРѡ** між приголосними на місці давньої сполуки **ЪР**: *горѣѡѡ/* 1, та **ѠР** на місці **ЪР**:

⁶⁵ Гептнер 1969. – С. 36–37, 37.

⁶⁶ СК XI–XIII 1984. – С. 225, № 201.

першого 1; трапилося й написання з буквою **Ѣ** на місці етимологічного **Е** у позиції перед складом із слабким **Б**: *въ чрѣвѣ/вѣ* 1.

Уривок зі *Служби на Різдво Христове*, на одному аркуші, датується другою половиною XIII ст. і, вірогідно, є волинського походження (1 арк., ф. 235, № 1; каталог № 8, іл. 25–26). Під даною назвою уривок уміщено до СК XI–XIII 1984, проте, раніше, у ПС XI–XIV 1966 та в каталозі М.В. Геппенер 1969 він був уключений як *Ірмоси Різдва Христову*⁶⁷.

Писано уривок нерівним маленьким уставом другої половини XIII ст., одним почерком. Письмо двоєрове (**Ѣ**, **Б**) юсове (**▲**). М.В. Геппенер уважав, що письмо уривка нагадує письмо уривка з Євангелія апракоса повного другої половини XIII ст. (№ 4), що зберігається в ІР у ф. І під № 3960, але воно не таке грубе і більш упевнене. Вчений відзначав такі особливості графіки й орфографії: **Ч** з верхньою частиною у вигляді розщепу, іноді трохи асиметричне; хвостик літери **З** інколи відкинуто у правий бік; перемички **ІА**, **Ю**, **Ї**, **И** іноді проходять вище середини літери, а іноді підіймаються навкіс до її правого боку; омега (**Ω**) з низькою середньою частиною; **К** складається з двох не з'єднаних частин; **Ж** із зменшеною верхньою частиною; незвичайне спрощене написання малого юса (див. Карский 1928, 207–208)⁶⁸, **Ѣ** завжди з ером. Далі він наголошував, що, незважаючи на деякі графічні архаїзми (виключно вживається **ОУ**), панує пізніша східнослов'янська графіка і орфографія; крім указаної форми **Ѣ** і повної відсутності юса великого, відзначимо ще звичайне впорядковане чергування **ІА** (на початку слів і після голосних) і **▲** (після приголосних), часом явище повноголосся і т. ін.⁶⁹ На нашу думку, спрощене написання юса малого було писцем перенесено з більш раннього протографа.

Найдавнішим кириличним кодексом ІР НБУВ є *Євангеліє апракос повний*, т. зв. «*Оршанське Євангеліє*», останньої чверті XIII ст., хоча й дійшов він до нашого часу зі втратами текстів на початку, в середині та в кінці (142 арк., ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П; каталог № 5, іл. 27–35). З часу надходження кодексу до ЦАМ КДА ([1873]) й до сьогодні залишається відкритим питання щодо часу його написання й походження. У першому дослідженні кодексу, проведеного П. Пилаєвим, подано час написання як кінець XIII – початок XIV ст., у каталозі М.І. Петрова і в роботі Г.О. Булашева – XIV ст.⁷⁰ О.І. Соболевський датував кодекс XII/XIII ст.⁷¹ У 1889 р.

⁶⁷ СК XI–XIII 1984. – С. 326, № 393; ПС XI–XIV 1966. – С. 201, № 218; Геппенер 1969. – С. 39–40, № 6.

⁶⁸ Карский Е.Ф. Славянская кирилловская палеография. – С. 207–208.

⁶⁹ Геппенер 1969, 39–40.

⁷⁰ Описание пергаментнаго евангелія, хранящагося в музее, состоящем при Киевской духовной академии (Писано на Евгение-Румянцевскую премию) / П. Пылаева // Труды КДА. – 1876. – Т. 4, декабрь. – Прилож. – С. 1–45; Петров Н.И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1875–1879. – Вып. 1–3. – С. 544, № 555; Месяцесловы святых при рукописных богослужебных книгах Церковно-археологического музея / Сочинение, представленное на соискание Евгениево-Румянцевской премии, студента 2-го курса Церковно-практического отделения Киевской Академии Гергия Булашева. – К., 1882. – С. 22–24.

⁷¹ Соболевский А.И. Источники для знакомства с древнекиевским говором // ЖМНП. – 1885. – № 2. – С. 353, 356.

Г.Я. Крижановський, дослідивши Євангелія київських книгосховищ, встановив, що часом написання Оршанського Євангелія є друга половина XIII ст.⁷², відтоді в наукових студіях кодекс проходить під цією датою, або тільки вказується, що рукопис XIII с. Як кодекс другої половини XIII ст. Євангеліє включено до каталогу Геппенера 1969 р.⁷³ і до СК XI–XIII 1984⁷⁴, таке ж датування проходило і в студіях Я.П. Запаска⁷⁵, проте в одній із останніх праць часом його написання вказано кінець XIII ст.⁷⁶ У монографічному дослідженні руських місяцесловів XI–XIV ст. О.В. Лосева в 2001 р. вказує, що Євангеліє середини XIII ст.⁷⁷, хоча в попередніх роботах також проходило датування другою половиною XIII ст.⁷⁸ У роботах дослідниці зазначається, що в Оршанському Євангелії в місяцеслові на арк. 139 зв. у XIV ст. було вписано пам'ять 15 липня рівноап. вел. князя Володимира і що його ім'я не зустрічається в руських місяцесловах раніше XIV ст.⁷⁹ Тому й дана приписка як кодикологічне свідчення того, що рукопис не був написаний у XIV ст.⁸⁰ Останні дослідження цієї пам'ятки писемності скоріше свідчать, зауважує О.В. Лосева, про його відношення до ростовської книгописної майстерні⁸¹.

До пам'яток київського скрипторію Оршанське Євангеліє зараховували, зокрема, П. Пилаєв, О.І. Соболевський, В.М. Русанівський, Я.П. Запаско. На давньоукраїнське походження вказували В.В. Німчук, В.Я. Фрис та інші⁸². До висловленої думки про відношення написання кодексу до Києва приєднуємося й ми, проте датуємо кодекс останньою чвертю XIII ст. У роботі Т.В. Ільїної вказано полоцько-смоленське походження кодексу⁸³. А в додатку до СК XIV 2002 I подано виправлення й уточнення до опису СК XII–XIII 1984⁸⁴, зокрема, про те, що почерк основного писця кодексу

⁷² *Крыжановский Г.* Рукописные евангелия киевских книгохранилищ: Исследование языка и сравнительная характеристика текста. – К., 1889. – С. 3–52.

⁷³ *Геппенер 1969.* – С. 30–36, № 4, табл. IVa, б.

⁷⁴ *СК XI–XIII 1984.* – С. 295–296, № 342.

⁷⁵ *Запаско Я.П.* Українська рукописна книга. – С. 46, 47, 48, 231–235, № 37, та інші роботи.

⁷⁶ *Запаско Я.П.* Доброписці тоді славні були. Нариси з історії українського рукописного мистецтва. – Львів, 2003. – С. 17.

⁷⁷ *Лосева О.В.* Русские месящесловы XI–XIV веков. – М., 2001. – С. 122.

⁷⁸ *Лосева О.В.* Русские праздники в древнейших церковных календарях // Русское средневековье. Духовный мир. 1999 г. – М., 1999. – С. 52.

⁷⁹ Там же. – С. 52; *Лосева О.В.* Русские месящесловы XI–XIV веков. – С. 91.

⁸⁰ *Лосева О.В.* Русские праздники в древнейших церковных календарях. – С. 92.

⁸¹ *Лосева О.В.* Русские месящесловы XI–XIV веков. – С. 107.

⁸² *Соболевский А.И.* Источники для знакомства с древнекиевским говором. – С. 353, 356; *Запаско Я.П.* Українська рукописна книга. – С. 46, 47, 48, 231–235, № 37; *Русанівський В.М.* Історія української літературної мови. Підручник. – К., 2001. – С. 14; *Запаско Я.П.* Доброписці тоді славні були... – С. 17; *Німчук В.В.* Пам'ятки української мови // Українська мова : Енциклопедія. – К., 2000. – С. 150–151; Вид. 2, випр. і доп. – К., 2004. – С. 419; *Фрис В.* Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. – Львів, 2003. – С. 73, 169.

⁸³ *Ильина Т.В.* Декоративное оформление древнерусских книг. Новгород и Псков: XII–XV вв. – Л., 1978. – С. 96.

⁸⁴ *СК XII–XIII 1984.* – С. 295–296, № 342.

ототожнений О.А. Князевською з почерком одного з писців Спаського Євангелія другої чверті XIII ст.⁸⁵, тому, за аналогією зі Спаським Євангелієм, Оршанське також слід віднести до продукції ростовської книгописної майстерні першої половини – середини XIII ст. При цьому тут же вказано, що мініатюри Є.С. Смирновою датуються першою половиною XIV ст.⁸⁶ Аналіз цієї інформації не є предметом нашої студії, тому тільки зауважимо, що в деяких роботах російських учених, не скільки не применшуючи їх науковість і значимість, уже давно відмічається тенденція давньоукраїнські кодекси київського походження зараховувати до московських та ростовських книгописних скрипторіїв. Це також було викликано й застарілим твердженням, поширеним у російській історіографії XIX–XX ст., про те, що в 1240 р. монгольськими військами Київ був зруйнований і його культурний розвиток надовго припинився. Проте систематичне археологічне вивчення пізньосередньовічного Києва, що розпочалося ще в останні десятиліття XX ст., новітні розробки писемних джерел, а також дослідження у галузі епіграфіки та нумізматики дають можливість по-новому, більш об'єктивно розглянути історичний розвиток Києва даного періоду. Зокрема, як довів Г.Ю. Івакін, Київ трагічного 1240 р. не був повністю знищений, не відбулося зміни населення або культури. Історичний розвиток міста не був надовго перерваний, а продовжувався на ґрунті давньоруських традицій, але у нових історичних умовах⁸⁷.

Оршанське Євангеліє писане уставом другої половини XIII ст., маленьким, із легким нахилом уліво. Одним писцем писано майже увесь кодекс, лише на арк. 113–123 наявне чергування ще двох почерків, більших за розміром і не дуже професійних, можливо учнів. Письмо двоєрове (**Ъ, Ъ**) юсове (**▲**), із спорадичним уживанням архаїчного юса йотованого (**Ѥ**). М.В. Геппенер подавав таку його характеристику: «Письмо невелике (висота рядка 0, 3–0, 4 см), переважають широкі приземкуваті накреслення (поряд з дуже вузькими), досить різкі натиски, що послідовно чергуються (переважно по вертикальних, непрямих і нижніх горизонтальних лініях) з волосяними лініями (вертикальні і непрямі лінії, що чергуються), в основному, очевидно, зроблено однією рукою; лише на арк. 113–123 чергуються подекуди два грубі і недбалі почерки, які за накресленням літер (**З** із дуже коротким хвостиком, йотоване **Є** з майже прямою перемичкою та ін.) дуже мало відрізняються від основного почерку, без різкого переходу повертаються до нього. Основний почерк старанний і впевнений, з помітно підкресленою каліграфічністю: цілий ряд суто орнаментальних (і навіть часто орнаментованих хрестами чи іншими малюнками всередині заокруглень варіантів літер **О** широке, **Ф** та ін. – докладніше у Крижанівського (Рукописные евангелия..., стор. 29–30)⁸⁸; наприкінці рядків постійно з'являються різно-

⁸⁵ Там же. – С. 146–147, № 199 (ЯМЗ 15690).

⁸⁶ СК XIV 2002 I. – Дод. I. – С. 581, № 342.

⁸⁷ Івакін Г. Історичний розвиток Києва XIII – середина XVI ст. – С. 250. Див. також: Любашенко В. Київські митрополити Кирило II і Петро Ратенський: історичні паралелі. – С. 213–256.

⁸⁸ Тут і далі, при розгляді Оршанського Євангелія, вченим подаються посилання на

манітні лігатури **МЪ**, **МОУ**, **ТВА**⁸⁸, та ін., компактні **I**, дуже мале **O** (іноді з вертикальними потовщеннями) або, навпаки, надзвичайно великі варіанти накреслень літер **T**, **A**, **Ъ**. Часто орнаментальні варіанти сконцентровані у вигляді гнізд. Поряд з такою підкресленою пишністю письма переписувача-художника, майстра своєї справи (він же, мабуть, і виконавець чудових ініціалів – див. нижче) помітно постійні, хоч і незначні за діапазоном варіації в накресленнях окремих літер, а це є свідченням того, що система письма ще не усталилася. Дотримуючись в основному накреслень старшого уставу, переписувач у багатьох випадках, очевидно, несвідомо, використовує нові асиметричні накреслення, які стали звичайними пізніше, в XIV ст. Так, поряд із симетрично зігнутим хвостом **З** (проте й тут характерною є потовщена і подовжена у правий бік горизонтальна середня частина вздовж лінійки) ми знаходимо тонкий хвостик, що звисає прямо донизу або навіть відкинутий у правий бік; головка літери **Ж** зменшена, іноді ледь помітна; глибока чаша **Ч** інколи наближається до розщепу; перемички **Н**, **И**, **Я**, **Ю**, **Ї** високо зміщені догори, у трьох останніх літерах найчастіше скошені, а в останній іноді немає збігу непрямої перемички з язиком **Є**; зрідка це **Є** з довгим зігнутим язичком і навіть відкинуте в лівий бік (напр., арк. 13 зв.); часом йотація передається лише відкинутим **Є** (арк. 101). З інших особливостей графіки відзначимо часте вживання **O** замість **ω**, проте частіше замість **O** (іноді замість **O** вживається і **ω**); **Ъ** з високою щоглою⁸⁹. Далі вчений зазначав, що, виходячи з цих замаскованих каліграфічною старанністю переписувача, проте вже виразно помітних порушень симетрії графіки, властивих пізнішому періодові (а також з різностильовості орнаменталії перехідної епохи), слід віднести рукопис до другої половини XIII ст., тобто вже до післямонгольського періоду⁹⁰. Проти XIV ст. (так раніше датував рукопис М.І. Петров)⁹¹ свідчать такі особливості графіки та орфографії, як вживання написання **OU** (тільки як виняток одне **У**), дуже послідовне вживання глухих голосних (щодо цього, на його думку, рукопис не поступається Галицькому євангелію 1144 р.⁹² і переважає Добрилове євангеліє 1164 р.⁹³), постійне вживання **Ъ** після гортанних. Крижанівський вважає, що на основі фонетичних, морфологічних та інших архаїзмів рукопис можна віднести навіть до XII ст. Усе це, разом з двома випадками архаїчної форми **Ъ** (**ЪН**)⁹⁴ та епізодичним, “гніздами”, вживанням йотованого юса

студію: *Крыжановский Г.* Рукописные евангелия киевских книгохранилищ: Исследование языка и сравнительная характеристика текста. – К., 1889.

⁸⁹ *Гептнер 1969.* – С. 33.

⁹⁰ *Там само.* – С. 33–34.

⁹¹ *Петров Н.И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – С. 544, № 555.

⁹² Євангеліє тетр («Галицьке євангеліє»), 1144 р. Див.: *СК XI–XIII 1984.* – С. 94–95, № 53 (ДІМ, Син. 404). Також див. доповн. до опису СК XI–XIII 1984: *СК XIV 2002 I.* – Дод. I. – С. 562–563, № 53.

⁹³ Євангеліє апракос повний («Добрилове» або «Семеонове євангеліє»), 1164 р. Див.: *СК XI–XIII 1984.* – С. 96–99, № 55 (РДБ, Рум. 103).

⁹⁴ Ученим виявлено цю форму двічі в одному слові: *вѣиноу* 1а, 20б.

великого (**ЇЖ**) особливої форми⁹⁵ в значенні **Ю** і навіть іпсилона (всього 51 випадок; усі вони перелічені у Крижановського – Рукописные евангелия..., стор. 28, 30, 33–34) примушує автора допустити дуже давній, десь XI ст., оригінал даного рукопису. Правда, лексика рукопису, на якій Крижанівський не зупиняється, деякими новими редакційними варіантами (див. нижче) нібито суперечить цій думці. Як доповнення до моменту датування автор вказує на згадку в місяцеслові рукопису святкування знайдення мощів Леонтія Ростовського⁹⁶. Отже, підсумовує М.В. Геппенер, рукопис не міг бути написаний раніше 1190–1214 р., між якими було встановлено це свято⁹⁷. Коротко палеографічні та мовні особливості кодексу подані Я.П. Запаском у його археографічному описі, в якому вченим указано, що походить Євангеліє зі східноукраїнських земель⁹⁸, а в своїй пізнішій студії з історії українського рукописного мистецтва він указав на київське походження⁹⁹.

До кінця XIII ст. давньоукраїнська канонічна писемність має вже загальну узусну графіко-орфографічну систему, для якої характерні орфограми, що закріпилися протягом XIII ст. До цього часу належить уривок зі *Служебника* волинського походження¹⁰⁰ (1 арк., ф. 235, № 2. Уривок А; каталог № 9, іл. 36–37), який знаходиться в одній одиниці зберігання разом із двома уривками зі *Служебників* XIV ст. Раніше усі три уривки описувалися разом, як уривки з одного кодексу: в ПС XI–XIV 1966 та в каталозі М.В. Геппенера 1969 подавалися як уривки з *Молитовника* XIII ст., і тільки в СК XI–XIII 1984 вказувалося, що вони зі *Служебника*¹⁰¹.

Писано уривок А уставом кінця XIII ст., середнім, із легким нахилом управо, нерівним, двома почерками: першим на арк. 1, другим – на арк. 1 зв. Письмо двоєрове (**Ъ, Ъ**) юсове (**▲**). Аналіз і дослідження часу написання та письма уривка було вперше і вичерпно проведено в 1961 р. М.В. Геппенером у роботі «Отрывок пергаменного молитвенника кирилловского письма конца XIII в.»¹⁰², в якій учений подавав такі графіко-орфографічні особливості уривка: «Уставне письмо рукопису справляє загальне враження нерівного й негарного, враження, яке є типовим для перехідних південнослов'янських почерків XIII ст. і частково початку XIV ст. Окрім коливань по висоті букв це залежить від нерівного положення букв у рядку, які злегка схиляються то вліво, то вправо, ніби танцюють; від довільного чергування широких і приземистих накреслень (**М, Ш, А**, та ін.) з вузькими,

⁹⁵ У накресленні **ЇЖ** нижня частина схожа до юса малого (**▲**): *сбѣираѣтъ* 8а, *творѣж* 23б.

⁹⁶ Див. арк. 137 зв., пам'ять 23 травня.

⁹⁷ Геппенер 1969. – С. 34.

⁹⁸ Запаско Я.П. Українська рукописна книга. – Львів, 1995. – С. 231.

⁹⁹ Запаско Я.П. Доброписці тоді славні були... – С. 17, кол. вкл. № 12.

¹⁰⁰ Геппенер 1969. – С. 7.

¹⁰¹ ПС XI–XIV 1966. – С. 202, № 236; Геппенер 1969. – С. 41–43, № 7; СК XI–XIII 1984. – С. 328–329, № 398.

¹⁰² Геппенер Н.В. Отрывок пергаменного молитвенника кирилловского письма конца XIII в. // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы. – М.; Л., 1961. – Т. 17. – С. 618–623.

втягнутими вгору (**Є**, **О** та ін.), причому помітні значні коливання у межах накреслень однієї й тієї ж букви; від подібної ж довільності й нерівномірності в чергуванні натисків (часом явно гіпертрофічних) із волосними лініями; нарешті, від асиметричності й непропорційності частин у накресленнях окремих букв. Окрім викривлених щогл і горизонтальних ліній, непропорційно розвинених нерівних нижніх частин в окремих написаннях букв **В**, **Ъ**, **Ь**, (**Б**, навпаки, з непропорційно малою нижньою петелькою) і подібних порушень пропорцій, останнє явище особливо помітно відбивається в написаннях **Ю**, **Н**, **Н**, частково **ІА**¹⁰³, **Ю**, та ін. Так, **Ю** на лицьовому боці аркуша – з косою з'єднувальною рисою між частинами букви, яка лежить значно вище її середини й вище язичка **Є** (останній також відповідно розміщений вище середини **Є**); зі звороту аркуша – пряма з'єднувальна риска, яка зливається з язичком, але знову-таки вище середини букви. При доволі значних коливаннях в окремих накресленнях **Н** (= **И**) та **Н** (= **Н**) обидві букви частіше мають перемичку значно вище середини вертикальних ліній; перемичка **Н** у більшості випадків майже горизонтальна, але в окремих випадках трохи скошена донизу, до правої вертикальної лінії; навпаки, перемичка **Н**, як правило, скошена донизу вправо, в окремих випадках майже горизонтальна, і, таким чином, окремі варіанти цих двох букв графічно не розрізняються (у значно меншій кількості подібні перехідні форми, як і підняті перемички цих двох букв, помітні зі звороту аркуша). Відмітимо ще спрощену форму **Н** (|-) у кінці, а один раз і в середині рядка. Це ж явище – підняття перемичок донизу, їх скошеність (частіше вправо донизу) – помітно в накресленнях **ІА**¹⁰⁴ і **Ю**, тільки діапазон коливань, зокрема відхилень від симетричної форми, тут значно менший, особливо зі звороту аркуша. Характерні для пізнішого періоду в розвитку східнослов'янського уставу також асиметрична форма **Ж** зі значно (але неоднаково) редукованою верхньою частиною; непомірно потовщений, неправильної форми хвостик із іноді далеко відкинutoю вправо, іноді (зворот аркуша) майже без вигину й звисаючого донизу (на противагу занадто тонким і укороченим хвостам **Р** і **У**); дуже маленька, рошчеподібна, до того ж явно асиметрична чаша в **У** (хоча немає підстав виводити цю асиметрію зі стороннього джерела – другого південнослов'янського впливу); симетрична глибока чаша **У** на звороті аркуша має явні залишки штучності у своїх потовщеннях»¹⁰⁵. Далі дослідник зазначає, що «указані відмінності в накресленні деяких букв дають певні підстави припустити наявність двох писців – можливо, старця, який тримався в більшості випадків старих традицій, на звороті аркуша, і другого, який більше підкорювався новим графічним впливам, на лицьовій стороні. Такі помітні відмінності в графіці одночасно працюючих писців, а також нестійкість в накресленнях букв у кожного з них окремо, помітний перехід від старих до нових форм окремих

¹⁰³ Має бути буква **ІА**, – друкарська помилка, в манускрипті букви **ІА** немає.

¹⁰⁴ Також.

¹⁰⁵ *Гептнер Н.В.* Отрывок пергаменного молитвенника кирилловского письма конца XIII в. – С. 619–620.

букв – все це дозволяє з упевненістю віднести наш уривок до перехідного періоду – до другої половини XIII ст., у крайньому випадку до початку XIV ст.»¹⁰⁶. І, «якщо сама по собі нерівномірність і обумовлена цим негартність письма можуть бути пояснені занепадом шкіл книгописання в період загального скорочення й зниження рівня писемності, то, з іншого боку, ряд явищ указує вже на відоме відродження, пошук нових каліграфічних прийомів і накреслень, які відповідають новим смакам епохи. Ці нові прийоми, які отримали повне вираження у штучному літургічному уставі богослужбових східнослов'янських рукописів другої половини XIV ст., полягають в більш або менш послідовному й стійкому чергуванні широких і приземистих накреслень із вузькими, витягнутими вгору, в такому ж чергуванні гіпертрофічних натисків (головним чином по вертикальним, частково по горизонтальним лініям) з волосяними (переважно скошеними) лініями. Ця своєрідна симетризована асиметрія, типова для штучних, уже відживаючих пізніших систем уставного письма, у нашому рукописі ще тільки намітилася у вигляді нестійких чергувань вузьких і широких форм, натисків і волосяних ліній. Що подібні явища тут не є випадковими, а дійсно відбиття смаків, що вже намітилися, указують заголовні букви нашого рукопису. Саме в останніх, поруч із тривалим збереженням відлунь архаїчних накреслень (пор. доволі правильну форму ініціала **В**), маємо, внаслідок поступового розвинення схильності до їх орнаментального оформлення, чуттєвий показник нових каліграфічних смаків. Дійсно, **О** з його підкресленими шляхом обведення одних тільки контурів потовщеними боковими вертикальними частинами, **М** також із потовщенням строго вертикальних бокових частин і опущенням під рядок напівкруглою середньою частиною, частково **З** із потовщеним хвостом – усі ці форми, трохи відмінні від звичних рядкових у тому ж рукописі, стоять ще ближче до звичних накреслень пізнішого, літургійного устава»¹⁰⁷.

Датування уривка кінцем XIII ст. М.В. Геппенер пояснював так: «Підтвердженням прийнятого нами датування уривка, а разом із цим вирішальним доказом його східнослов'янського походження (ясного, втім, уже із самої системи графіки) є орфографія рукопису. Достатньо вказати на вживання *єри* виключно з *єром* (**Ѹ**), вживання **У** (без **О**) після приголосних, у той час як на початку слів знаходимо старе написання **ОУ** (один раз **Ѹ**); вживання **Ѧ** (йотованого **А**) на початку слів і після голосних, у той час як після приголосних зустрічаємо **А** – юс малий (але: *кнѡза, замбѡвна*); частий пропуск глухих **Ѣ** і **Ѧ** або зрідка заміна їх голосними **О** і **Ѧ**»¹⁰⁸.

Кінцем XIII – початком XIV ст. датуємо уривки зі *Стихирара мінейного нотованого*, волинського походження (2 арк., ф. I, №№ 6713, 6711; каталог № 11, іл. 39–40). У каталожних описах та дослідженнях уривки з кодексу проходили під різними назвами та широким датуванням, зокрема: Ю.І. Тиховський – Стихирар нотований XII–XIII ст.; ПС XI–XIV 1966 – Канони Різду

¹⁰⁶ Там само. – С. 620.

¹⁰⁷ Там само. – С. 620–621.

¹⁰⁸ Там само. – С. 621.

Христову і Богородиці, з надрядковими нотними знаками, XIII–XIV ст.; М.В. Геппенер – Канони Різду Христову і Богородиці, з нотними знаками, XIII–XIV ст.; СК XII–XIII 1984 – Стихирар мінейний, нотований, XIII/XIV ст.; Ю.П. Ясіновський – Мінейний Стихирар, XIII–XIV ст.¹⁰⁹ Під цим датуванням опис уривка був нами вміщений до каталогу XIV ст. ІР НБУВ¹¹⁰.

Ю.І. Тиховський, який склав у [1886 р.] ці уривки з невеличких шматочків пергамену, виявлених ним у кріпленнях паперових зошитів у Волинському Євангелії XVI ст., і перший їх дослідив, уважав, що за походженням ці аркуші, вірогідно, волинські, і за правописом – типово малоруські (тобто, українські – Л.Г.); в них читається, наприклад: *избавлѣнїє, поклонѣнїє, придѣте* (2-чі), і навіть: *ви(дѣ)ты* (?), мабуть, оригінальна також форма: *благочѣстивьє*¹¹¹.

Писані уривки уставним письмом, великими літерами, одним почерком. Нотація знаменна. Письмо двоєрове (**Ъ**, **Ь**) юсове (**А**); накреслення літер чіткі, пропорційно витримані; в букви **Є** з'єднувальна перемичка посередині, потрапляє в язичок (архаїзм), у **ІА**, **Н**, **И**, **Ю** – перемичка майже вгорі; **Н** та **И** чітко розрізняються; буква **Є** з правою вузькою частиною; послідовне написання графеми **Ъ**: *оутробы* 1; **Ѡ** з низькою середньою частиною; коромисло **Ѣ** на рівні верхньої межі рядка; **Ж** – з маленькою верхньою частиною; у **Р**, **Ц**, **У** тонкі хвости; буква **Ѡ** за давньою традицією пишеться вся в рядку: *иОсиѠє* 1; йотація звука **А** передається на початку слів та після голосних через **ІА**: *іако* 1, *мариа* 2; **А** пишеться після м'яких приголосних: *хота* 1, *всако* 2; йотація звука **Е** передається на початку слів та після голосних через **ІЄ**: *іємоу* 1, *на поклонѣнїє* 2; **И** вживається на початку слів та після голосних: *иОсиѠє* 1, *плотию* 1; **Ѡ** та **О** широка на початку слів та після голосних: *Ѡ* 2, *Ѡтъ* - *Отъ* 2, *иОсиѠѠє* 1; диграф **ѠУ** пишеться у всіх позиціях у слові – на початку, після голосних, після приголосних та в кінці слів: *оутробы* 1, *жєнихѠу* 1, *моужє* 2; **Ѣ** вживається за етимологією: *придѣте* 2; написання через **ЛЪ**: *плѣти* 2, але паралельно з **ЛО**: *плотию* 1; у грецьких словах наявне сполучення **НГ**: *ангѣла* 2; м'якість та твердість приголосних у кінці слів передається через **Ь** та **Ѣ**: *дѣнь* 2, *насъ* 2, *родить* 2, та ін.¹¹²

¹⁰⁹ Тиховский Ю. Два (неполных) пергаментных листка из Волынского (?) нотного Стихиря XII–XIII в. (Из собрания Ю. Тиховского) // Известия ОРЯС. – СПб., 1904. – Т. 9, кн. 1. – С. 103–112; ПС XI–XIV 1966. – С. 213, № 431; Геппенер 1969. – С. 369, № 481; Ясіновський Ю. Кулізм'яні нотовані пам'ятки княжої доби // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССXXXII 23: Праці Музикознавчої комісії. – Львів, 1996. – С. 34.

¹¹⁰ Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом. – К., 2007. – С. 31–32, 157–159, № 32.

¹¹¹ Тиховский Ю. Два (неполных) пергаментных листка из Волынского (?) нотного Стихиря XII–XIII в. ... – С. 104, 104–105.

¹¹² Гнатенко Л.А. Ідентифікація часу написання українських канонічних манускриптів XIV ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (за графіко-орфографічними особливостями письма) // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 242–243; Гнатенко Л.А. Стихирар мінейний нотований кінця XIII – початку XIV ст. з фондів Інституту рукопису НБУВ (кодикологічне та графіко-орфографічне дослідження) // Науковий вісник НМАУ. – К., 2007. – Вип. 61:

М.В. Геппенер, який одним із перших розглядав графіко-орфографічні особливості письма уривків Стихирара мінейного, при їх описуванні подавав таку характеристику письма: «У письмі помітне прагнення до широких, що наближаються до квадрата, форм літер (при висоті близько 5 мм), поряд з окремими дуже вузькими (**О, С, Є**, але тут же широке **О** з вертикальними потовщеннями) і до натисків (ще не різких, переважно по вертикалях, частково по горизонтальних і скісних лініях). Можна спостерігати ряд порушень симетрії, що трохи намічені у межах окремих літер: перемички **ІА, ІЄ, ІЮ** зсунуті від середини літери вгору, іноді трохи скошені; те саме спостерігаємо і в літерах **Н, И**, причому тут перемичка іноді наближається до горизонталі і в окремих варіантах обидві літери майже тотожні. Зменшена головка літер **Ж, Ч** у вигляді гострокутного розщепу на ніжці, іноді трохи асиметричного, замість попередньої круглої чаші. Відзначимо ще трохи відкинутий у правий бік хвостик **З; Ѡ** з низькою середньою частиною; щогла **Ѣ** майже не підвищується над рядком. Ці деталі свідчать про деяку штучність спроб відновити порушену геометричну правильність загального вигляду письма. Очевидно, маємо тут ранню стадію (кінця XIII або початку XIV ст.) формування штучного «літургічного» уставу богослужбових книг східних слов'ян, який остаточно склався уже в першій половині XIV ст. і панував (а одночасно ще помітніше вироджувався) в другій половині століття. Із особливостей графіки відзначимо виключне вживання **Ы** з єром (**Ѣ**). Як сам тип письма, так і особливості графіки й орфографії (послідовне вживання **ІА** і **А** в певних положеннях, явище повноголосся і т. ін.) виразно вказують на східнослов'янське походження рукопису. Деякі архаїзми і незвичайні оглосовки глухих («*ото вѣстока*») і т. ін., а також майже повна відсутність надрядкових літер і титлів у тексті канонів пов'язане, мабуть, з особливим призначенням співацького рукопису»¹¹³.

Уривки Стихирара мінейного належать до безлінійних нотованих рукописів сакральної монодії. Нотація знаменна. Знамена та їх накреслення протягом усього уривка мають типові накреслення для давньоукраїнських (давньоруських) рукописів XII–XIII ст. Серед знаків використовуються паракліт, крюк простий, крюк мрачний, крюк світлий, стопиця, стопиця з двома очками, стріла, стріла громная, скамеїца, статія проста, статія світла, статія з запятою, голубчик борзий, змеїца, палка, криж, фіта із змеїцею та статією світлою та ін.¹¹⁴

Старовинна музика: сучасний погляд. Збірка статей. – Кн. 3. – С. 74–81; *Гнатенко Л.А.* Кодиколого-орфографічне дослідження кириличної рукописної книги XIV ст. з фондів Інституту рукопису НБУВ // *Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом.* – К., 2007. – С. 31–32.

¹¹³ *Геппенер 1969.* – С. 44–45.

¹¹⁴ *Корній Л.* Проблеми джерелознавства української музичної культури... – С. 12.

*Південнослов'янські кириличні рукописи
давньо-македонської та сербської редакцій (№ 1, № 7)*

Уривок із *Апостола апракоса повного*, який відомий, як «*Сліпченський Апостол*», датується кінцем XII ст. (2 арк., ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П; каталог № 1, іл. 41–44). Основна частина кодексу зберігається в РНБ, Ф.п. I, 101 і Ф.п.I.101a – 130+6 арк.; уривки в БАН, 24.4.6 (Срезн. 53) – 1 арк.; в РДБ, Григ. 14 (М. 1696) – 6 арк.; у НБ «Иван Вазов», № 25 – 9 арк. Арк. 2 має знаходитися між арк. 17 та 18 основної частини, арк. 1 – між арк. 18 та 19¹¹⁵. Ототожнення київського уривка з частиною РНБ було проведено О.Є. Вікторовим.

Від початку відкриття кодексу (1844) дата його написання подавалася як XI/XII ст., таке ж датування було поставлено при описі київського уривка М.І. Петровим¹¹⁶. Пізніше вчені відносили кодекс до XII ст., більш точне датування, зокрема, подавали: Г.А. Ільїнський – перша половина XII ст.; М.Б. Тихомиров – кінець (?) XII ст.; В.О. Мошин – остання чверть XII ст.; Българска ръкописна книга X–XVIII в. Каталог – середина XII ст.; СК XI–XIII 1984 – кінець (?) XII ст., до якого уперше був уключений під цим датуванням і київський уривок¹¹⁷. Аргументом щодо цього датування є те, що писався Сліпченський Апостол у час, коли ця редакція апостола була вже остаточно сформована¹¹⁸.

Кодекс належить до македонської писемної традиції, написаний церковнослов'янською мовою македонської юсової редакції, на палімпсесті, по змиту грецькому тексту X ст. (Збірник житій святих), деінде помітні сліди грецького мінускулу. У каталозі М.В. Геппенера 1969 р. було вказано, що київські уривки східноболгарського походження, а в СК XI–XIII 1984 їх віднесено до середньоболгарської редакції¹¹⁹. Сьогодні македонськими вченими рукописи, писані в Македонії, прийнято поділяти на македонську юсову редакцію і македонську безюсову редакцію в залежності від того, на основі якої книжної правописної традиції вони створені і яким правописом. Такі редакції, зокрема, виділяв М. Георгієвські¹²⁰.

Писано Сліпченський Апостол уставом другої половини XII ст., серед-

¹¹⁵ СК XI–XIII 1984. – С. 138–142, №№ 110–114.

¹¹⁶ Петров Н.И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – С. 16, № 25.

¹¹⁷ Слипченский апостол XII века / Труд Г.А. Ильинского. – М., 1911 (на обложке – 1912) (опис, повна публ. с прим. київського уривка на с. VI, 21–22, 115); Тихомиров М.Б. Каталог русских и славянских пергаменных рукописей XI–XII вв. ... – М., 1965. – Вып. 27. – С. 145–148; Мошин В. Палеографски албум на јужнословенското кирилско писмо. – Скопје, 1966. – С. 15–16, № 11; Българска ръкописна книга X–XVIII в. Каталог / Главен уредник Константинка Калайджиева. – София, 1976. – С. 15, іл. с. 61; СК XI–XIII 1984. – С. 138–142, №№ 110–114.

¹¹⁸ Мошин В.А. Палеографическо-орфографические нормы южнославянских рукописей // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Вып. 1. – М., 1973. – С. 59.

¹¹⁹ Геппенер 1969. – С. 65, № 18; СК XI–XIII 1984. – С. 141, № 114.

¹²⁰ Георгиевски М. Словенски ракописи во Македонија. – Скопје, 1993. – Кн. V (Опис и VI (Факсимили). – 247 с., 91 табл. – С. 11.

нім із легким нахилом управо. У київському уривку почерк один, першого писця основної частини РНБ, Ф.п.І.101. Письмо одноєрове (**Б**) юсове (**А**, **Ж**), йотованих юсів немає. Докладний аналіз письма, правопису та мови Апостола було проведено Г.А. Ільїнським за основною частиною РНБ ще на початку ХХ ст.¹²¹ Графіко-орфографічними особливостями київського уривка, зокрема, є: найперше, це архаїчність графіки: юс малий **А** передається трикутником із перекладинкою посередині, а буква **Ю** перевернута (**О-І**): *възвѣститъ сѧ 1, оправдавъ сѧ 1* зв.; *възло-ѹихъ 1, обѣтовані/о-І 2* зв.; письмо одноєрове, вживається тільки **Ъ**, **Ы** – тільки з єрем: *сѣтворѣше 1, видить 2* зв., *призывающаго 1, стѣхъ 2* зв.; двоюсові написання, йотованих юсів **Ѣ**, **ѣ** немає: *чада 2* зв., *силж мож 1, вѣрож 1* зв.; **Ж** переважно вживається на етимологічному місці, в інших позиціях у слові – **ОУ**, трапляється і буква **Ѹ**: *мѣншомуу 1, оумрѣе 2, помилѸ/ж 1, ѹгодити 2*; подвоєння юсів – **АЖ**: *начающе 2* зв.; є і **О** “очне” з крапкою в середині: *Оживѣе 2*; наявна заміна **Ъ** на **О**: *мѣдрѣствоужтъ – мѣдростъ 2*¹²².

До кодексів сербської редакції належать уривки з *Паремійника* другої чверті ХІІІ ст. (4 арк., ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387 та № 388 П; каталог № 7, іл. 45–52). Основна частина кодексу (71 арк.) зберігається в РНБ, Q.п.І.51. Уривки мають стояти перед основною частиною. Ототожнення В.М. Загребіна¹²³.

У каталозі М.І. Петрова 1875–1879 уривки були описані під двома номерами, як самостійні уривки: під № 387 три аркуші – прокимни й читання з книги Буття, й датовано ХІІІ ст.; під № 388 один аркуш – пісня в п’яток 2-го тижня, прокимен – Господи, да не яростию, – і читання з пророцтва Ісайї, і з більш широким датуванням – ХІІІ–ХІV ст.¹²⁴ Об’єднані уривки були пізніше, в Указ. ЦАМ КДА 1897 вони вже подаються як уривки з Тріоді пісної ХІV ст.¹²⁵ У студіях першої половини ХХ ст. їхнє датування подавалося як ХІІІ–ХІV ст. Таке ж датування вказано і в каталозі М.В. Геппенера 1969¹²⁶. У роботі Купа 1970 час написання уривків віднесено до початку ХІІІ ст.¹²⁷, ця дата була вказана і в СК ХІ–ХІІІ 1984, в описах основної частини РНБ і київських уривків¹²⁸. Між тим, Б. Йовановичем у 1976 р. в текстологічному дослідженні давніх сербських паремійників основна частина рукопису датувалася другою чвертю ХІІІ ст.¹²⁹, до цього датування приєднуємося й ми.

¹²¹ Слепченский апостол XII века / Труд Г.А. Ильинского. – М., 1911 (на обложке – 1912). – ХСП, 136 с., 2 табл.

¹²² Дубровіна Л.А., Гнатенко Л.А. Кодикологічні дослідження Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Давня македонська рукописна книга // Українсько-македонський науковий збірник. – К., 2005. – Вип. 2. – С. 293.

¹²³ СК ХІ–ХІІІ 1984. – С. 235–236, № 215, № 216.

¹²⁴ Петров Н.И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – С. 371, №№ 387, 388.

¹²⁵ Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии / Составил Н.И. Петров. – К., 1897. – С. 206, №№ 185, 186.

¹²⁶ Геппенер 1969. – С. 70, № 20.

¹²⁷ Купа Н. Fragmenti parimejnika boanske provenijencije u Centralnoj naučnoj biblioteci Akademije nauka Ukrajinske RSR u Kijevu // Slovo. – Zagreb, 1970. – S. 97–102, № 20.

¹²⁸ СК ХІ–ХІІІ 1984. – С. 235–236, №№ 215, 216.

¹²⁹ Јовановић Б. Значај спрских паримејника за текстолошко развраставање словенских

Писано уривки одним писцем, маленьким нерівним уставом першої половини XIII ст. Письмо одноєрове (**Б**) безюсове, боснійської писемної школи¹³⁰. Графіко-орфографічні особливості даного манускрипту були розглянуті М.В. Геппенером, проте, наголошуючи на сербському походженні уривків, визначаючи час уставу XIII–XIV ст., учений конкретно не вказує на їхнє відношення до боснійської писемної школи, хоча наведені ним особливості письма репрезентують й окремі риси цієї школи: «Літери переважно виконано грубими лініями, з нахилом до виправлення верхніх і нижніх горизонтальних дуг (це надає літерам квадратної форми), вертикальні лінії з легким нахилом то в правий, то в лівий бік, ніби хитаються, і часто покривлені. Так, звертають на себе увагу **Ч** у вигляді не зовсім симетричного розщепу, майже без ніжки; **З** – із дуже тонким великим хвостом, який іноді зігнутий заокругленою дугою, а іноді йде в лівий бік під гострим кутом (кілька варіантів); **О** – у вигляді усіченого вгорі трикутника (іноді “очне” з крапкою посередині); **Ж** – із зменшеною верхньою частиною; **Х** – із тонким хвостиком, який спускається в лівий бік під рядок; **С** – пряма, трохи зігнута в лівий бік лінія; **Ѡ** нагадує глаголичне **Ф**. Із орфографічних особливостей відзначимо вживання тільки **Б** і **Ы** (**Ѣ** і **Ѥ** відсутні); йотацію **Є** (**Ю**) графічно не завжди виражено (часто замість **Ю** вживається **Е**, іноді у формі товстої палички з язичком)»¹³¹. Стосовно накреслення букв ще відмітимо: у **К** вигнута нижня частина букви зігнута до прямої; **Ѧ** верхньою частиною трохи виступає за рядок; **Ч** із неглибокою чашечкою і жирною ніжкою; проте послідовно пишеться **ОУ**, а **Ѣ** вживається рідко. Ученим були відмічені й повна відсутність **ІА** і **А**, і їх заміна на **Ѣ**, **Е**, **А**; іноді заміна **Ы** на **И**, **И** на **Ѣ** і т. ін.¹³² Також в уривках Паремійника відсутнє подвоєння голосних та проставлення придіхів над голосними, що було характерним для боснійських текстів.

Отже, при археографічному дослідженні й описуванні кириличних рукописів XII–XIII ст. ІР НБУВ поєднання кодиколого-палеографічних та графіко-орфографічних методик сприяло проведенню переатрибуції та ідентифікації походження, часу написання та мовної редакції вже відомих у науці пам'яток.

преписа и реконструкцію првобитног Ђирило-Методског оригинала // Зборник историје књижевности. – Београд, 1976. – Вип. 10. – С. 8, 17–18.

¹³⁰ Див. про боснійську школу письма: *Лавров П.А.* Югославянская палеография: Курс, читанный в С.-Петербургском Археологическом институте в 1903–1904 году. – СПб, 1904. – С. 59–64. Зразок боснійського письма див.: Палеографические снимки с юго-славянских рукописей болгарскаго и сербскаго письма / Подъ ред. П.А. Лаврова. – СПб., 1905. – Вып. 1: XI–XIV в. – Сн. №. 46–47. Представлені літографії з Євангелія боснійського письма датовані вченим XIII–XIV ст. У СК XI–XIII 1984 Євангеліє тетр датується другою половиною (кінцем ?) XIII ст. (СК XI–XIII 1984, 297, № 346; 297–298, № 347). Знімки з тексту рукопису були опубліковані й В.О. Мошиним, з віднесенням кодексу до XIV ст.: *Мошин В.* Палеографски албум на јужнословенското кирилско писмо. – С. 127, № 125.

¹³¹ *Геппенер 1969.* – С. 71–72.

¹³² Там само. – С. 72.

ОПИСИ

1. АПОСТОЛ АПРАКОС ПОВНИЙ («Сліпченський»). Уривок.

Кінець XII ст. [Македонія].

Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П.

Основна частина кодексу зберігається в РНБ, Ф.п. I, 101 і Ф.п.I.101a – 130+6 арк.; уривки - в БАН, 24.4.6 (Срезн. 53) – 1 арк.; в РДБ, Григ. 14 (М. 1696) – 6 арк.; у НБ «Иван Вазов», № 25 – 9 арк. (СК XI–XIII 1984, 138-142, №№ 110–113). Ототожнення уривка з основною частиною РНБ О.Є. Вікторова. Арк. 2 має знаходитися між арк. 17 та 18 основної частини РНБ, арк. 1 – між арк. 18 та 19.

Мова. Церковнослов'янська (давньомакед. юсової ред.).

Формат, розмір. 2°: 275–265 x 195–220, аркуші нерівні, звужені доверху.

Кількість та стан збереження аркушів. 2 арк. Послідовність аркушів порушена відповідно тексту – має бути арк. 2, 1. (У каталозі М.В. Геппелера 1969, № 18, та в СК XI–XIII 1984, № 114, дані подано за невірною нумерацією, окрім рубрики *зміст*).

Аркуші вирізано з кодексу; внутрішні краї та кути аркушів надірвані, місцями зітліли; аркуші у плямах, з незначним пошкодженням тексту; обріз темно-коричневого кольору.

Матеріал письма. Пергамен, твердий, напівпрозорий.

Палімпсест, змитий грецький текст X ст. (Збірник житій святих), деінде помітні сліди грецького мінускулу.

Організація сторінки. Поле тексту: 210 x 155, рядків 24, на чільних боках, та 26, на зворотних, в один стовпець.

Письмо. Устав др. пол. XII ст., середній, з легким нахилом управо. Почерк один, першого писця основної частини РНБ, Ф.п.I.101.

Чорнило темно-коричнєве, кіновар (цегляного відтінку).

Оздоблення. Ініціал “Б” (4) південнослов'янського типу та балканського тератологічного типу («народна тератологія»), чорнилом та кіновар'ю. Заголовки й заголовні букви кіновар'ю й чорнилом.

Зміст. Читання від середи до неділі 3-го тижня по П'ятдесятниці (Рим. VIII, 4–13, 22–27; IX, 6–9; III, 28–31; IV, 1–3; V, 1–7).

Арк. 2–2 зв. Поч.: «...не по плъти нж по дѣоу : сжщеи бо плъти : плътѣскаѣ мждръствоужѣ»; кін. «обѣтованію бо словеса : на се врѣма придж : и бждѣтъ...» (Рим. VIII, 4–13, 22–27; IX, 6–9).

Арк. 1–1 зв. Поч.: «...арѣрѣ сѣѣ : не тѣчиж женж и ревека»; кін.: «єдва бо кто за праведѣника оумрѣтъ : по блазѣмѣ же негли кто...» (Рим. III, 28–31; IV, 1–3; V, 1–7).

Записи. XIX ст., на верхньому полі арк. 1, скорописом, коричневим чорнилом: «Палимпсестъ. Прежн[ее] письмо – греческое».

Старі шифри, штампи, наклейки. «ЦАМ. 182», «№ 182» на арк. 1, чорнилом та олівцем (ЦАМ КДА). На нижньому полі арк. 1 олівцем проставлено «16». Наклейка на арк. 1, коричневе чорнило, з часом вицвіло: «Сл[ѣп]ченск[ій] [апо]столь XII–XIII», пізніше поверху проставлено червоним чорнилом: «№ 48», згодом – «Інв. 19266» (інв. номер Відділу письма й друку Всеукраїнського музейного городка). В описі М.І. Петрова вказано «витр. 18» (Петров 1875–1879, 16).

Історія побутування та надходження. У 1844 р. Апостол був виявлений В.І. Григоровичем у Сліпченському монастирі св. Іоана Предтечі біля м. Прилепа (західна Македонія), звідкіля й назва кодексу (Викторов 1879, 11, № 14). Описуваний уривок із кодексу був вирваний до 1862 р. (Ильинский 1912, IV). До бібліотеки Київської духовної академії уривок з Апостола був подарований архімандритом Антоніном Капустінім і переданий у 1874 р. до ЦАМ КДА. У 1865 р. Антонін Капустін (тоді – глава Імператорської Руської духовної місії в Єрусалимі) відвідав Сліпченський монастир, проте як уривок потрапив до нього, точно невідомо. У складі раритетів частини колекції колишнього ЦАМ в 1924 р. уривок був переданий до Музею культур та побуту, який розміщувався на території Києво-Печерської Лаври (згодом – Всеукраїнський музейний городок), а 16. 03. 1934 р. – до відділу рукописів ВБУ (ф. 285, № 2036 II, арк. 11 (№ 48); Архів ІР НБУВ, оп. 1, № 44, арк. 81 (№. 53).

Опис. Петров 1875–1879, 16, № 25 (Уривки з Послань апостола Павла до римлян, XI–XII ст.); Владимиров 1895, 65–70 (XII ст., публ. повн., зн. арк. 1 зв.); Лавров 1904, 5, 43, 46, 47, 48, 49, табл. № 5 (XII ст.; збірний алфавіт); Ильинский 1911, VI, 21–22, 115 (повна публ. з прим.) (перш. пол. XII ст.); Титов 1911, 7, рис. 3 (зн. арк. 1 зв.); Щепкин 1918, 1967, 122 (XIII ст.); Карский 1928, 93 (XII ст.); ПС XI–XIV 1966, 192, № 77 (XII ст.); Геппенер 1969, 65–68, № 18, табл. XIV а–б (XII ст.; зн. арк. 1 зв.); Куев 1979, 168–169 (XII ст.); СК XI–XIII 1984, 141–142, № 114 (кін. (?) XII ст.); Дубровіна, Гнатенко 2005, 292–293 (публ. част. арк. 1 зв.); Гнатенко 2012, 127–128, № 1.

Ілюстрації. № 41–44.

2. АПОСТОЛ ТЛУМАЧНИЙ («Кристинопольський» або «Городиський»). Уривок.

Середина XII ст. [Південна Волинь].

Ф. VIII, № 3 М.

Основна частина кодексу зберігається в ЛІМ, Рук. 39 – 291 арк. (СК XII–XIII 1984, 101–102, № 59). Ототожнення уривка проведено А.С. Петрушевичем. Уривок має розміщуватися перед львівською частиною кодексу.

Мова. Церковнослов'янська (давньоукр. ред.).

Формат, розмір. 2°: 295 x 240.

Кількість та стан збереження аркушів. 8 арк. Це 5-й зошит кодексу, сигнатура відповідає часу написання рукопису, проставлена коричневим чорнилом на першому та на звороті останнього аркуша зошта. Нумерація аркушів кін. XIX – поч. XX ст.

Аркуші вкладені у паперову обкладинку, на якій запис колишнього власника А.С. Петрушевича та штамп Університету св. Володимира. Перший та останній аркуші уривка забруднені; відірвані праві нижні кути усіх аркушів та лівий верхній кут арк.1 та 3. Текст частково поновлювався в XVI ст., іноді букви наведені не за малюнком.

Матеріал письма. Пергамен, тонкий, жовтуватий, доброї обробки.

Організація сторінки. Поле тексту: 217 x 110, рядків 23, в один стовпець. Бічні поля дуже широкі – внутрішні 50, зовнішні 70, зроблені для вписування тлумачень (катени наявні на арк. 6 зв., 8 зв.).

Письмо. Устав сер. XII ст., середній рівний. Почерк один. Устав маленький XII ст. Почерків два: 1) почерк писця основного тексту (за спостереженнями М.В. Геппенера), – тлумачення, номери читань, заголовки окремих епізодів та скорочені уставні позначення богослужбових читань; 2) почерк, близький за часом до основного тексту, – нові позначення богослужбових читань замість старих або як доповнення до позначень першого писця. Півустав XVI ст. Почерк один – розподіл тексту на зачала, поновлення стертих літер, доповнення назв днів тижня до скорочених позначень першого писця. Глаголиця, старша кругла (у львівській частині наявні глаголичні

йотовані юси), одного почерку, часу написання кодексу. Глаголичними буквами при написанні рукопису позначені місця вставок у тексті: *Ц*, арк. 2 зв., *Ч*, арк. 4, *Щ*, арк. 8 зв. Латинським *Е* вказано місця вставки на арк. 6 зв.

Чорнило XII ст., коричневе, кіновар (малинового відтінку); XVI ст. – темно-коричневе, кіновар.

Оздоблення. Заголовні великі букви, заголовки тлумачень на полях та частина богослужбових поміток кіноварні.

*Зміст.*¹ Діяння апостольські: IX, 28–XIII, 5. Поч., арк. 1: «...и дързоу . на о имени га іѣа . глѣше же и съгазашеса съ елѣины»; кін., арк. 8 зв.: «проповѣда слово бжѣе . въ снмѣщихъ иудеискихъ . и имаста...». Текст тлумачень відмінний від уміщених у рукописах Тлумачного Апостола, починаючи зі списку 1220 р.

Записи. 1) 1874 р. – перш. пол. 1901 р.², власницький, А.С. Петрушевича, на паперовій обкладинці, в яку вкладений рукопис, скорописом, темно-коричневим чорнилом: «Отривокъ Апостола из XII столѣтія русскаго разряда восьмъ листовъ».

2) 1874 – перш. пол. 1901 р., власницький, А.С. Петрушевича, на арк. 8, скорописом, темно-коричневим чорнилом: «А.С. Петрушевичъ».

Старі шифри, штампи, наклейки. «№ 22» на обкладинці, олівцем. Штамп на обкладинці: «Бібліотека Императорскаго Университета Св. Владимира». Наклейка на звороті верхнього аркуша обкладинки, золотим тисненням та чорнилом проставлення шифру бібліотеки й вказівка на походження рукопису: «Отдѣлъ рукописей Библіотеки Императорскаго Университета Св. Владимира № 22. Изъ музея Петрушевича».

Історія побутування та надходження. Апостол, як засвідчує запис городищенського дяка Євхима на арк. 111 зв. львівської частини, в кінці XIV – на початку XV ст. знаходився у Городищі (Городиський монастир, м. Городище, тепер, с. Городище Сокальського району Львівської області, Україна). На думку О.М. Колесси, київський уривок був відокремлений від кодексу близько 1773 р., коли монастир був закритий, а його бібліотека передана до уніатського Кристинопольського монастиря отців Василіян (заснований 1763 р. у м. Кристинополь, з 1953 р. – м. Червоноград, Львівська обл.), що знаходився поблизу, проте відомостей про це немає. Основна частина кодексу (291 арк.) зберігалася в цьому монастирі, а 1889-го р. рукопис було передано до Ставропігійського інституту у Львові. Київський уривок, 8 аркушів кодексу, був знайдений в оправі якоїсь книжки, більше відомостей про це немає. Потім він належав польському письменнику А. Більовському, а після його смерті був куплений у його вдови львівським каноніком А.С. Петрушевичем не пізніше середини 1874 р., оскільки саме у приватній бібліотеці А.С. Петрушевича з цим уривком ознайомився російський вчений О.О. Кочубинський, який у серпні 1874 р. побував у Львові для вивчення слов'янських книг (Кочубинский 1876). У 1882 р. А.С. Петрушевич порівнював

¹ Текст Кристинопольського апостола за складом є старшою редакцією слов'янського перекладу Діянь і Послань апостольських.

² До того, як рукопис у складі зібрання А.С. Петрушевича, надійшов до бібліотеки Університету св. Володимира.

наявний у нього уривок із Галицьким Євангелієм 1143 р. й знаходив подібності у письмі та мові (Петрушевич 1882, 73), і тільки в 1888 р. ним було встановлено, що уривок є частиною Кристинопольського апостола (Петрушевич 1888, 4–5), який був привезеним у той час до Львова з уніатського монастиря у Кристинополі на археологічно-бібліографічну виставку, яка була присвячена 300-літньому ювілею заснування Ставропігії та 900-літтю християнізації Русі (Колесса 1923, 18). Тоді ж ученим був зроблений і короткий археографічний опис кодексу. До бібліотеки Київського університету св. Володимира уривок надійшов у складі рукописів, подарованих А.С. Петрушевичем улітку 1901 р. (Маслов 1910, 2). До відділу рукописів ВБУ поступив 24 жовтня 1927 р. у складі рукописної колекції бібліотеки Університету св. Володимира (Архів ІР, оп. 1, № 40, арк. 57).

Опис. Кочубинский 1876, 194–195 (Апостол, XII/XIII ст.); Петрушевич 1882, 73, 74 (Апостол, XII ст.; порівн. уривка з Галицьким Євангелієм 1143 р.); Петрушевич 1888, 4–5 (Апостол, XII ст.); Владимиров 1890, 10 (Апостол, XII ст.); Шараневич 1890, 22 (Апостол, XII ст.); Кочубинский 1892, 233–235 (Апостол, XII/XIII ст.; публ. уривка арк. 1–1 зв.); Kałuźniacki 1896, VII, XII, XXX (Апостол, XII ст.; текстолог. пор. з Апостолом 1220 р. (ДІМ, Син. 7 – див. СК XII–XIII ст. 1984, 197–198, № 175); публ. приписок; зн. з арк. 82); Соболевский 1891, 13 (Апостол, XII – поч. XIII ст.); Свенціцький 1906, VII (Апостол, XIII ст.); Кримский 1907, 38, 68 (Апостол, XII–XIII ст.); Свенціцький 1908, 13, № 39 (Апостол, XIII ст.); Маслов 1910, 9, № 3 (22) (Апостол, XII ст.); Маслов 1910 I, 229–269 (Апостол, XII ст.; з грец. парал., публ., зн. арк. 6); Возняк 1920, 52 (Апостол, XII–XIII ст.); Свенціцький 1920, 29 (Апостол, XIII ст.); Колесса 1923, 16, 18–27 (Апостол, XII ст.; зн. арк. 6 зв.); Шахматов, Кримський 1924, 45–46 (Апостол, XII ст.); Дурново 1927, 37, № 37; 1969, 58, № 37 (Апостол, др. пол. XII ст.); Грунський 1941, 15, 254–258 (Апостол; публ. уривка); Запаско 1960, 31, 32, іл. № 7 (Апостол, XII ст.; № 4–7 ініціал); ПС XI–XIV 1966, 193, № 79 (Апостол, XII ст.); Гепшенер 1969, 22–26, 77, № 2, 126, 127, табл. IIa, IIIa (Апостол; арк. арк. 4; публ. з різночит. до Апостола XV ст. ДІМ, Син. 96, арк. 62–62 зв., 74 зв.–75, та Апостола XIV ст. ІР НБУВ, ф. 301, № 53 Л, арк. 14, стовп. 2³); Жовтобрюх 1979, 350, мовн. мат. (Апостол, др. пол. XII ст.); Жовтобрюх 1980, 23, мовн. мат., 314 (Апостол, др. пол. XII ст.); СК XII–XIII ст. 1984, 102–103, № 60 (Апостол); van der Tak 1992, 95–104 (Апостол); Запаско 1995, 198–201, № 21 (Апостол; публ. арк. 10); СК XIV 2002 I, додаток I, № 59, 60, с. 563 (подано виправлення й уточнення до опису СК XII–XIII 1984, – Апостол тлумачний); Фрис 2003, 168 (Апостол); Ясіновська 2008, 303–322 (Апостол); Ясіновська 2010, 88 (Апостол); Ясіновська 2011, 364, 365–366 (Апостол четьйого типу); Гнатенко 2012, 128–131, № 2.

Ілюстрації. № 2–17 (повна публікація уривка).

Електронна копія. Основна частина кодексу, що зберігається в ЛІМ, подана, без київського уривка, на сайті музею: Проекти – Кристинопольський апостол: http://www.lhm.lviv.ua/proekty/krystynopolskyy_apostol.html

¹ Апостол із ф. 301, № 53 Л датується 10–20-ми рр. XIV ст. (Гнатенко 2007, 85–86, № 1).

3. ЄВАНГЕЛІЄ АПРАКОС КОРОТКИЙ. Уривок.

Перша половина XII ст. [м. Київ].

Ф. I, № 3935.

Уривок із кодексу зберігається в БАН, 4.5.2 – 1 арк. (СК XI–XIII 1984, 169, № 149 (XII/XIII ст.), Покровская 1976, 13 (XII–XIII ст.). Ототожнення київського уривка, датування та уточнення змісту проведено О.В. Ухановою. Уривок має розміщуватися перед уривком із БАН.

Мова. Церковнослов'янська (давньоукр. ред.).

Формат, розмір. 2°: 320 x 220.

Кількість та стан збереження аркушів. 1 арк.

Аркуш використовувався як обкладинка для збірника польських документів XVIII ст. у четверту частину аркуша (Геппенер 1969, 7). Зберігся погано: розірваний навпіл по горизонталі; поля обірвані зубцями, внизу вирвано шматки пергамену; в нижній частині арк. 1а вирізано шмат пергамену, а також по всьому аркушу дрібні протерті дірки, із частковою втратою тексту; плями вгорі лівого стовпця; зі звороту аркуша текст зовсім стертий, не читається.

Матеріал письма. Пергамен, товстий.

Організація сторінки. Поле тексту: 195 x 160, рядків 17, у два стовпці розміром 195 x 165, із широкими бічними полями.

Письмо. Устав перш. пол. XII ст., каліграфічний, великий, із легким нахилом уліво. Почерк один.

Чорнило темно-коричнєве, кіновар.

Оздоблення. Ініціал «Р», арк. 1, старовізантійського типу зі стилізованими рослинними елементами, кіноварний із позолотою, яка з часом майже осипалася. Кіноварний заголовок зі слідами позолоти.

Зміст. Кінець читання Євангелія від Луки в суботу 14-ту (Лк. XVI, 14–15) та перша половина читання в неділю 14-ту Нового літа (Лк. XVII, 3–6)¹. Поч.:

¹ У каталозі Геппенера 1969 та в СК XI–XIII 1984 зміст уривка подано невірно – як кінець читання в суб. 14-ту (Лк. XVI, 14–15) та поч. читання в суб. 15-ту Нового літа (Лк. XVII, 3–6), на що вказала О.В. Уханова при уточненні змісту уривка. Нею було виявлено, що подібний розподіл перекоп є характерним тільки для Савиної книги (РДАДА, Син.

арк. 1а, «...[фа]рисѣи и сребролю/бѣи . соушии по/дражахоуть и / и рече имъ.»; кін.: арк. 1б, «приложи намъ / вѣроу . рече же ѿ . / аще бы вѣроу.».

Записи. 1) XVII–XVIII ст., численні проби пера, на полях аркуша, українським та польським скорописом XVIII ст., темно-коричневим чорнилом, поганої збереженості, майже не читаються - штрихи, окремі слова (напр.: Podpisane), букви.

2) XVIII – поч. XIX ст., на арк. 1 зв., польським скорописом, темно-коричневим чорнилом: : «Xiaze [czek?] 2, № 4».

Старий шифр. «№ 4» на арк. 1 зв., темно-коричневим чорнилом.

Історія побутування та надходження. Манускрипт використовувався як обкладинка для збірника польських документів XVIII ст. в 4°. Знаходився в Центральному архіві давніх актів у Києві (нині – ЦДІАК України), Вітр. № 58, з якого поступив до відділу рукописів ВБУ, відповідно до акту передачі, 28 квітня 1935 р.

Опис. ПС XI–XIV 1966, 194, № 91 (Євангеліє тетр, XII ст.); Жуковская 1968, 329 (Євангеліє тетр XII ст.); Геппенер 1969, 26–30, № 3, 128–129, табл. III а, б (XII ст.; публ. зн. арк. 1); Жуковская 1976, 363 (посилання на уривок подано під скороченням УКАН-?); СК XI–XIII 1984, 110, № 68 (XII ст.); Уханова 2011, 109–117, іл. № 8 (публ. зн. арк. 1; при виданні, у підтекстовці, помилково поставлено, що це уривок із БАН, іл. № 9); Гнатенко 2012, 131–133, № 3.

Ілюстрації. № 1.

тип. 14, Євангеліє апракос короткий, перша половина XI ст.) (СК XI–XIII 1984. – С. 30–33, № 2 (Євангеліє апракос («Савина книга»), X (?) – XI ст.))², в якій на суботу 14-ту Нового літа уміщено читання з Євангеліє від Луки XVI, 10–15, на неділю 14-ту – Євангеліє від Луки XVII, 3–10, а на суботу 15-ту – Євангеліє від Луки XVIII, 2–8 (Уханова 2011, 116). При цьому дослідниця зауважила, що М.В. Геппенер в описі уривка замість наявного читання в 14-ту неділю вказав, що це читання в суботу 15-ту Нового літа, оскільки він порівнював текст уривка з апракосними євангеліями – Остромировим 1056–1057 рр. та Архангельським 1092 р. (Геппенер 1969, 29, прим. 3), в яких у неділю 14-ту Нового літа уміщено інше читання – Євангеліє від Луки XVIII, 35–43, а перекопа на неділю 14-ту, яка знаходиться в Савиній книзі, в цих євангеліях переміщено на суботу 15-го тижня (Уханова 2011, 116–117). Див. текст Савиної книги, опублікований В.М. Щепкіним (Щепкин 1903, 48).

4. ЄВАНГЕЛІЄ АПРАКОС ПОВНИЙ. Фрагменти.

Кінець XII – початок XIII ст. [Волинь].

Ф. I, № 3960.

Мова. Церковнослов'янська (давніоукр. ред.).

Формат, розмір. Дві смужки вирізано з рукопису в 2°: 106 x 60 та 115 x 55.

Кількість та стан збереження аркушів. 1 арк. (фрагменти одного аркуша).

Дві смужки пергаменного аркуша використовувалися в оправі: перша відрізана вздовж стовпців *a* та *г* і містить фрагменти текстів 12 рядків, друга – впоперек, містить текст нижніх трьох рядків стовпців *a* та *г*; на смужках по два згини, проколи та розрізи по краю внутрішнього поля, залишки наклеєного паперу та темного клею; текст частково втрачений.

Матеріал письма. Пергамен, твердий, грубої обробки.

Організація сторінки. Текст у кодексі, з якого дані уривки, уписувався у два стовпці.

Письмо. Устав кін. XII – поч. XIII ст., маленький, приземкуватий. По-черк один.

Чорнило темно-коричнєве, кіновар, зелена фарба.

Оздоблення. Ініціал «К», на зворотному боці фрагм. 2в, старовізантійського типу із зооморфічним елементом, кіновар'ю, з підфарбовуванням зеленою фарбою, збереглася лише нижня частина.

Зміст. Читання в 17-ту неділю Нового літа, без початку (Лк. XV, 17–18 (фрагм. 1а), 20–21 (фрагм. 2а), 30–31 (фрагм. 1г); початок понеділка м'ясопусного тижня (Мк. XI, 1 (фрагм. 2г)). Тексти фрагментів подано транслітерацією в каталозі М.В. Геппенера в порівнянні з Остромировим євангелієм 1056–1057 рр. (Геппенер 1969, 38–39).

При фрагментах наявна половина паперового аркуша, на якому уривок Повісті про Мелхиседека (з Палей), писано скорописом XVII ст. Цей аркуш використовувався в оправі як форзац (ймовірно, з тієї самої оправы, з якої були вилучені й дані фрагменти).

Історія побутування та надходження. Фрагменти використовувалися в

оправі. До відділу рукописів Бібліотеки Всеукраїнської Академії наук вони надійшли 1 березня 1935 р. як дарунок від професора Київського університету ім. Т. Шевченка О.А. Назаревського, який у 1934–1937 рр. працював і науковим співробітником відділу рукописів).

Опис.: Запаско 1957, 145–146 (XII ст.); ПС XI–XIV 1966, 205, № 289 (XIII ст., опечатка в шифрі: № 3690); Жуковская 1968, 329 (XIII ст.); Геппенер 1969, 36–39, № 5, с. 132, табл. Va, б (др. пол. XIII ст.; публ. зн. арк. 2); Жуковская 1976, 363 (XIII ст.; вказано за ПС XI–XIV 1966 невірний шифр – № 3690); СК XI–XIII 1984, 169, № 148 (помилково вказано ініціал «В»).

Ілюстрації. № 22–23.

5. ЄВАНГЕЛІЄ АПРАКОС ПОВНИЙ («Оршанське»). Без початку та кінця.

Остання чверть XIII ст. [м. Київ].

Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П.

Мова. Церковнослов'янська (давніоукр. ред.).

Формат, розмір. 2°: 264 x 194.

Кількість та стан збереження аркушів. 142 арк. Нумерація аркушів 1. 12. 1874 р. М.І. Петрова, в нижньому правому куті аркуша, чорним чорнилом (див. запис № 1). Послідовність аркушів порушена, мають слідувати (з урахуванням утрачених аркушів: Послідовність тексту і втрати аркушів): [втрачено 25 аркушів], 45, 123, 1–44, [втрачено 1 аркуш], 46–61, [втрачено 1 аркуш], 62–80, [втрачено 1 аркуш, зі звороту з мініатюрою Марка (?)], 81–122, [втрачено 1 аркуш (?)], 124–142, [втрачено 1 аркуш (?)]. Загалом не вистачає 30 аркушів. Не заповнено текстом арк. 42, не повністю записані текстом арк. 41 зв. (у стовпці *в* – верхніх шість рядків), 122 зв. (у стовпці *в* та *г* – дев'ять рядків) та 123 (у стовпці *а* – 13 рядків).

Зошитів, наявних, 19, першопочатково було, відповідно до сигнатури, 22 зошити, по 8 аркушів, за винятком останнього, який був складений із 4 аркушів: три перших зошити відсутні, IV⁷ (відсутній перший аркуш, другий аркуш пронумерований як арк. 45, третій – як арк. 123, далі арк. 1–5), V⁸–VIII⁸, IX⁷ (відсутній восьмий аркуш, після арк. 44, арк. 45 з IV зошита), X⁸–XI⁸, XII⁷ (відсутній перший аркуш, перед арк. 62), XIII⁸, XIV⁷ (відсутній п'ятий аркуш, після арк. 80, імовірно з мініатюрою євангеліста Марка), XV⁸–XVIII⁸, XIX⁷ (відсутній восьмий аркуш, після арк. 122, арк. 123 з мініатюрою Матфея з IV зошита. Імовірно останній аркуш був зрізаний при написанні книги, оскільки на попередньому аркуші (122) писцем закінчено текст самого Євангелія. На зрізаному аркуші могла бути вписана передмова з вихідними даними), XX⁸–XXI⁸, XXII³ (Це останній зошит кодексу й складався він, вірогідно, з чотирьох аркушів). Сигнатура відповідає часу створення рукопису, збереглася лише на деяких зошитах, переважно наявні

тільки титла; проставлена на першому аркуші зошитів коричневим чорнилом, переважно зрізана при оправленні книги, наявні лише титла, збереглася сигнатура тільки зошитів 14 (арк. 77) та 16 (арк. 92).

Пергаменні аркуші зазнали впливу вологи – стали хвилястими, пожовтіли, подекуди у воскових та водяних плямах; перші та останні аркуші потемніли й затерті; на деяких аркушах наявні дірки, зроблені при вичинці шкіри; праві нижні кути аркушів забруднені; блок книги розбитий, скріплені зошити 5–14, зошит на початку кодексу та зошити 15–22 розшиті, лише 22 зошит скріплений із блоком книги нитками в двох місцях; зошит на початку книги розірваний, другий та третій аркуші були вкладені в інші зошити й пронумеровані як арк. 45 та 123 (з мініатюрою євангеліста Матфея на звороті аркуша), в арк. 45 відрізано шматок лівої частини з пошкодженням тексту; у зошиті 8 відрізано правий верхній кут першого аркуша, арк. 30; у зошиті 9 відрізано арк. 42 (з мініатюрою євангеліста Луки на звороті аркуша); у зошиті 19 випадає перший аркуш, арк. 116; в кінці книги в останнього арк. 142 розірваний пергамен на нижньому полі. Аркуші 45 та 123 з мініатюрами євангелістів Луки та Матфея вирізані з рукопису, фарби й позолота висипаються. 21. 02. 1987 р. аркуші з мініатюрами були вилучені з рукопису й зберігаються при кодексі окремо в спеціальній теці (Після проведеного реставратором О.Р. Осіповою профілактичного закріплення особливо пошкоджених ділянок мініатюр).

Матеріал письма. Пергамен, глянцеви́й, тонкий (прозорий).

Організація сторінки. Поле тексту: 220 x 140, рядків 28, у два стовпці розміром 220 x 60.

Письмо. Устав др. пол. XIII ст., маленький, із легким нахилом уліво. Почерків три: увесь кодекс писано одним писцем, лише на арк. 113–123 наявне чергування ще двох почерків, більших за розміром і не дуже професійних, можливо учнів.

Чорнило коричневе, кіновар.

Оздоблення. Дві мініатюри в аркуш: євангеліст Матфей, арк. 123 зв., та євангеліст Лука, арк. 42 зв., виконані без ґрунтовки різнобарвними фарбами та позолотою, яка місцями осипається. Заставок дві П-подібної форми, плетінчасті, виконані кіновар'ю: на арк. 1 тератологічного орнаменту; на арк. 81 стилізованого рослинного орнаменту. Ініціалів 317, переважно старовізантійського типу (253) з геометричними, плетінчастими й рослинними орнаментами, та тератологічні (64) з включенням у орнамент голів та фігур тварин та елементів людської фігури, виписані кіновар'ю (Запаско 1995, 231). На арк. 19 ініціал із додатковою штриховкою синьою фарбою, на арк. 36 зв. – зі слідами позолоти. Малі ініціали контурні, кіноварні. Малюнок: стилізована пташка, на полі арк. 133, кіновар'ю.

Заголовки та заголовні букви кіноварні. Синьою фарбою проставлені поодинокі помітки на полях із вказівкою гласів (напр., на арк. 62).

Оправа. Втрачена. Останній раз кодекс брався в оправу в XVII ст. Збереглася лише нижня дошка без шкіряного покриття (залишки якого наявні зі звороту), з трьома залізними пуклями; з внутрішнього боку дошка заклеєна папером, під ним, біля кріплення з книжним блоком наявні залишки під-

клейки з уривків друкованих видань кін. XVI чи XVII ст. Дошка розколота навпіл по вертикалі, коли робився бібліотечний інвентарний запис 1874 р. вона була цілою. Книжний блок розбитий. Обріз малиновий, подекуди форба затекла на поле.

Зміст. Арк. 1–123. Євангельські читання на весь рік. Початок відсутній (25 арк.), текст наявний із кінця читань в суботу 7-го тижня після Пасхи, через помилкове розміщення й нумерацію вирізаних із блока книги аркушів – на арк. 45а, зі слів: «...[ов]ца моя г҃ла ємоу пакы вѣторое симоне ионинѣ любииши ли ма» (Ін. XXI, 15–16); далі має стояти арк. 123 з текстом кінця читання в неділю 8-го тижня після Пасхи, арк. 123а (Ін. VII, 51–52; VIII, 12) та мініатюрою Євангеліста Матфея, арк. 123в–г, а потім – арк. 1 з читанням в понеділок 8-го тижня після Пасхи, поч.: «Рече ѿ г҃а . блюдетѣ и не родите єдиноного малыхъ сихъ . г҃лю бо вамъ» (Мф. XVIII, 10). Після арк. 44 втрачено один аркуш, арк. 44г закінчується початком читань в неділю 1-го тижня Нового літа словами: «Въ оноѣ стоа іѣсъ при ѣзерѣ генисаретствии...» (Лк. V, 1–2), арк. 46а починається з другої половини читання в середу 2-го тижня Нового літа, зі слів: «...брачньии алкати . дондеже женаи са єсть с ними» (Лк. V, 34). Між арк. 61 та 62 втрачено один аркуш, арк. 61г закінчується читанням у вівторок 9-го тижня Нового літа словами: «добро єсть соль аще же...» (Лк. XIV, 34), арк. 62а починається читанням у п'ятницю 9-го тижня Нового літа, зі слів: «...[зе]мли минуоти . неже ѿ закона єдинои чертѣ погыбноути» (Лк. XVI, 17). Між арк. 80 та 81 втрачено один аркуш, арк. 80г закінчується читанням в неділю 17 тижня про блудного сина: «онъ же ѿвѣщавъ рече къ ѿцѣ...» (Лк. XV, 29), арк. 81а починається заголовком читання в понеділок м'ясопусного тижня (Мк. XII, 1).

Арк. 124–141 зв. Місяцеслов (вересень–серпень). Слов'янські та руські пам'яті: 26 листопада, освячення церкви вмч. Георгія в Києві (128 зв.); 9 травня, перенесення мощей свт. і чудотворця Миколая Мирлікійського (137); 23 травня, знайдення мощей свт. Леонтія, єп. Ростовського (137 зв.); 15 липня, рівноап. вел. князя Володимира (139 зв.; приписано на полі в XIV ст. півуставом (Лосева 1999, 52); 24 липня, мчч. блгвв. князів Бориса і Гліба (140). Опис місяцеслова зроблений Г. Булашевим (Булашев 1882, 22–24).

Арк. 142–142 зв. Євангелія недільні утрєні. На Євангелія 1–3, 5 є тільки вказівки. Обриваються читанням 8-го Євангелія, на арк. 142г, словами: «се рекыши възврати са възпастъ . и видѣ іѣса стоаща . и...» (Ін. XX, 14).

Записи. 1) 1 грудня 1874 р., М.І. Петрова, на звороті нижньої кришки оправи, скорописом, чорним чорнилом: «Въ сей пергаминной рукописи 142 перенумерованных листа. Нумерация – внизу листовъ. Секретарь церковно-археологического общества Н. Петров. 1 декабря 1874 года».

2) 30 жовтня 1924 р., охоронний запис хранителя Лаврського музею П. Попова, на звороті нижньої кришки оправи, скорописом, синім чорнилом: «В цьому рукопису 142 арк. (в тому складі 2 мініатюри). Про [передачу] рукопису див. акт 1924. Х. (?) 30, список до нього (№ 9). Хранитель Лаврського музею П. Попов. 1924. Х. 30».

Старі шифри, штапти, наклейки. «№ 15 А» на арк. 123 зв. (на звороті аркуша з мініатюрою євангеліста Матфея), скорописом XIX ст., темно-корич-

невим чорнилом; «Інв. 19267» на звороті нижньої кришки оправи, червоним чорнилом (Всеукраїнського музейного городка). В описі М.І. Петрова вказано старий шифр ЦАМ КДА «Муз. № 81, витр.» (Петров 1875–1879, 544). Штамп на арк. 122 зв., 123, 142 зв.: «Лаврський Музей. При Губполітосвіті. м. Київ».

Історія побутування та надходження. Євангеліє було знайдено серед церковних речей і паперів, викинутих із розграбованих солдатами наполеонівської армії в 1812 р. монастирів у м. Орші (яке раніше відносилось до Могильовської губернії). До ЦАМ КДА кодекс надійшов від поміщика І.С. Меленевського, до 1 грудня 1874 р. (див. запис № 1). У складі раритетів частини колекції колишнього ЦАМ 30 жовтня 1924 р. (акт від 30. X. 1924 р.; див. запис № 2) він був переданий до Музею культів та побуту, який розміщувався на території Києво-Печерської Лаври, а 16. 03. 1934 р. із Відділу письма й друку Всеукраїнського музейного городка – до відділу рукописів ВБУ (ф. 285, № 2036 II, арк. 11 (№ 49, XII ст.); Архів ІР, оп. 1, № 44, арк. 79 (№ 23, XII ст.).

Опис. Пылаев 1876, 1–45 (кін. XIII – поч. XIV ст.); Петров 1875–1879, 544, № 555 (XIV ст.); Изв. ЦАО КДА за 1877, 59 (XIV ст.); Булашев 1882, 22–24 (Євангеліє, XIV ст.); Соболевский 1885, 353, 356 (XII/XIII ст.); Крыжановский 1889, 3–52 (др. пол. XIII ст.; між 4 та 5 сторінками публ. зн. арк. 81); Владимиров 1890, 14 (XIII ст.); Воскресенский 1894, 60, Б–52 (XIII ст.); Воскресенский 1896, 47, Б–52 (XIII ст.); Указ. ЦАМ КДА 1897, 206, № 183 (XII ст.); Волков 1897, 53, № 31 (XIII ст.); Титов 1911, 7–8 (XIII ст.; публ. зн., рис. 4, 5; арк. 1 із заставкою і мініатюрою євангеліста Матфея); Запаско 1957, 146 (XIII ст.); Запаско 1960, 38–40, рис. 22, 23 (XII–XIII ст., домонгольського періоду; публ. зн. арк. 1 та ініціал); ПС XI–XIV 1966, 205, № 281 (XIII ст.); Жуковская 1968, 324 (XII/XIII ст.); Геппенер 1969, 30–36, № 4, с. 130–131, табл. IVa, б (др. пол. XIII ст.; публ. зн. арк. 47 зв., др. третину арк. 48); Жуковская 1976, 363 (XII/XIII ст.); Ильина 1978, 96 (XIII ст.); СК XI–XIII 1984, 295–296, № 342 (др. пол. XIII ст.); Запаско 1995, 46, 47, 48, 231–235, № 37 (др. пол. XIII ст.); Джурова 1997, 186, фіг. 16 (публ. ініціалів); Лосева 1999, 26–27, 36, 53, 54, 59 (др. пол. XIII ст.); Німчук 2000, 419 (XIII ст.); Русанівський 2001, 14–17, 18 (XIII ст.); Лосева 2001, 58, 91, 92, 102, 107, 117, 118, 122 та ін. (сер. XIII ст.); СК XIV 2002 I, додаток I, № 342, с. 581 (сер. (?) XIII ст.; подано виправлення й уточнення до СК XII–XIII 1984); Запаско 2003, 17, кол. вкл. № 12 (кін. XIII ст.; публ. мін. єв. Луки, арк. 42 зв.); Фрис 2003, 73, 169 (др. пол. XIII ст.); Гнатенко 2007 III, 293.

Ілюстрації. № 27–35.

Електронна копія. НБУВ. Електронні інформаційні ресурси НБУВ – Спеціалізовані та архівні фонди НБУВ – Золота колекція Євразії: http://irbis-nbuv.gov.ua/e_lib/00000050/index.html

6. ЄВАНГЕЛІЄ. Уривок.

Середина XIII ст. [м. Київ].

Ф. 235, № 9.

Мова. Церковнослов'янська (давньоукр. ред.).

Формат, розмір. 2°: 205 x 160–135.

Кількість та стан збереження аркушів. 1 арк.

Аркуш поганої збереженості, обрізаний справа та знизу, з втратою частини тексту, поля обірвані; зверху, в стовп. «б», дірка (з втратою тексту). Слугував оправою, затертий, особливо на звороті, де текст не читається навіть засобами фотоаналізу, який був проведений у 1979 р. в Лабораторії консервації та реставрації документів.

Матеріал письма. Пергамен, товстий.

Організація сторінки. Поле тексту: [190] x 125, неповних 20 рядків, у два стовпці [190] x [50].

Письмо. Устав сер. XIII ст., середній рівний. Почерк один.

Чорнило темно-коричнєве, кіновар.

Зміст. Уривок читання Мф. XII, 39–45. Текст на арк. 1 починається зі слів: «...дасться ємоу... мо іюны прѣрка. /...бѣ иона въ чрѣвѣ / [кито]вѣ .ї. дни и .ї. но / [щи]»; обривається словами: «и / боудоуть члѣка того / послѣдняя горыше перваго. яко боудеть...».

Встановлення змісту уривка було проведено Л.П. Жуковською для СК XI–XIII 1984, яка зауважувала, що збережений текст не дає точно визначити, з якого євангелія цей уривок – тетр чи апракос повний (в останньому це буде читання середі 4-го тижня після П'ятдесятниці).

Історія побутування та надходження. Манускрипт слугував за обкладинку для більш пізніх документів. Час його надходження до фондів ВР точно не відомо, у фондовий інвентарний опис ф. 235 був занесений у 1967 р. (Він не був відомий М.В. Геппенеру при підготовці каталогу, який був виданий у 1969 р.).

Опис. СК XI–XIII 1984, 225, № 201 (біля сер. XIII ст.); Дубровіна, Гнатенко 2010, 141, 142, 143, № 9.

У ПС XI–XIV 1966 немає.

Ілюстрації. № 24.

7. ПАРЕМІЙНИК. Уривки.

Друга чверть XIII ст. [Сербія].

Ф. 301(ЦАМ КДА), № 387 та 388 П.

Основна частина кодексу зберігається в РНБ, Q.п.I.51 – 71 арк. (СК XI–XIII 1984, 235–236, № 215). Ототожнення уривків з основною частиною РНБ В.М. Загребіна. Уривки мають стояти перед основною частиною.

Мова. Церковнослов'янська (давньосерб. ред.).

Формат, розмір. 2°, аркуші різних розмірів, обрізані: № 387 – 140–160 x 110–115, 90–105 x 140; № 388 – 160–185 x 117–120; поля й частини текстів обрізані.

Кількість та стан збереження аркушів. 4 арк. (№ 387 – арк. 1, 3, 4; № 388 – арк. 2). При нумерації уривків порушена послідовність тексту – арк. 2 має бути арк. 2 зв. (У СК СК XI–XIII 1984, № 216, неправильно вказано, через неточності при встановленні змісту уривків, що аркуші мають стояти в послідовності 2, 3, 4, 1; у каталозі Гепшенера 1969, 71, вказана правильна послідовність аркушів).

Аркуші використовувалися в оправі книги в 4°, на них проколи від шиття, частково покриті клеєм, піддавалися впливу води, забруднені; частково обрізані й обірвані зовнішні та внутрішні поля й частини текстів; на арк. 3 дірки; тек. на арк. 1, 2, 3 місцями важко читаються.

Матеріал письма. Пергамен, твердий, грубої обробки, на лицьовій стороні лощений, жовтуватий, зі звороту – трохи шерехатий.

Письмо. Устав перш. пол. XIII ст., маленький нерівний. Письмо боснійське (?). Почерк один.

Чорнило темно-коричневе, кіновар (цегляного відтінку).

Оздоблення. Ініціал «Б» (2) південнослов'янського типу, арк. 2 зв., 4 зв., із кіноварних та білих ремінців, оконтурених чорнилом. Заголовки контурними буквами чорнилом, із заповненням фарбою чи кіновар'ю; заголовні букви кіноварні.

Зміст. Уривки паремійних читань у Великий Піст – четверга й п'ятниці

2-го тижня та середі 4-го тижня (у СК XI–XIII 1984, 236, № 216 зміст уривків подано неточно).

Арк. 1–1 зв. (№ 387), 2 зв.–2 (№ 388). Читання від четверга 2-го тижня – Притчі Соломона, без початку (№ 387 – Притч. VI, 3–17; № 388 – Притч. VI, 17–20), та до читань в п'ятницю 2-го тижня – «песнь в п'яток», прокимен («҃и не ѿростию») й початок Пророцтва Ісайї (Іс. VII, 1–7). Арк. 1, поч. «[не ѿслабл]ю . и не прогнѣва [иже дру]га . юго же пороучь не даждь сѣа», кін. «соущи силою немощна . премѡдрость почытыши пр..... Докалѣ...» (Притч. VI, 3–9). Арк. 1 зв., поч. «...мало же дрѣмлеши . мало же обимеши роукама», кін. «ихъ же ненавидить ҃ъ. скроушаєть [за не ѿчѣ]щение дѣи . ѿчи д...» (Притч. VI, 10–17). Арк. 2 зв., поч. «...[пра]ведноу . и срѣце [зло мыслить .] и нозѣ подвижающе се» (Притч. VI, 17–20), кін. «могоу ѿдолѣти ємоу . [и вѣсть] быѣ [въ домоу дѣдѣ глѣще]...» (Іс. VII, 1). Арк. 2 «[...сѣвѣща арам сѣ] ѿеаремомъ», кін. «[боу]детъ нѣ глава ваарамо[ва]...» (Іс. VII, 2–7).

Арк. 3–3 зв. (№ 387). Кінець читань п'ятниці 2-го тижня – кінець читання з книги Буття (Бут. VI, 7–8), прокимен, Притчі Соломона (Притч. VI, 20–35). Арк. 3, поч. «...[разм]ыслихъ тако и ст[ворихъ. нѣи же] ѿбрѣте бл҃годѣть [предь б҃гомъ.]» (Бут. VI, 7–8), кін. «твоима ѿчѣма ни ... да всхитать тебе вѣкъма с[в]ѣима.» (Притч. VI, 20–25). Арк. 3 зв., поч. «...[хл]ѣба жена моуж[а . и чѣтныє] дѣше оулавляєть.», кін. «и мздоу враждѣ ни иматъ оул[ычи]...» (Притч. VI, 26–35).

Арк. 4–4 зв. (№ 387). Читання середі 4-го тижня – уривок із Пророцтва Ісайї (Іс. XXVII, 4–8), піснь, прокимен (поч.: «на те ҃и оуповахъ...») та читання з книги Буття, без кінця (Бут. IX, 18–21). Арк. 4, поч. «... на селѣ забральнойника ѿвръгъ се юго» (Іс. XXVII, 4), кін. «и ѿпуститьє не ты ли бѣ оучесе дѣомъ свои...» (Іс. XXVII, 8). Арк. 4 зв., поч. «П[ро^к. ... На] те ҃и оуповахъ», кін. «и насади виноградъ. и пит...» (Бут. IX, 20–21).

Старі шифри, наклейки. Уривок № 387: «Муз. 19» на арк. 4 зв., «19» на арк. 1 зв., 3 зв., 4, олівцем. Наклейка з «№ 186» на арк. 3 зв., нижче коричневим чорнилом указано «XIV в.» та простим олівцем – «серб.»; у 1924 р. поверх старого шифру проставлено, спочатку, червоним олівцем номер «51», а згодом, червоним чорнилом – «Інв. 19344» (інв. номер Відділу письма й друку Всеукраїнського музейного городка). Уривок № 388: Наклейка з номером «185» на арк. 2 зв., чорним чорнилом, нижче олівцем указано «П 388». Наклеєна поверх старої наклейки з «№ 38», червоним олівцем, який пізніше був виправлений простим олівцем на «№ 41». В опису М.І. Петрова вказано: № 387 – «вitr. 19»; № 388 – «вitr. 23» (Петров 1875–1879, 371).

Історія побутування та надходження. Уривки використовувалися в оправі книги в 4°. До бібліотеки Київської духовної академії вони надійшли від архімандрита Антоніна Капустіна і були передані в 1874 р. до ЦАМ КДА. У складі колекції ЦАМ уривки знаходилися разом тільки до початку 20-х років ХХ ст., потім вони були роз'єднані й зберігалися окремо в різних установах. У 1924 р. два уривки (із трьох) № 387 у складі раритетів частини колекції колишнього ЦАМ були передані до Музею культів та побуту, який розміщувався на території Києво-Печерської Лаври, а 16. 03. 1934 р. з Відділу письма й друку Всеукраїнського музейного городка – до відділу ру-

кописів ВБУ (ф. 285, № 2036 II, арк. 12 (№ 51); Архів ІР оп. 1, № 44. – Акт передачі, арк. 78 (№. 12). У Спискові рукописів, які перебувають у Відділі письма і друку Лаврського музею, складеного П.М. Поповим [1924 чи 1925 р.], подано такий інвентарний запис: «Уривок із серб. тріоди постної XIV в. на 2 перг. лист. *Номер старого каталогу* 186 (ЦАМ КДА – Л. Г.). *Розмір в сантиметрах* 12 x 19, другий лист менший. Листки обірвані з усіх боків. Мб. з оправи» (ф. 285, № 2036 II, арк. 12 (№ 51). Отже, до Лаврського музею надійшло тільки два пергаменних аркуші, вірогідно, третій аркуш залишився в основному складі колекції ЦАМ КДА, яка тоді перебувала в Подільській філії ВБУ, а 26 листопада 1924 р. колекція з філії була передана до відділу рукописів ВБУ (Архів ІР, оп. 1, № 40, арк. 40–43). Тоді ж надійшов і уривок під № 388, а уривки під № 387 були відмічені в акті передачі в переліку рукописів, що не надійшли, і тільки 16. 03. 1934 р. два пергаменних аркуші з № 387, у складі раритетів частини колекції колишнього ЦАМ, були передані з Відділу письма й друку Всеукраїнського музейного городка до відділу рукописів ВБУ (Архів ІР НБУВ, оп. 1, № 44, арк. 78 (№. 12). Згодом уривки були ототожені й об'єднані.

Опис. Петров 1875–1879, 371, № 387, № 388 (описані під двома номерами, як самостійні уривки: № 387 – прокимни й читання з книги Буття, XIII ст.; № 388 – пісня в п'яток 2-го тижня, прокимен «Господи, да не яростию» – і читання з пророцтва Ісайї, XIII–XIV ст.); Указ. ЦАМ КДА 1897, 206, №№ 185, 186 (уривки об'єднані – Тріодь пісна, XIV ст.); Евсеев 1905, LIII (XIII/XIV ст., зміст № 388); ПС XI–XIV 1966, 213, № 442 и 443 (№ 442 – Прокимен, книга Буття (Палея ?) и № 443 – Прокимен; XIII/XIV ст.); Гепшенер 1969, 70–74, № 20, с. 145, табл. XV (XIII–XIV ст.; трансліт. № 388 – арк. 2 зв., № 387 – 4–4 зв.; публ. зн. арк. 2 зв.); Купа 1970, 97–102, № 20 (поч. XIII ст.); СК XI–XIII 1984, 236, № 216 (поч. XIII ст.); Фрис 2003, 64 (поч. XIII ст.); Гнатенко 2012, 134–136, № 5.

Ілюстрації. № 45–52.

8. СЛУЖБА НА РІЗДВО ХРИСТОВЕ. Уривок.

Друга половина XIII ст. [Волинь].

Ф. 235, № 1.

Мова. Церковнослов'янська (давньоукр. ред.).

Формат, розмір. 2°: 195 x 111–108 (третина аркуша).

Кількість та стан збереження аркушів. 1 арк.

Аркуш нерівно обрізаний по 12 рядку, на внутрішньому полі є проколи і розриви пергамену – сліди випадання з оправи.

Матеріал письма. Пергамен, тонкий напівпрозорий, сіруватого відтінку, шерехатий.

Організація сторінки. Поле тексту: 155 x [92], неповних 12 рядків, в один стовпець.

Письмо. Устав др. пол. XIII ст., нерівний маленький. Почерк один.

Чорнило темно-коричнєве, кіновар.

Оздоблення. Заголовні букви контурні кіноварні, тло біле.

Зміст. Уривок канону: кін. ікоса після 6-ї пісні та поч. 7-ї пісні – арк. 1; кін. 8-ї пісні та поч. 9-ї пісні – арк. 1 зв., обривається на першому тропарі. Арк. 1. «...жажю оустави . абиє адамоу и дѣдоу того бо ради / кде моу (?) идемо кде роди са : / Пѣ̃ . ѿ . Ірмо̃ . / Отроци въ бл̃зеи вѣрѣ̃ въсписени не̃ч̃тываго в[є] / лениа небрегоше . и огньаго прещениа не оу / боаша са нъ посреде пламене [сто]яще поахоу ѿ / цм̃ь б̃ь бл̃гн̃ь їси : / Пастыри свирающе оужасно . свѣтоа влениє оу / лоучиша . слава бо г̃ѡа осинаа . ан̃гль въспоите / въпиа . ѡко роди са х̃ѣ̃ . оцм̃ь б̃ь бл̃г̃н̃ь їси : / Вънезапоу словомъ ан̃гло-вымъ н̃бнаа воин̃ь / [ства]». Арк. 1 зв. «...[зд]ою наставницею . звѣздоблюстителѣ при / водить . с ними же хвалаще въспоємъ . да бл̃г . / Пѣ̃ . ѿ̃ . Ірмо̃ : / Таинство странно вижю и преславно . нбо соу / цю пещероу престоль херовимъскыи дѣцю / въ насли вѣмѣстище . въ немъ же възлежене / не-оуместимыи х̃ь б̃ь ѡго же хвалаще велича / юмъ : А се припѣло : / Величаи дїе моа иже въ вѣртыпѣ̃ плотию рожь / шаго са цр̃а . / Израдна течениа зраще волѣсви необычны / .».

Старий шифр. «№ 53» на старому конверті, олівцем (Відділ письма й друку Всеукраїнського музейного городка).

Історія побутування та надходження. Уривок був подарований до бібліотеки КДА Порфірієм, єпископом Чигиринським (К.О. Успенський), вікарієм Київської єпархії (1865–1877 рр.). Точний час його надходження невідомо. Він не був заінвентаризований ні в бібліотеці, ні в ЦАМ КДА (який був створений 17. 11. 1872 р.). Про нього не було сповіщено в друкованих звітах бібліотеки та музею КДА. Можливо, він входив до складу якогось надходження, описаного сумарно. Знаходився в конверті з друкованим штампом «От Епископа Чигиринского. Викария Кіевской епархии». У подібних конвертах зберігалися рукописи з фондів бібліотеки академії та ЦАМ КДА. У 1924 р. в складі раритетів частини колекції колишнього ЦАМ, уривок був переданий до Музею культів та побуту, який розміщувався на території Києво-Печерської Лаври, а 16. 03. 1934 р. із Відділу письма й друку Всеукраїнського музейного городка – до відділу рукописів ВБУ, проте в актах передачі не вказано його належність до ЦАМ та колишній шифр зберігання (ф. 285, № 2036 I–II, арк. 3, 12 (№ 53) (у рубриці «Номер старого каталогу» тільки вказано «Лавр., без №». – Архів ІР, оп. 1, № 44, арк. 78 (№ 14). Був опрацьований і коротко описаний М.В. Геппенером. Уперше інформація про уривок була подана в 1966 р. у «Предварительном списке славяно-русских рукописей XI–XIV вв., хранящихся в СССР (Для “Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV в. включительно”)» (ПС XV 1986, 201, № 218). Проте, тільки в 1967 р. уривок був заінвентаризований у фонді «Колекція уривків» (нині – ф. 235). Зберігається в новому конверті, старий конверт із вихідними даними відсутній; він ще був, коли уривок описував для каталогу М.В. Геппенер (Геппенер 1969, 39–40, № 6), пізніше його відсутність була відмічена на новому конверті самим археографом (до 1971 р.).

Опис. ПС XI–XIV 1966, 201, № 218 (Ірмоси Різду Христову та ін.); Геппенер 1969, 39–40, № 6, публ. с. 133, табл. VI (Ірмоси Різду Христову); СК XI–XIII 1984, 326, № 393; Дубровіна, Гнатенко 2010, 139, 142, № 1.

Ілюстрації. № 25–26.

9. СЛУЖЕБНИК. Уривок.

Кінець XIII ст. [Волинь].

Ф. 235, № 2-А (у складі з уривками Б та В зі Служебників XIV ст.).

Мова. Церковнослов'янська (давніоукр. ред.).

Формат, розмір. 4°: [111] x 140, обрізаний.

Кількість та стан збереження аркушів. 1 арк., пронумерований як арк. 1–1 зв. (уривок Б – арк. 2–2 зв.; уривок В – арк. 3–3 зв.).

Аркуш неповний, обрізана друга половина. Складається з чотирьох смужок, розрізаних паралельно до рядків. Смужки слугували для скріплення картонних дощок оправи: пергамен покороблений, побурів від клею; текст напівстертий, забруднений. Пергаменні смужки були заклеєні паперовими, із уривками чорнових актових записів, зроблених українським скорописом перш. пол. XVII ст., близьких до типу письма актової книги, з оправи якої їх було вилучено. Після вилучення з оправи пергаменні смужки були промиті холодною водою, видалено густі нашарування бруду й мучного клею. У 1979 р. уривок разом із іншими піддавався фотоаналізу в Лабораторії консервації та реставрації документів, в результаті цього майже весь збережений текст був відновлений. В цій одиниці зберігання знаходяться також слайди та фотокопії уривків. При їх підготовці фрагменти уривка А були складені з порушенням послідовності тексту.

Матеріал письма. Пергамен, цупкий, лощений на лицьовій стороні, зі звороту – трохи шерехатий, вірогідно, східнослов'янського виробництва.

Організація сторінки. Поле тексту: [95] x 115, неповних 11 рядків, в один стовпець.

Письмо. Устав кін. XIII ст., середній, із легким нахилом управо, нерівний. Почерків два: I. Арк. 1; II. Арк. 1 зв.

Чорнило темно-коричнєве, кіновар.

Оздоблення. Ініціали перехідного типу, від старовізантійського до тера-тологічного, виписані чорнилом, ремінці білі, тло кіноварне: «В», арк. 1, та залишки ініціала «С», арк. 1 зв. Заголовні літери кіноварні.

Зміст. Уривок А. Арк. 1–1 зв. Уривки двох молитов:

І. Арк. 1. Кін. особливої заамвонної молитви Миколаю Чудотворцю (фрагм. 1, 2, поч. фрагм. 3). Поч. зі слів «...ви .ї. мужѣ ѿ смерти. ѿго же моль / ба чудотворьца бѣ нашъ . съхрани / (фрагм. 1) рабы своя князя нашего .м̃. по / миловавъ сїсний вѣса люди своя . / ѿко тебе подобають всака слава / (фрагм. 2) ... оцю и сїю :» (фрагм. 3).

ІІ. Арк. 1–1 зв. Особлива заамвонна молитва «за упокій» (фрагм. 3, 4 та, арк. 1 зв., фрагм. 1 зв.–4 зв.), з розривом всередині та без кінця. Поч. «Моѣ Замбовна^а . За ѿпокоѣ :» / Влѣко хѣ бѣ нашъ вседержителю / не ѿлучаи са своихъ рабъ не прѣ (фрагм. 3) / зри дїѣа мол..... тебе по / кои дїѣа рабъ своихъ крѣтъ / ѿнѣ на лонѣ аврама и исаковѣ-...» (фрагм. 4) //; арк. 1 зв. поч. зі слів: «...ны живыѣ съ радостью . бери / ѿгда хочыши ѿко же любиши (фрагм. 1 зв.) / раздрѣши вѣси ны ѿ оутѣ грѣхо / вныхъ . насытивъ ны ... прѣчѣтого / тѣла твоего . и прѣчѣтыѣ крове . и / (фрагм. 2 зв.) / зльѣанѣна на^с ра^д . створины при / частники [с.хѣъ] твоихъ . оугоди / вшихъ тебе ѿ вѣка . ѿко ты вла (фрагм. 3 зв.) / дѣѣ[ши живым]и и мерѣтвymi / ѿко тебе подобають всака слава^а.» / Далі слідує початок, можливо, уставних указань: «...владѣть [ѿ]го к верно въ мѣ / ...» (фрагм. 4 зв.). Аналогічна заупокійна заамвонна молитва вміщена в Служебнику XIV ст., що зберігається в РДБ, Рог. кладб. 566, арк. 81 зв.–82, текст якої подано, із наведенням різночитань з київського уривка А, в роботі А.С. Слуцького (Слуцкий 2005, 184–211 (2.1)).

Історія побутування та надходження. Уривок був знайдений у відділі давніх актів ЦДІАК України в корінці оправи книги актів Володимиро-Волинського земського суду за 11.VII–2.XI. 1612 р.; за часом оправа ідентична часу складання книги (ЦДІАК України, відділ давніх актів, кн. 1193 (Геппенер 1961, 618). У 1945 р. цей уривок та ще два уривки, які також були вилучені в архіві з оправ інших актових книг, були передані до відділу рукописів БАН УРСР і заінвентаризовані в одній одиниці зберігання.

Опис. ПС XI–XIV 1966, 202, № 236 (Молитовник, три уривки, кін. XIII ст.); Геппенер 1961, 618–623; публ. с. 619 (Молитовник, уривок А, кін. XIII ст.; публ. тексту трансліт. та зн. арк. 1); Геппенер 1969, 41–43, № 7, уривок А – с. 41 (Молитовник, уривки А–В, кін. XIII ст.); СК XI–XIII 1984, 328–329, № 398 (Служебник, уривки А–В, кін. XIII ст.); Слуцкий 2005, 184–211 (див. 2.1) (XIII ст.); Дубровіна, Гнатенко 2010, 140, 142, № 2.

Ілюстрації. № 36–37.

10. СТИХИРАР МІНЕЙНИЙ, нотований. Уривки.

Середина – третя чверть XII ст. [м. Київ].

Ф. 235, № 10.

Основна частина кодексу зберігається в ДІМ, Син. 279 – 168 арк.; уривок – в РДБ, Григ. 47 (М. 1729) – 6 арк. (СК XI–XIII 1984, 155–156, № 130, № 131). Ототожнення й атрибуція всіх частин кодексу було проведено М.Б. Тихомировим. Дані уривки є першим та восьмим аркушами 12-го зошита, які його складають разом із уривком із РДБ, Григ. 47 (М. 1729) – арк. 2–7 (про що свідчать палеографічні дані (схожість почерку, розмір стовпця тексту) та аналіз тексту; на всіх аркушах зошита співпадають й конфігурації плям).

Мова. Церковнослов'янська (давньоукр. ред.).

Формат, розмір. 4°: 245 x 205.

Кількість та стан збереження аркушів. 2 арк. (подвійний аркуш).

У першому аркуші обрізано верхнє та нижнє поле, в другому – надрізаний верхній та відірваний нижній правий кут; аркуші в плямах.

Матеріал письма. Пергамен, тонкий.

Організація сторінки. Поле тексту: 185 x 130, рядків 17, в один стовпець.

Письмо. Устав сер. XII ст., маленький, прямий. Нотація знаменна. Почерк один.

Чорнило темно-коричневе, кіновар.

Оздоблення. Заголовок великими кіноварними буквами; ініціали малі кіноварні із чорнильним контуром.

*Зміст*¹. Арк. 1–1 зв. Стихири часів царських у навечір'ї Різдва Христового – три. Поч. зі слів заголовка: «Сти^хра ча(с)наѧ поѧмля въ наве(ѣ)ни Рожьства Х^вѧ. сѣтворено Софрониѣмъ архиеп^сп^мъ. на п^рьвѣмъ ча^сѣ». – «Вифлеѡме оуготови са благооукрасите са ѧсли...» (глас 8), «Нынѣ про-

¹ Уточнення змісту уривків проведено Е.С. Клименко.

рочьскою прорицаниє...» (глас 3), «Сице глаголетъ Иѡсифъ...» (глас 8), обривається словами: «хоулоу ми принєсла єси къ томоу не тьрыплю оуже . поношении чловѣчьскъ . ибо ѿтъ иерѣѣи ѿтъ църкъ...».

Арк. 2–2 зв. Стихири на Різдво Христове – три стихири на «Господи воззвах» та славник. Перша стихира без початку, текст поч. зі слів: «кланающемъ са ангѣломъ вѣспѣвающемъ...».

Старі шифри. ЖКМ Кн. 5048 / Кн. ст. 632, 633.

Історія побутування та надходження. Манускрипт знаходився в Житомирському краєзнавчому музеї, був виявлений завідуючою фондами музею Є.І. Філоненко та ідентифікований під час роботи археографічної експедиції ЦНБ АН УРСР у 1978 р. (гол. М.П. Візир, чл. ком. Л.П. Жуковська). 29 березня 1979 р., згідно з наказом Міністерства культури УРСР від 7 березня, він був переданий за актом, у складі інших житомирських уривків, на постійне зберігання до відділу рукописів ЦНБ АН УРСР.

Опис. Визирь 1981, 166 (XII ст.); СК XI–XIII 1984, 156–157, № 132 (кін. XII ст.); Ясиновський 1996, 34 (кін. XII ст.); Корній 2005, 11 (XII ст.); Корній 2008, 160 (XII ст.; публ. зн. арк. 1, 1 зв.); Дубровіна, Гнатенко 2010, 141, 142, 143–144, № 10; Клименко 2011, 67–68, № 1; Гнатенко 2012, 133–134, № 4; Гнатенко, Клименко 2012, 305–315.

У ПС XI–XIV 1966 не вказано.

Ілюстрації. № 18–21.

11. СТИХИРАР МІНЕЙНИЙ, нотований. Уривки. Кінець XIII – початок XIV ст. [Волинь].

Ф. I, № 6713.

Два маленькі фрагменти з цього уривка знаходяться у ф. I, № 6711.

Мова. Церковнослов'янська (давньоукр. ред.).

Формат, розмір. [4°]: 120 x 190 і 140 x 193.

Кількість та стан збереження аркушів. 2 арк.

Два неповних аркуші, складені з клаптиків пергамену і прикріплені нитками до подвійного аркуша цупкого паперу (через це текст зі звороту аркушів є недоступним для читання); переважно на кожному клаптику сліди від повздовжнього згину з ромбічним прорізом посередині, проколи та плями. Кілька клаптиків усередині аркушів не вистачає; три клаптики не вставлені на свої місця, їх загорнуто в папір, на якому вказано шифр рукопису, і вставлено під нитку в кінці арк. 2. Аркуші вкладені в конверт.

Матеріал письма. Пергамен.

Організація сторінки. Поле тексту: 165 x 110, рядків 14, в один стовпець.

Письмо. Устав кін. XIII – поч. XIV ст., великий. Почерк один. Нотація знаменна.

Чорнило темно-коричнєве, кіновар.

Оздоблення. Ініціали невеликі контурні, заголовки статей кіноварні.

Зміст. Стихири на передсвятю та навечір'я Різдва Христового¹.

Арк. 1. Стихири передсвятя Різдва Христового: стихира на 22 грудня, зі служби вмч. Анастасії Узорішительниці, глас 5-й. Кіноварний заголовок втрачено, збереглася тільки вказівка «Ѧ». Поч.: «Не ско[рб]и иосиѦ. [смотря]

¹ Встановлення змісту уривка свого часу було проведено Л.П. Корній (Корній 2005, 12) за Стихирарем мінейним, який знаходиться в складі Збірника церковних піснеспівів на крюкових нотах, 40–60-х років XVI ст., ф. 160, № 614 (арк. 204–357), – арк. 251, 262 зв.–263, 253 зв.–254, 254 зв.–255 (Клименко 2004, 199; Іванова, Гальченко, Гнатенко 2010, 215–216, № 112).

моє[а] оутробы». Кін: «рад[оу]иса об[ра]дов[анаа г^ѣди] съ тоб[ою. и] с т[о]бою [съ] нами». Далі йде стихира зі служби 29 грудня мчч. 14000 немовлят, Іродом у Віфлеємі вбитих, зберігся тільки початок: «[...] ѿ. ... по^д. Вид[а]щи [т]а тварь. въс[а въ в]иѡ[лѣ]ѡмѣ плотию раж[дающе с]а. съдѣтеля и зиж[ителя]...».

Арк. 2. Стихири годин царських навечірні Різдва Христового: стихира 3-ї години, «Йосифе, реци нам», глас 3-й, без початку, наявна зі слів: «...и вѣсть приимъ ѡтъ ангела. оувѣрихъ са яко бога», закінчується словами: «во плъти в[ъ]и са насъ ради господи слава [т]ѣбѣ». Далі йде стихира 6-го часу, глас 5-й, наявний тільки початок: «Придѣте х[рис]тоносьнии. людиє да види[мо ч]юдо вьсакого разоума. оуж[а]са на и обьдержа. и благоч[ѣ]ст[ъ]но вьспоюще. вѣрнии п[о]кл[о]нимъ са. дньєсь...».

Тексти уривка зі зворотів аркушів через шиття недоступні для читання. Можливо, один із цих текстів, перед тим, як фрагменти було пришито, подано транскрипцією на 14 рядках, із заповненням пропусків, у додатку до рукопису, на окремому аркуші поштового паперу, скорописом XIX–XX ст. (ф. I, № 6713а). Поч.: «[и ан]гели поють. на зѣ[мл]и ви[дащ]є избавлѣнїє родо[у н]ашѣм^ѡ. [ис]аина лико[уи] сл[ово] бы[жи]і въ[с]при[им]ъ».

Запис. 17 квітня 1926 р., П.К. Симоні, на конверті, в який вкладено уривки, чорним чорнилом: «Пергаменные кусочки из южнорусской рукописи, получ[ены] были в 1902 г. на Харьк[овском] Археологич[еском] съезде от Ювеналия Ивановича Тиховского. В виду кончины Ю.И. Т-го передает Украинской Академии в Киеве П.К. Симони. Ленинград, 7 апреля 1926 г. П. Симони».

До уривків було додано записку В.М. Перетца (в четверту частину аркуша) до I-го відділу ВУАН 1926 (17. 04). Зараз вона відсутня, її не було при звірці фонду 1959 р., коли М.В. Геппенер описував уривки для каталогу (Геппенер 1969, 44, № 8).

Старі шифри. «№ 65» на конверті, олівцем; «XXV. 884. Збірка Ю.І. Тиховського» вказано в інвентарі фонду; «№ 53» на конверті, в який вкладено фрагменти ф. I, № 6711, олівцем.

Історія побутування та надходження. У [1886 р.] уривки зі Стихирара мінейного були складені з невеличких шматочків пергамену Ю.І. Тиховським, який виявив їх і вилучив із Волинського Євангелія другої половини XVI ст., в якому, як писав учений, ці шматочки пергамену були вклеєні і вшиті в середині кожного зошита, у всіх тих місцях, де зшивалися зошити рукопису очевидно, для того, щоб нитки шиття не прорвали папір. Збереглися не всі пергаменні шматочки цих аркушів. Перші та останні аркуші Євангелія втрачені, а разом з ними втрачені і шматочки пергамену. У багатьох місцях нитки перервалися, і шматки пергамену, які знаходилися тут, також були втрачені. Але із збереженого видно, зазначав учений, що для зшиття Євангелія були використані тільки два аркуші з рукописного нотного Стихирара і ще невеликий шматочок грубого пергамену з іншого рукопису. Євангеліє було знайдено Ю.І. Тиховським у 1886 (?) р. на хорах церкви в с. Старому Жукові Ровенського повіту Волинської губернії (біля м. Клевая), серед книг засланою перед цим на поселення заштатного дячка Г-ча, який проживав тут у відставці, а служив раніше, здається, як

зазначав учений, в Дубенському повіті. Євангеліє призначалося на картон для оправ (Г-ч займався палітурництвом), і деякі аркуші з нього вже були використані для справи (і виклеєні з картону Ю.І. Тиховським). Де дістав Г-ч рукопис: в церкві Старого Жукова або на місці своєї колишньої служби – невідомо. У всякому разі, вказує вчений, далі Волинської губернії Г-ч до заслання не бував. У 1902 р. Євангеліє було подароване Ю.І. Тиховським до Волинського єпархіального книгосховища разом з аркушами з інших рукописів, виявлених у дячка (Тиховський 1904, 103, 104). У цьому ж році уривки Стихирара Ю.І. Тиховським були віддані на Харківському археологічному з'їзді П.К. Симоні, яким, після смерті вченого, вони були передані в 1926 р. до Української академії наук у м. Києві, до якої надійшла і збірка Ю.І. Тиховського. До Відділу рукописів ВБУ уривки надійшли з Бібліотеки ім. Антоновича, зі збірки Ю.І. Тиховського, і заінвентаризовані 25. 01. 1938 р. у ф. І. Фрагменти № 6711 з цієї ж бібліотеки, зі збірки В.П. Бороздна. Ці фрагменти були виявлені й ідентифіковані при укладанні в ІР НБУВ каталогу XIV ст. (Гнатенко 2007, 31–32, 157). В інвентарному опису ф. І про них подано такі дані, а також вказано, що при цих давніх кириличних фрагментах є додаток: «Уривки. Окремі літери: а) Нерівний товстий півустав XIII ст. і квадратний одрізок пергамена (1, 8 x 2 см). б) Окремі напівстерті літери і квадратний одрізок пергамена (2 x 2 см). Додано: Силип С.І. Лист до Аг. Еф. [Кримського] 1926 р. (26. IV) 8°, 2 лл. (1 лист білий)». Лист відсутній, його вже не було при звірці фонду в 1959 р.

Опис. Тиховський 1904, 103–112 (Стихирар нотований, XII–XIII ст.; трансліт. двох уривків, без нотних знаків); ПС XI–XIV 1966, 213, № 431 (Канони Різду Христову і Богородиці, з нарядковими нотними знаками, XIII–XIV ст.); Геппенер 1969, 44–46, № 8, с. 134, табл. VII (Канони Різду Христову і Богородиці, XIII–XIV ст.; трансліт. тексту правого аркуша (арк. 1), без нотних знаків, та тексту додаткового аркуша; публ. зн. арк. 2); СК XI–XIII 1984, 369, № 481 (XIII/XIV ст.; неточний опис змісту тексту піснеспівів); Ясиновський 1996, 34 (Мінейний Стихирар, XIII–XIV ст.); Гнатенко 2005, 242–243; Корній 2005, 12; Гнатенко 2007, 31–32, 157–159, № 32 (публ. зн. арк. 1, 2); Гнатенко 2007 II, 74–81 (публ. зн. арк. 1, 2); Клименко 2011, 68–69, № 2.

Ілюстрації. № 39–40.

12. [Богослужбовий текст]. Фрагменти.

XIII ст.

Ф. 235, № 20.

Мова. Церковнослов'янська.

Формат, розмір. Чотири фрагменти: 35 x 20; 20 x 17; 17 x 15; 22 x 20.

Кількість та стан збереження аркушів. Чотири маленькі фрагменти нерівно порізані, 4-й – поточений шашелем.

Матеріал письма. Пергамен, цупкий.

Письмо. Устав XIII ст., маленький. Почерк один.

Чорнило темно-коричнєве.

Зміст. Наявні окремі слова та частини слів. На першому фрагменті читається з лицьового боку аркуша: «зъ . и роже ... / ѡа пробо.../ на бы над.../», зі звороту – «мюн... / вра... / нѣмь . тѣ...».

Історія побутування та надходження. Фрагменти були вилучені 12 квітня 1979 р. з оправи поч. XVII ст. (не раніше 1606 р.) Октоїха кін. XV – поч. XVI ст., із зібрання рукописів бібліотеки Видубицького монастиря, ІР НБУВ, ф. 309 (Вид.), № 566 п. (Опис кодексу: Гнатенко 2003, 99–102, № 35). Зберігалися окремо під шифром цього кодексу, і тільки в грудні 2010 р. вони були включені до ф. 235.

Опис. Гнатенко 2003, 101 (XII–XIII ст.); Дубровіна, Гнатенко 2010, 142, № 20.

Ілюстрації. № 38.

ПОКАЖЧИКИ

ПОКАЖЧИК РУКОПИСІВ ЗА ФОНДАМИ

Ф. І.

Літературні матеріали (комплексний фонд)

№ 6713, № 6711. Стихирар мінейний, нотований. Уривок. Кінець XIII – початок XIV ст. 11

№ 3935. Євангеліє апракос короткий. Уривок. Перша половина XII ст. 3

№ 3960. Євангеліє апракос повний. Фрагменти. Кінець XII – початок XIII ст. 4

Ф. 8.

Київський університет св. Володимира. Колекція рукописів

№ 3 М. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Уривок. Середина XII ст. 2

Ф. 235.

Інститут рукопису НБУВ. Колекція уривків рукописних книг

№ 1. Служба на Різдво Христове. Уривок. Друга половина XIII ст. 8

№ 2-А. Служебник. Уривок. Кінець XIII ст. 9

№ 9. Євангеліє. Уривок. Середина XIII ст. 6

№ 10. Стихирар мінейний, нотований. Уривок. Середина–третя чверть XII ст. 10

№ 20. [Богослужбовий текст]. Фрагменти. XIII ст. 12

Ф. 301 (ЦАМ КДА)

Церковно-археологічний музей

при Київській духовній академії. Колекція рукописів

№ 25 П. Апостол апракос повний («Сліпченський»). Уривок. Кінець XII ст. 1

№ 387 П, № 388 П. Паремійник. Уривок. Друга чверть XIII ст. 7

№ 555 П. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Остання чверть XIII ст. 5

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК РУКОПИСІВ

<i>XII ст.</i>	Середина 6
Перша половина 3	Друга половина 8
Середина 2	Остання чверть 5
Середина – третя чверть 10	Кінець 9
Кінець 1	<i>XIII ст. 12</i>
<i>XII/XIII ст.</i>	<i>XIII/XIV ст.</i>
Кінець – початок 4	Кінець XIII – початок XIV ст. 11
<i>XIII ст.</i>	
Друга чверть 7	

ПОКАЖЧИК МОВНИХ РЕДАКЦІЙ

Церковнослов'янська мова давніх редакцій:

- македонська. 1
- сербська 7
- українська 2–6, 8–11
- (невстан. ред.) 12

ПОКАЖЧИК ШТАМПІВ, НАКЛЕЙОК, СТАРИХ ШИФРІВ

Штampi

«Бібліотека Імператорського Університета Св. Володимира» 2 «Лаврський Музей.
При Губполітосвіті. м. Київ» 5

Наклейки

«Сл[ѣп]ченск[ій] [апо]столя XII–XIII» (ЦАМ КДА) 1
«Отдѣлъ рукописей Библиотеки Императорского Университета
Св. Владимира № 22. Изъ музея Петрушевича» 2

Старі шифри*

«№ 4» 3
«№ 15 А» 5
«16» 1
«витр. 18» 1
«19» 7
«витр. 19» 7
«Муз. 19» 7
«№ 22» 2
«витр. 23» 7
«№ 38» 7
«№ 41» 7
«№ 48» 1
«51» 7
«№ 53» 8, 11

«Вітр. № 58» 3
«№ 65» 11
«Муз. № 81, витр.» 5
«№ 182» 1
«185» 7
«186» 7
«ЦАМ. 182» 1
«XXV. 884» 11
«Інв. 19266» 1
«Інв. 19267» 5
«Інв. 19344» 7
ЖКМ Кн. 5048 / Кн. ст. 632, 633 10
«XXV. 884» 11

* Подано у послідовності номерів.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК*

- Анастасія Узорішительница, втч. 11
Антонін (Капустін), архім., глава
Імператорської Руської духовної місії в
Єрусалимі 13, 1, 7
Афанасій Олександрійський, свт.
- Білецький О.І. 6
Більовський А. 2
Борис, мч., блгв. князь 5
Булашев Г.О. 33, 5
- Візір М.П. 5, 7, 8, 18, 29, 10
Вікторов О.Є. 42, 1
Владимиров П.В. 27, 28, 1, 2, 5
Возняк М.С. 27, 2
Волков М.В. 5
Володимир, рівноап. вел. князь 4
Волох О.Т. 27
Воскресенський Г.О. 5
- Гальченко О.М. 5, 9, 11
Гарднер І.О. 29
Георгієвські М. 42
Георгій, втч. 5
Гешпенер М.В. 5-8, 10, 11, 18, 20-22, 25, 27,
31-44, 1-5, 7-9, 11
Гліб, мч., блгв. князь 5
Гнатенко Л.А. 5, 9, 11, 13, 17, 29, 40, 41, 43,
1, 2, 6-12
- Гранстрем О.Е. 6, 7
Григорій, диякон, пишець Остромирового Єван-
гелія 1056–1057 рр. (РНБ, Ф.п.І.5) 26
Григорович В.І. 1
Грунський М.К. 2
- Домка, пишець Мінеї службової на жовтень
1096 р. (РДАДА, ф. 381 (Син. тип.), №
89) 25
Джурова А. 5
Дубровіна Л.А. 6, 9, 13, 16, 17, 29, 43, 1, 6,
8-10, 12
Дурново М.М. 2
- Євсєєв І.Є. 7
Євхим, дяк Городищенський, кін. XIV –
поч. XV ст. 28, 2
Єрьомін І.П. 6
- Житецький П.Г. 26
Жовтобрюх М.А. 27, 2
Жуковська Л.П. 8, 15, 21, 22, 29, 31, 32, 3, 4,
5, 10
- Загребін В.М. 43, 8, 7
Запаско Я.П. 22, 31, 34, 37, 2, 4, 5
Зубкова Н.М. 9, 17
- Івакін Г.Ю. 19, 35

* Показчик укладено як загальний. У ньому подано згадувані в передмові, статті та каталозі особи: біблійні, релігійні, світські, пов'язані з історією манускриптів, та дослідники писемних пам'яток. Спочатку йдуть посилання на сторінки передмови та статті, далі, курсивом, – на номери описів у каталозі. При посиланнях на особи, які згадуються в каталозі у рубриці *Записи*, після номера опису через крапку вказується й номер запису.

- Іваннікова М.К. 9
Іванова О.А. 5, 9, 11
Ільїна Т.В. 34, 5
Ільїнський Г.А. 42, 43, 1
Іоанн Златоуст, свт., архієп. Константинопольський 27
Ісаак Сирин 11
Істрін В.О. 6
- Калайджієва К.
Калужняцький О.І. 27, 28
Камінський Ф.В. 25
Капустін А.І. – див. Антонін (Капустін)
Каринський М.М. 25
Карський Є.Ф. 21, 22, 25, 33, 1
Кирило II, митрополит Київський 20
Клименко Е.С. 9, 11
Князевська О.А. 35
Колесса О.М. 28, 2
Корній Л.П. 29, 31, 41, 10, 11
Кочубинський О.О. 26, 2
Крижановський Г.Я. 34-37, 5
Кримський А.Ю. 27, 28, 2, 11
Куєв. К.М. 1
- Лавров П.О. 25, 44, 1
Лебедев О.О. 5
Леонтій, свт., єп. Ростовський, 5
Лихачов Д.С. 6
Лихачова О.П. 15
Лосева О.В. 34, 5
Лука, ап., євангеліст 3, 5
Любашенко В.І. 20
- Малишев В.І. 6
Марко, ап., євангеліст 5
Маслов С.І. 5, 6, 27, 29, 2
Матфей, ап., євангеліст, 5
Меленевський І.С., власник Оршанського Євангелія ост. чв. XIII ст., ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П (XIX ст.) 12, 5
Мелхиседек, первосвященик, цар Салимський, 4
Металов В.М. 29
Миколай Мирлікійський, свт. 5
Миронова Т.Л. 30
Мошин В.О. 42, 44
- Назаревський О.А. 13, 31, 4
Никольський М.К. 7
Німчук В.В. 16, 20, 34, 5
- Онищенко О.С. 16
Осіпова О.Р. 5
- Павло, ап. 1
- Перетц В.М. 11
Петро (Ратенський), митрополит Київський 20
Петров М.І. 5, 6, 33, 36, 42, 43, 1, 5, 5.1, 7
Петрушевич А.С. 13, 26, 2, 2.1–2
Пилаєв П. 33, 34, 5
Попов П.М., 5, 5.2, 7
Порфирій (Успенський), єп. Чигиринський, вікарій Київської єпархії 8
Пуряєва Н.В. 20
- Рогов О.І. 6
Розов М.М. 6, 7
Русанівський В.М. 27, 34, 5
- Савва, єп. Можайський 30
Самійленко С.П. 27
Свенціцький І.С. 27, 2
Силип С.І. 11
Симоні П.К. 11, 11 (*запис*)
Скляренко В.Г. 27
Слинько І.І. 27
Слуцький А.С. 9
Смирнова Є.С. 35
Соболевський О.І. 25, 27, 28, 33, 34, 2, 5
Сперанський М.Н. 5, 6
Степченко О. П. 17
- Титов Ф.І. 1, 5
Творогов О.В. 7
Тиховський Ю.І. 13, 39, 40, 11, 11 (*запис*)
Тихомиров М.Б. 8, 6, 29, 32, 42, 9, 10
Тихомиров М.М. 7
- Успенський К.О. – див. Порфирій
Уханова О.В. 21, 25, 26, 3
- Філоненко Є.І. 14, 10
Фрис В.Я. 34, 2, 5, 7
- Шараневич І.І. 2
Шахматов О.О. 2
Шеламанова Н.Б. 7, 8
Шубинський Й.В. 5, 7, 8, 18
- Щепкін В.М. 19, 30, 1
Щепкіна М.В. 6
- Ясіновська О.В. 27–29, 2
Ясіновський (Ясиновський) Ю.П. 40, 10, 11
- Јовановић Б. 43
Kuna H. 43
Kałuzniacki Aem. 27, 2

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК*

Волинська губернія 11
Волинь 4, 8, 9, 11
Південна Волинь 2
Городище, м. (тепер – с. Городище, Сокальський р-н Львівської обл.) 2
Дубенський повіт 11
Київ, м. 3, 5, 6, 10
Клевань, м. (Ровенський повіт Волинської губернії) 11
Кристинополь, м. (тепер – м. Червоноград, Львівська обл.) 2
Ленінград, м. 11 (*запис*)
Македонія 1
Могильовська губернія 5
Прилеп, м. 1
Ровенський повіт Волинської губернії 11
Сербія 7

* До покажчика включені географічні назви з каталожних описів.

ПОКАЖЧИК РЕЛІГІЙНИХ ТА СВІТСЬКИХ УСТАНОВ*

Академія

Українська академія наук у м. Києві 11

Київська духовна академія 1, 5, 7, 8

Архів

Центральний архів давніх актів у Києві, Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України) 3, 9

Бібліотека

Бібліотека Академії наук УРСР (БАН УРСР) 9

Бібліотека Видубицького монастиря, м. Київ 12

Бібліотека ім. Антоновича 11

Бібліотека Київського університету св. Володимира 2

Бібліотека Київської духовної академії 8

Бібліотека Російської академії наук (БАН), м. Санкт-Петербург, Росія 1, 3

Всеукраїнська бібліотека України (ВБУ), м. Київ, Україна 1–3, 5, 6–8, 11

Подільська філія ВБУ 7

Народна бібліотека «Иван Вазов», м. Пловдив, Болгарія 1

Російська державна бібліотека (РДБ), м. Москва, Росія 10

Російська національна бібліотека (РНБ), м. Санкт-Петербург, Росія 1, 7

Центральна наукова бібліотека АН УРСР (ЦНБ АН УРСР) м. Київ, Україна 10

Інститут

Ставропігійський інститут у Львові 2

Книгосховище

Волинське єпархіальне книгосховище 11

Лабораторія

Лабораторія консервації та реставрації документів, м. Київ 6, 9

Лавра див. монастир

Монастир

Києво-Печерська Лавра, м. Київ 1, 5

Городиський монастир, м. Городище 2

Кристинопольський монастир отців Василиян, м. Кристинополь 2

Сліпченський монастир св. Іоана Предтечі, біля м. Прилепа (західна Македонія) 1
м. Орша 5

* До покажчика увійшли назви з каталожних описів.

Музеї:

Всеукраїнський музейний городок, м. Київ 1, 5, 7, 8

Державний історичний музей (ДІМ), м. Москва, Росія 10

Житомирський краєзнавчий музей 10

Лаврський музей при Губполітосвіті, м. Київ 5.2, 6

Львівський історичний музей 2

Музей культів та побуту, розміщувався на території Києво-Печерської Лаври 1, 6, 8

Музей А.С. Петрушевича 2

Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії (ЦАМ КДА) 1, 5, 7, 8

Товариство

Церковно-археологічне товариство, м. Київ 1, 5.1, 7

Університет

Університет св. Володимира, Київський університет ім. Т. Шевченка (нині – Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка) 2, 4

Церква

Церква в с. Старий Жуків Ровенського повіту Волинської губернії (біля м. Клевая) 11

СПИСКИ СКОРОЧЕНЬ

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ

Архів ІР, оп. 1, № 40 – Акти передачі рукописних збірок та колекцій до Відділу рукописів ВБУ від 26. 11. 1924 р.; 24. 10. 1927 р.; 22. 12. 1929 р. – Архів ІР НБУВ. – Оп. 1, № 40. – Арк. 40–43; 57–59, 176–176 зв.

Архів ІР, оп. 1, № 41 – Акт звірки фондів Відділу рукописів ВБУ від 10. 05. 1930 р. – Архів ІР НБУВ. – Оп. 1, № 41. – Арк. 53–66.

Архів ІР, оп. 1, № 44 – Акт передачі від 16. 03. 1934 р. – Архів ІР НБУВ. – Оп. 1, № 44. – Арк. 78–81.

Ф. 52, № 36 – Акт прийому-передачі бібліотеки колишньої Київської духовної академії Інститутом народної освіти до Всенародної бібліотеки України. 22. 11. 1923 р. Машинописна чернетка з правками рукою С.П. Постернака. – ІР НБУВ. – Ф. 52 (Архів С.П. Постернака), № 36. – 2 арк.

Ф. 169, № 39 – *Геппенер Н.В.* Из находок в старых переплетах актовых книг и рукописей Киевских собраний / Сообщение и выписка к нему. [До 1941 г.]. Черновики. – ІР НБУВ. – Ф. 169 (Архів М.В. Геппенера), № 39. – 11 арк. (Опубл. *Геппенер* 1961).

Ф. 169, № 46 – *Геппенер Н.В.* Список славянских рукописей XI–XIV века, хранящихся в отделе рукописей Государственной публичной библиотеки АН УССР в г. Киеве. [40–50 гг. XX в.]. Машинописная копия с правками Геппенера. – ІР НБУВ. – Ф. 169 (Архів М.В. Геппенера), № 46. – 6 лл. № 51.

Ф. 169, № 51 I – *Геппенер Н.В.* Славянские рукописи XI–XIV в. в фондах Отдела рукописей Государственной Публичной библиотеки УССР в г. Киеве (Обзор, описание, публикации) / Составил Н.В. Геппенер. Киев, 1966. Автограф (рукописные и машинописные материалы). – ІР НБУВ. – Ф. 169 (Архів М.В. Геппенера), № 51/I. – 372 лл.

Ф. 169, № 51 II – *Геппенер Н.В.* Славянские рукописи XI–XIV в. в фондах отдела рукописей Центральной научной библиотеки Академии наук Укр.

СССР (Обзор, описания, публикации) / Составил Н.В. Геппенер при участии сотрудников отдела рукописей Н.П. Визиря и И.В. Шубинского. Киев, 1967. Машинописные материалы с правками автора. – ІР НБУВ. – Ф. 169 (Архів М.В. Геппенера). – № 51/II. – 139 лл., 38 фотокопий. (Опубл. Див. *Геппенер* 1969).

Ф. 169, № 64 – *Гранстрем Е.Э., Розов Н.Н.* Отзыв о работе “Славянские рукописи XI–XIV вв. в фондах отдела рукописей Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР”, составленной Н.В. Геппенером при участии Н.П. Визиря и И.В. Шубинского. Машинопись. Л., [1967 г.]. – ІР НБУВ. – Ф. 169 (Архів М.В. Геппенера), № 64. – 7 л.

Ф. 285, № 2036 I – Список рукописів, які перебувають в Відділі письма й друку Лаврського музею. [Складений П.М. Поповим, 1924 р.]. – ІР НБУВ. – Ф. 285 (Архів П.М. Попова), № 2036. – Арк. 1–7.

Ф. 285, № 2036 II – Список рукописів, що належать Відділові письма й друку Лаврського музею і являються демонстрацією різних типів рукописних книг, різних віків, народів, манер письма, оздоб, оправ, різноманітного змісту рукописних книг і т. под. [Складений П.М. Поповим, 1924 чи 1925 р.]. – ІР НБУВ. – Ф. 285 (Архів П.М. Попова), № 2036. – Арк. 8–21.

ЛІТЕРАТУРА

Българска рък. кн. 1976 – Българска ръкописна книга X–XVIII в. Каталог / Главен уредник Константинка Калайджиева. – София, 1976. – 159 с.

Булашев 1882 – Месяцесловы святых при рукописных богослужебных книгах Церковно-археологического музея / Сочинение, представленное на соискание Евгениево-Румянцевской премии, студента 2-го курса Церковно-практического отделения Киевской Академии Гергия Булашева. – К., 1882. – 92 с, вкл.

Визирь 1981 – Визирь Н.П. Описание рукописей в Центральной научной библиотеке Академии наук УССР // Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материалы Всесоюзн. конф. Сб. статей. – Л., 1981. – С. 160–167.

Викторов 1865 – Викторов А.Е. Кирилл и Мефодий. Новые источники и ученые труды для истории славянских Апостолов // Кирило-Мефодиевский сборник. В память о совершившемся тысячелетии славянской письменности и христианства в России, изданный, по определению Московского общества любителей русской словесности, М. Погодиным. – М., 1865. – С. 343–440.

Викторов 1879 – *Викторов А.Е.* Собрание рукописей В.И. Григоровича. – М., 1879. – 60, IV с.

Владимиров 1890 – Владимир П.В. Обзор южнорусских и западнорусских памятников письменности от XI до XVII ст. – К., 1890. – 42 с.

Владимиров 1895 – Два пергаменных листа из книги Апостольских чтений XII в. / Сообщение проф. П. В. Владимирова. – СПб., 1895. – 6 с., I вкл. – табл. (Отг. из «Отчеты о заседаниях ОЛДП в 1894–1895 г.» – СПб., 1895. – С. 65–70. Окрема відбитка надрукована за розпорядженням Комітету «Общества любителей древней письменности», б.м. і р.: «Доклад на годичном собрании ОЛДП 21.IV.1895 г.»).

Возняк 1920 – Возняк М. Історія української літератури: У 3-х т. – Львів, 1920. – Т. 1: До кінця XV віку. – 344 с. (Перевид.: Львів, 1992, 1994).

Волков 1897 – Статистические сведения о сохранившихся древнерусских книгах XI–XIV веков и их указатель / Сообщения Н.В. Волкова. – СПб., 1897. – 96 с. (Памятники древней письменности, № СХХІІІ).

Воскресенский 1894 – Евангелие от Марка по основным спискам четырех редакций рукописного славянского текста с разночтениями из ста восьми рукописей Евангелия XI–XVI вв. / Труд Г. Воскресенского. – Сергиев Посад, 1894. – 403, IV с.

Воскресенский 1896 – Характеристические черты четырех редакций славянского перевода Евангелия от Марка по сто двенадцати рукописям Евангелия XI–XVI вв. / Труд Г. Воскресенского. – М., 1896. – VIII, 304 с.

Гарднер 2004 – Гарднер И.А. Богослужбное пение Русской Православной Церкви. В 2-х т. – М., 2004. – Т. I: Сущность, система и история. – 498 с.

Георгиевски 1993 – Георгиевски М. Словенски ракописи во Македонија. – Скопје, 1993. – Кн. V (Опис) и VI (Факсимили). – 247 с., 91 табл.

Геппенер 1961 – Геппенер Н.В. Отрывок пергаменного молитвенника кирилловского письма конца XIII в. // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы. – М.–Л., 1961. – Т. 17. – С. 618–623 (Отд. отд.).

Геппенер 1969 – Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної Наукової бібліотеки Академії наук Української РСР (Огляд, опис, публікації) / Склад М.В. Геппенер за участю М.П. Візира та Й.В. Шубинського. – К., 1969. – 152 с., 22 табл.

Гнатенко 2003 – Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог / Укладання, вступна стаття Л.А. Гнатенко. – К., 2003. – 193 с., 158 іл.

Гнатенко 2005 – Гнатенко Л.А. Ідентифікація часу написання українських канонічних манускриптів XIV ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (за графіко-орфографічними особливостями письма) // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 240–262.

Гнатенко 2007 – Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом. – К., 2007. – 265 с., 59 іл.

Гнатенко 2007 I – Гнатенко Л.А. Кодиколого-орфографічне дослідження кириличної рукописної книги XIV ст. з фондів Інституту рукопису НБУВ // Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог. Кодиколого-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом. – К., 2007. – С. 23–81.

Гнатенко 2007 II – Гнатенко Л.А. Стихирар мінейний нотований кінця XIII – початку XIV ст. з фондів Інституту рукопису НБУВ (кодикологічне та графіко-орфографічне дослідження) // Науковий вісник НМАУ. – К., 2007. – Вип. 61: Старовинна музика: сучасний погляд. Збірка статей. – Кн. 3. – С. 74–81.

Гнатенко 2007 III – Гнатенко Л.А. Кирилична українська рукописна писемність 11–17 ст. // Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т. 4. – С. 291–294.

Гнатенко 2012 – Гнатенко Л.А. Уривки з кириличних кодексів XII–XIII ст. з книгосховищ України, Росії, Болгарії у фондах Інституту рукопису НБУВ: історія виявлення та атрибуція // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2012. – Вип. 15. – С. 126–142.

Гнатенко, Клименко 2012 – Гнатенко Л.А., Клименко Е.С. Уривок Стихирара мінейного нотованого XII ст. Інституту рукопису НБУВ: археографічне та палеографічне дослідження й описування // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2012. – Вип. 16. – С. 305–315.

Грунський 1941 – Грунський М.К., Ковальов П.К. Нариси з історії української мови. – Львів, 1941. – 355 с.

Джурова 1997 – Джурова А. Въведение в славянската кодикология. Византийският кодекс и рецепцията му сред славяните. – София: CIBAL, 1997. – 590 с. (Studia Slavico Byzantina et Mediaevalia Europensia, Vol. VII. Centre International d'Information sur les sources de l'Histoire Balkanique et Mediterraneenne (CIBAL). Balcanica III. 7).

Дубровіна 1992 – Дубровіна Л. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992. – 262 с.

Дубровіна, Гальченко 1992 – Дубровіна Л.А., Гальченко О.М. за участю Іванової О.А. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992. – 153 с.

Дубровіна 1993 – Дубровіна Л.А. М.В. Геппенер – український архівіст і палеограф та його архівні матеріали у фондах ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України // Український археографічний щорічник. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 32–37.

Дубровіна 1998 – Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – 335 с.

Дубровіна 1999 – Дубровіна Л.А. Геппенер М.В. // Українські архівісти: Бібліографічний довідник. – К., 1999 р. – Вип. 1. – С. 82–84.

Дубровіна, Зубкова 1999 I – Дубровіна Л.А., Зубкова Н.М. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського як архівна установа // Архіви України. – 1999. – № 1–6. – С. 13–26.

Дубровіна, Гнатенко 2005 – Дубровіна Л.А., Гнатенко Л.А. Кодикологічні дослідження Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Давня македонська рукописна книга // Українсько-македонський науковий збірник. – К., 2005. – Вип. 1. – С. 288–304.

Дубровіна 2006 – Дубровіна Л.А. Кодикологічні, палеографічні та археографічні дослідження рукописних книг в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (кінець 80-х рр. XX ст. – початок XXI ст.) // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 20–30.

Дубровіна, Гнатенко 2010 – Дубровіна Л.А., Гнатенко Л.А. “Колекція уривків” XII–XVI ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України

імені В.І. Вернадського (історія, описання, графіко-орфографічний аналіз) // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2010. – Вип. 14. – С. 138–154.

Дурново 1927, 1969 – Дурново Н.Н. Введение в историю русского языка. [1-е изд.]. – Брно, 1927; 2-е изд. – М., 1969. – 295 с.

Евсеев 1905 – Евсеев И.Е. Книга пророка Даниила в древнеславянском переводе. Введение и тексты. – СПб., 1905. – 183 с.

Жуковская 1968 – Жуковская Л.П. Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI–XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их // Памятники древнерусской письменности: Язык и текстология. – М., 1968. – С. 199–332.

Жуковская 1973 – Жуковская Л.П. Славяно-русские евангелия XI–XIV вв. // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 356–383.

Жуковская 1976 – Жуковская Л.П. Текстология и язык древних славянских памятников. – М., 1976. – 368 с.

Жуковская 1978 – Жуковская Л.П. Реймское евангелие: история его изучения и текст / Ин-т рус. яз. АН СССР. Проблемная группа по эксперимент. и прикладной лингвистике. – М., 1978. – 64 с.

Запаско 1957 – Запаско Я.П. Орнаментовані рукописи XI–XVI ст. в книгосховищах Української РСР // Матеріали з етнографії та художнього промислу, 1957. – Вип. 3. – С. 145–159.

Запаско 1960 – Запаско Я.П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. – К., 1960. – 180 с.

Запаско 1995 – Запаско Я.П. Українська рукописна книга. – Львів, 1995. – 480 с.: іл. – (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва).

Запаско 2003 – Запаско Я.П. Доброписці тоді славні були. Нариси з історії українського рукописного мистецтва. – Львів, 2003. – 176 с.

Изв. ЦАО КДА за 1877 – Известия Церковно-археологического Общества при Киевской духовной Академии за 1877 год / Сост. Н. Петров. – К., 1878. – 32 с.

Ильина 1978 – Ильина Т.В. Декоративное оформление древнерусских книг. Новгород и Псков: XII–XV вв. – Л., 1978. – 175 с., ил.

Ильинский 1911 – Слепченский апостол XII века / Труд Г.А. Ильинского. – М., 1911 (на обложке – 1912). – ХСII, 136 с., 2 табл.

Инстр. 1973 – Инструкция по описанию славяно-русских рукописей XI–XV веков для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР: Проект. – М., 1973. – 20 с.

Инстр. 1975 – Инструкция по описанию славянских рукописей XI–XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Сост. Л.П. Жуковская, Н.Б. Шеламанова // Археографический ежегодник за 1975 год. – М.: Наука, 1976. – С. 28–40.

Івакін 1996 – Івакін Г. Історичний розвиток Києва XIII – середина XVI ст. – К., 1996. – 272 с.

Іванова, Гальченко, Гнатенко 2010 – Іванова О.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : наук. кат. : палеогр. альбом / Уклад.

О.А. Іванова, О.М. Гальченко, Л.А. Гнатенко; редкол. Л.А. Дубровіна (голова) та ін. – К., 2010. – 791 с.: іл.

Жовтобрюх 1979 – Жовтобрюх М.А., Русанівський В.М., Скляренко В.Г. Історія української мови: Фонетика. – К., 1979. – 367 с.

Жовтобрюх 1980 – Жовтобрюх М.А., Волох О.Т., Самійленко С.П., Слинко І.І. Історична грамати́ка української мови. – К., 1980. – 320 с.

Каминский 1923 – Каминский Ф.В. Отрывки евангельских чтений XI в., именуемых Куприяновскими (Новгородскими) // Известия ОРЯС, 1923. – Т. 28. – Л., 1924. – С. 273–320, табл.

Каринский 1920 – Каринский Н.М. Письмо Остромирова евангелия (палеографический очерк) // Сборник Российской Публичной библиотеки. – Пг., 1920. – Вып. 1. – Т.1. – С. 168–192.

Карский 1928 – Карский Е.Ф. Славянская кирилловская палеография. – Л., 1928. – XII, 494 с. (М., 1979. – Изд. 2, фототип.).

Клименко 2004 – Клименко Е.С. Музична знаменна рукописна книга кириличного письма XVI–XVII ст. у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2004. – Вип. 9. – С. 188–202.

Клименко 2011 – Клименко Е.С. Кириличні співочі рукописи монодійної традиції XII – початку XX ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського : Історико-кодикологічне дослідження : Каталог : Палеографічний альбом / Е.С. Клименко, О.М. Гальченко; редкол.: Л.А. Дубровіна (голова) [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 305 с.: іл.

Колесса 1923 – Колесса О. Південно-волинське Городище і городиські рукописні пам'ятники XII–XVI вв. – Прага, 1923. – Т. I–III. – 45 с., 3 іл.

Корній 2005 – Корній Л. Проблеми джерелознавства української музичної культури (безлінійні нотовані рукописи сакральної монодії XI–XVI ст.) // Студії мистецтвознавчі: театр, музика, кіно. – К., 2005. – № 6 (10). – С. 7–14.

Корній 2008 – Корній Л. Знаменний спів // УМЕ / ІМФЕ імені М.Т. Рильського. – Т. 2. – 2008. – С. 160.

Кочубинский 1876 – Отчет о занятиях славянскими наречиями командированного за границу доцента Новороссийского университета А. Кочубинского за время от 1 августа 1874 г. по февраль 1876 г. // Записки Новороссийского университета. – Одесса, 1876. – Т. XVIII. – С. 191–266. – Отт.

Кочубинский 1892 – Кочубинский А. Рецензия на книгу Житецкого: “Очерк литературной истории малорусского наречия” // Отчёт о тридцать втором присуждении наград графа Уварова / Прилож. к LXIX-му тому записок Импер. Академии наук. – № 3. – СПб., 1892. – С. 222–318.

Крыжановский 1889 – Крыжановский Г. Рукописные евангелия киевских книгохранилищ: Исследование языка и сравнительная характеристика текста. – К., 1889. – VI, LXXIII, 393 с., табл.

Крымский 1907 – Крымский А. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья. – М., 1907. – Т. 1. – Вып. 1. – 272 с.

Куев 1979 – Куев К. М. Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете. – София, 1979. – 223 с.

Лавров 1904 – Лавров П.А. Югославянская палеография : Курс, читанный в С.-Петербургском Археологическом институте в 1903–1904 году. – СПб, 1904. – 67 с, 19 табл.

Лавров 1905 – Палеографические снимки с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма / Подъ ред. П.А. Лаврова. – СПб., 1905. – Вып. 1: XI–XIV в. – 2 с, 4 с, 64 л. фотолит.

Лавров 1916 – Лавров П.А. Альбом снимков с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма // Энциклопедия славянской филологии. Прилож. к вып. 4, 1. – Пг., 1916. – 6 с., 97 табл.

Лебедев 1916 – Лебедев А. Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии. – Саратов, 1916. – Т. 1. – II, 472 с.

Лихачева 1976 – Лихачева О.П. Славяно-русский апостол XI–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 420–447.

Лосева 1999 – Лосева О.В. Русские праздники в древнейших церковных календарях // Русское средневековье. Духовный мир. 1999 г. – М., 1999. – С. 5–59.

Лосева 2001 – Лосева О.В. Русские месяцесловы XI–XIV веков. – М., 2001. – 421 с.

Любащенко 2010 – Любащенко В. Київські митрополити Кирило II і Петро Ратенський: історичні паралелі // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 213–256.

Маслов 1910 – Маслов С.И. Обзор рукописей библиотеки Имп. университета Св. Владимира. – К., 1910. – 42 с.

Маслов 1910 I – Маслов С.И. Отрывок Христинопольского апостола, принадлежащий библиотеке Университета св. Владимира // Изв. ОРЯС, 1910. – Т. 15. – Кн. 4. – С. 229–269 (Отд. изд. – СПб, 1911. – 41 с., табл.).

Металлов 1906 – Металлов В. Богослужбное пение русской церкви в период домонгольский, по историческим, археологическим и палеографическим данным. – Ч. I и II, с прилож. 12 табл. (Facsimile) снимков с рукописей X–XI–XII вв. // Записки Императорского Московского археологического ин-та имени Императора Николая II / Под. ред. А.И. Успенского. – М., 1912. – Т. XXVI. – XIV, 355 с.

Метод. рек. 1973 – Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – 387 с.

Метод. рек. 1976 – Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Редкол.: Л.П. Жуковская (отв. ред.) и др. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1–2. – 484 с.

Миронова 2001 – Миронова Т.Л. Хронология старославянских и древнерусских рукописных книг X–XI ст. – М., 2001. – 403 с.

Миронова 2003 – Миронова Т.Л. Как формировалась древнерусская орфография: социолингвистическая реконструкция книгописания конца XI века // Древняя Русь: вопросы медиевистики. – М., 2003. – № 1 (11). – С. 48–55; – № 2 (12). – С. 55–62.

Мошин 1966 – Мошин В. Палеографски албум на јужнословенското кирилско писмо. – Скопје: Кочо Рацин, 1966. – 160 с.

Мошин 1973 – Мошин В.А. Палеографическо-орфографические нормы южнославянских рукописей // Методическое пособие по описанию славянских рукописей для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Вып. 1. – М., 1973. – С. 43–75.

Німчук 1995 – Німчук В.В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською українською редакції. Проект. – К., 1995. – Ч. 1. – 54 с.

Німчук 2000 – Німчук В.В. Пам'ятки української мови // Українська мова : Енциклопедія. – К., 2000. – С. 418–420 (Перевид. – К., 2004; 2007).

Німчук, Пуряєва 2004 – Історія українського правопису: XVI–XX століття. Хрестоматія / Упорядники В.В. Німчук, Н.В. Пуряєва. Передне слово В.В. Німчука. – К., 2004. – 582 с.

Передача текстів 1990 – Передача текстів документів і пам'яток. Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної наради, квітень 1990. – К., 1990. – 108 с.

Петров 1875–1879 – Петров Н.И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1875–1879. – Вып. 1–3. – 683, CVII с.

Петров 1891 – Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – М., 1891. – Вып. 1: Собрание рукописей Московского митрополита Макария (Булгакова), Мелецкого монастыря на Волыни, Киево-Братского монастыря и Киевской духовной семинарии. – VIII, 321 с.

Петров 1896 – Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – М., 1896. – Вып. 2: Собрания рукописей Киево-Печерской Лавры, Киевских монастырей Златоверхо-Михайловского, Пустынно-Никольского, Выдубицкого и женского Флоровского и Десятинной церкви. – I, 294 с.

Петров 1904 – Петров Н.И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – М., 1904. – Вып. 3: Библиотека Киево-Софийского собора. – IV, 307, LVIII с.

Петрушевич 1882 – Петрушевич А.С. Краткое историческое известие о введении христианства в Предкарпатских странах во времена Кирилла и Мефодия. – Львов, 1882. – 15 с.

Петрушевич 1888 – *Петрушевич А.С.* Каталог церковно-славянских рукописей и старопечатных книг кирилловского письма, находящихся на археологическо-библиографической выставке в Ставропигийском заведении. – Львов, 1888. – 45 с.

Пылаев 1876 – Описание пергаментного евангелия, хранящегося в музее, состоящем при Киевской духовной академии (Писано на Евгение-Румянцевскую премию) / П. Пылаева // Труды КДА. – 1876. – Т. 4, декабрь. – Прилож. – С. 1–45. *Покровская 1976* – Пергаменные рукописи Библиотеки Академии наук: Описание русских и славянских рукописей XI–XVI вв. / Сост. Н.Ю. Бубнов, О.П. Лихачева, В.Ф. Покровская. – Л., 1976. – 235 с., 65 илл.

ПС XI–XIV 1966 – Предварительный список славяно-русских рукописей XI–XIV вв., хранящихся в СССР (Для «Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV в. включительно») / Сост. Н.Б. Шеламанова // Археографический ежегодник за 1965 год. – М., 1966. – С. 177–272.

ПС XV 1986 – Предварительный список славяно-русских рукописных книг XV в., хранящихся в СССР (Для Сводного каталога рукописных книг, хранящихся в СССР) / Сост. А.А. Турилов; Сост. указателей Б.Н. Морозов, А.А. Турилов. – М., 1986. – 374 с.

Русанівський 2001 – Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник. – К., 2001. – 352 с.

Савва 1863 – Палеографические снимки с греческих и славянских рукописей Московской Синодальной Библиотеки, VI–XVII века / Издал Савва, епископ Можайский. – М., 1863. – IV, 46 с., 47 табл.; дополн. 13 табл.

Свенціцький 1906 – Свенціцький І. Опис рукописів Народного дому з колекції Ант. Петрушевича. – Львів, 1906. – Ч. 1. XIV, 242 с. – (Українсько-руський архів. Т. 1; Рукописи Львівських збірок; Вип. 1).

Свенціцький 1908 – Свенціцький І. Опись Музея Ставропигийского Института во Львові. – Львів, 1908. – 248 с.

Свенціцький 1920 – Свенціцький І. Нариси з історії української мови. – Львів, 1920. – 100 с.

СК XII–XIII 1984 – Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв. / Ред. кол.: Л.П. Жуковская и др. – М., 1984. – 405 с.

СК XIV 2002 I – Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. – Вып. 1: (Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская). – М., 2002. – 766 с.

Слуцкий 2005 – Слуцкий А.С. Заамвонные молитвы в рукописных славянских служебниках // Византинороссика. – СПб., 2005. – Т. 3. – С. 184–211.

Смоленский 1901 – О древне-русских певческих нотациях / Историко-палеографический очерк Ст. Смоленского, читанный в Обществе Любителей Древней Письменности 26 января 1901 года. – СПб.: Общество любителей древней письменности, 1901. – 120 с. – (Памятники древней письменности и искусства. CXIV).

Соболевский 1888 – Соболевский А.И. Лекции по истории русского языка. – К., 1888. – V, 216 с.

Соболевский 1891 – Соболевский А.И. Лекции по церковно-славянскому языку. – СПб., 1891. – Изд. 2. – 123 с.

Соболевский 1898 – Соболевский А.И. Две замечательные рукописи XIII века. Киев., 1898. 11 с. – (Отт. Из XII-й кн. «Чтений в Историч. Общ. Нестора Летописца»).

Соболевский 1910 – Соболевский А.И. Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии. – СПб., 1910. – (2) 4, 287 с.

Сперанский 1900 – Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине / Сост. под ред. М. Сперанского. – М., 1900. – III, 143 с.

Сперанский 1901 – Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине (Окончание) / Сост. М. Сперанским. – М., 1901. – VIII, 39 с.

Сперанский 1903 – Рукописное собрание библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине. Приобретения 1901–1903 гг. / Описание составлено М. Сперанским. – Нежин, 1903. – 28 с.

Сперанский 1905 – Рукописное собрание библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине. Приобретения 1904–1905 гг. / Описание сост. М. Сперанским. – Нежин, 1905. – II, 40 с.

Срезневский 1898 – Срезневский И.И. Древние памятники русского письма и языка X–XIV веков. Снимки с памятников. – Изд. 2. – СПб., 1898. – VIII с., 39 табл.

Творогов 2001 – Творогов О.В. Рукописные собрания России: состояние изучения и описания // Труды Отдела древнерусской литературы. – СПб., 2001. – Т. 52. – С. 710–744.

Титов 1911 – Титов Ф.И. Очерки по истории русского книгописания и книгопечатания. – К., 1911. – Вып. 1: Русское книгописание XI–XVIII вв. (с LXXIV рисунками). – 48 с. (Отт. из журнала “Искусство и печатное дело” за 1910 г.).

Тиховский 1904 – Тиховский Ю. Два (неполных) пергаментных листка из Волынского (?) нотного Стихирая XII–XIII в. (Из собрания Ю. Тиховского) // Известия ОРЯС. – СПб., 1904. – Т. 9, кн. 1. – С. 103–112.

Тихомиров 1965, 1968, 1972 – Тихомиров М.Б. Каталог русских и славянских пергаменных рукописей XI–XII вв., хранящихся в отделе рукописей Гос. б-ки СССР им. В.И. Ленина, ч. II (XII в.) // Записки ОР ГБЛ. – М., 1965. – Вып. 27. – С. 93–148; Ч. III (XII и кон. XII – нач. XIII в.). – М., 1968. – Вып. 30. – С. 87–156; Ч. IV (дополнения). – М., 1972. – Вып. 33. – С. 213–220.

Указ. ЦАМ КДА 1897 – Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии / Составил Н.И. Петров. – К., 1897. – Изд. 2. – 292 с.

Уханова 2011 – Уханова Е.В. Древнерусские рукописи последней четверти XI–XII вв. в хранилищах Львова и Киева: новые находки и атрибуция // Palaeoslavica. – 2011. – № 19 (I). – S. 84–117.

Фрис 2003 – Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні: X–XVIII ст. – Львів, 2003. – 188 с.: іл. + 8 арк. кольор. іл.

Шараневич 1890 – Шараневич И. Каталог археологических предметов, церковно-славянских рукописей и старопечатных книг кирилловского письма, находящихся в музее Ставропигийского института в Львове... По указанию знатоков состави д-р Исидор Шараневич. – Львов, 1890. – 4, 96 с.

Шахматов, Кримський 1924 – Шахматов А.А., Кримський А.Ю. Нариси з історії української мови та Хрестоматія з пам’ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. – К.: Т-во “Друкар”, 1924. – 208 с.

Шеламанова 1962 – Шеламанова Н.Б. Деятельность археографической комиссии при Отделении исторических наук АН СССР за 1960 год // Археографический ежегодник за 1960 год. – М., 1962. – С. 368–370.

Шеламанова 1962 I – Шеламанова Н.Б. Деятельность археографической комиссии при Отделении исторических наук АН СССР за 1961 год // Археографический ежегодник за 1961 год. – М., 1962. – С. 466–471.

Щепкин 1903 – Саввина книга / Труд Вячеслава Щепкина. Памятники старославянского языка. – СПб.: Изд. отд. рус. яз. и словестности имо. Акад. Наук., 1903. – Вып. 2. – Т. 1. – VIII, 235 с.

Щепкин 1918, 1967 – Щепкин В.Н. Русская палеография. – М., 1918 (на обложке 1920) (Перевид. 1919, 1920, 1967. – 224 с.).

Ясиновський 1982 – Ясиновський Ю.П. Нотні рукописи у фондах ЦНБ АН УРСР (ірмологіони) // Фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР : зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 130–154.

Ясиновський 1996 – Ясиновський Ю. Кулізм'яні нотовані пам'ятки княжої доби // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССXXXII 23: Праці Музикознавчої комісії. – Львів, 1996. – С. 7–40.

Ясіновська 2008 – Ясіновська О. Кристинопольський Апостол – цінна пам'ятка українського рукописного мистецтва XII ст. (палеографічний та кодикологічний опис) // Наукові записки / Львівський історичний музей. – Львів, 2008. – Вип. 12. – С. 303–322.

Ясіновська 2010 – Ясіновська Оксана. Катени як жанр герменевтичної літератури: візантійська традиція і слов'янська рецепція (на прикладі Кристинопольського апостола XII століття) // Княжа доба: історія і культура. – Вип. 3. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – С. 72–103.

Ясіновська 2011 – Ясіновська Оксана. Характер і функції художнього оформлення Кристинопольського Апостола як книги чет'яного типу // Зап. Львів. національної наук. б-ки ім. В. Стефаника. Збірник наукових праць. – Львів, 2011. – Вип. 3 (19). – С. 362–379.

Јовановић 1976 – Јовановић Б. Значај спрских паримејника за текстолошко развраставање словенских преписа и реконструкцију првобитног Тирило-Методског оригинала // Зборник историје књижевности. – Београд, 1976. – Вип. 10.

Kałużniacki 1896 – Kałużniacki Aem. Actus epistolaeque Apostolorum palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII-o scripti. – Vindobonae: Apud Caroli geroldi filium, 1896. – V–XXXIV, 376 p.

Kuna 1970 – Kuna H. Fragmenti parimejnika boianske provenijencije u Centralnoj naučnoj biblioteci Akademije nauka Ukrajinske RSR u Kijevu // Slovo. – Zagreb, 1970. – S. 97–102.

Van der Tak 1992 – Van der Tak J.G. Der Apostolus Christinopolitanus in Neuerer Sicht // Die Slawischen Sprachen. – 1992. – Bd. 30. – S. 95–104.

КНИГОСХОВИЩА **(СУЧАСНІ ТА КОЛИШНІ НАЗВИ)**

- БАН – Бібліотека Російської академії наук
БАН – Библиотека Российской академии наук [до 1991 г. – Библиотека АН СССР], Научно-исследовательский отдел рукописей (НИОР) (Росія, м. Санкт-Петербург)
БАН УРСР – див. НБУВ
ВБУ – див. НБУВ
ГБЛ – див. РДБ
ГПБ – див. РНБ
ГИМ – див. ДІМ
ДІМ – Державний історичний музей
ГИМ – Государственный Исторический музей, Отдел рукописей и старопечатных книг (Росія, м. Москва)
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського [з 1919 р. Відділ рукописів; із жовтня 1992 р. Інститут рукопису (див. НБУВ) (Україна, м. Київ)
КДА – Київська духовна академія, Бібліотека (Україна, м. Київ)
ЛІМ – Львівський історичний музей (Україна, м. Львів)
НБ «Иван Вазов» – Народна библиотека «Иван Вазов» (Болгарія, м. Пловдив)
НБУВ – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [2 (15) серпня 1918 р. Національна Бібліотека Української Держави в м. Києві; з травня 1919 р. Всенародна Бібліотека України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві – ВБУ; з 1934 р. Бібліотека Всеукраїнської Академії наук; з лютого 1936 р. Бібліотека Академії наук УРСР – БАН УРСР; з серпня 1948 р. Державна публічна бібліотека УРСР – ДПБ УРСР; з червня 1965 р. Центральна наукова бібліотека АН УРСР – ЦНБ АН УРСР; з лютого 1988 р. – Центральна наукова бібліотека імені В.І. Вернадського АН УРСР – ЦНБ АН УРСР; з 1991 р. Центральна наукова бібліотека імені В.І. Вернадського АН України – ЦНБ АН України; з квітня 1996 р. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського] (Україна, м. Київ)
РДАДА – Російський державний архів давніх актів
РГАДА – Российский государственный архив древних актов [до 1991 г. – Центральный государственный архив древних актов – ЦГАДА] (Росія, м. Москва)
РДБ – Російська державна бібліотека; Науково-дослідний відділ рукописів
РГБ – Российская государственная библиотека [до 1991 г. – Государственная библиотека СССР им. В.И. Ленина – ГБЛ], Научно-исследовательский отдел рукописей (Росія, м. Москва)
РНБ – Російська національна бібліотека; Відділ рукописів
РНБ – Российская национальная библиотека [до 1991 г. – Государственная публичная библиотека им. М.Е. Салтыкова-Щедрина – ГПБ], Отдел рукописей и редких книг (Росія, м. Санкт-Петербург)

ЦАМ КДА – Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії
(Україна, м. Київ)
ЦГАДА – див. РДАДА
ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ
ЦНБ АН УРСР – див. НБУВ
ЯМЗ – Ярославський державний історико-архітектурний і художній музей-заповідник (Росія, м. Ярославль)

ЗІБРАННЯ, ФОНДИ, КОЛЕКЦІЇ РУКОПИСІВ

Воскр. – Зібрання Воскресенського Ново-Єрусалимського монастиря
(ф. 80370) ДІМ
Григ. – Зібрання В.І. Григоровича (ф. 87) РДБ
М. – Зібрання Музейне РДБ
Рук. – Збірка рукописного відділу ЛІМ
Рум. – Зібрання М.П. Румянцева (ф. 256) РДБ
Син. – Зібрання Синодальне (ф. 80370) ДІМ
Син. тип. – Фонд Бібліотеки Московської Синодальної друкарні (ф. 381)
РДАДА
Срезн. – Зібрання І.І. Срезневського (у складі Основного зібрання) БАН
ЦАМ КДА – Колекція Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії ІР НБУВ

СЛОВА

ап. – апостол
арк. – аркуш
архім. – архімандрит
архієп. – архієпископ
блгв. – благовірний
блгвв. – благовірні
Бут. – книга Буття
вел. – великий
вип. – випуск
вид. – видання
вітр. – вітрина
вкл. – вклейка
вмч. – великомученик (-ця)
встан. – встановлена
гол. – голова
грец. – грецький (-кі)
див. – дивись
дод. – додаток
доповн. – доповнення
др. – друга
єв. – євангеліст
єп. – єпископ
зав. – завідувач
зв. – зворот
зн. – знімок (-ки)
іл. – ілюстрація
ілл. – ілюстрації
Ін. – Євангеліє від Іоана
ін. – інший (-ша)
інв. – інвентарний
Іс. – книга Ісайї
кат. – каталог
кін. – кінець
кол. – кольорова
кн. – книга
ком. – комісія
л. – лист
лл. – листи
Лк. – Євангеліє від Луки
мат. – матеріал
м. – місто
макед. – македонська
Мк. – Євангеліє від Марка
мм. – міліметр (-ри)
мін. – мініатюра
мовн. – мовний
Мф. – Євангеліє від Матфея
мч. – мученик
мчч. – мученики

напр. – наприклад
неповн. – неповний
обл. – область
оп. – опис
опубл. – опубліковано
ост. – остання
палеогр. – палеографічний
парал. – паралелі
перг. – пергамен
перевид. – перевидання
перш. – перша
повн. – повна, повністю
пол. – половина
пор. – порівняння
поч. – початок
прим. – примітка (-ки)
Притч. – Притчі Соломона
публ. – публікація
р. – рік
рр. – роки
р-н – район
ред. – редакція
Рим. – Послання апостола Павла до римлян
рис. – рисунок
рівноап. – рівноапостольний
різночит. – різночитання
с. – сторінка (-ки)
с. – село
св. – святий, свята
свт. – святитель
сер. – середина
серб. – сербська
скор. – скорочення, скорочено
ст. – століття
стовп. – стовпець
стор. – сторінка
т. ч. – в тому числі
табл. – таблиця
текстолог. – текстологічний
т-во – товариство
трансліт. – транслітерація
тр. – третя
укр. – українська
ф. – фонд
фототип. – фототипне
фрагм. – фрагмент (-ти)
част. – частина (-ни)
чв. – чверть
чл. – член

ПАЛЕОГРАФІЧНИЙ АЛЬБОМ

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Східнослов'янські рукописи

1. № 3*. Євангеліє апракос короткий. Перш. пол. XII ст. Ф. I, № 3935. Арк. 1
- 2–17. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст. Ф. VIII, № 3 М. Арк. 1–8 зв.
- 18–21. № 10. Стихирар мінейний, нотований. Сер.–тр. чв. XII ст. Ф. 235, № 10. Арк. 1–2 зв.
- 22–23. № 4. Євангеліє апракос повний. Кін. XII – поч. XIII ст. Ф. I, № 3960. Арк. 1, 1 зв., фрагменти стовпців *a* та *z*.
24. № 6. Євангеліє. Сер. XIII ст. Ф. 235, № 9. Арк. 1.
- 25–26. № 8. Служба на Різдво Христове. Др. пол. XIII ст. Ф. 235, № 1. Арк. 1, 1 зв.
- 27–35. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. Арк. 123 зв. (Мініатюра «Євангеліст Матфей»), 42 зв. (Мініатюра «Євангеліст Лука»), 45, 1, 24, 81, 84, 124, 142.
- 36–37. № 9. Службник. Кін. XIII ст. Ф. 235, № 2 А. Арк. 1, 1 зв.
38. № 12. [Богослужбовий текст]. XIII ст. Ф. 235, № 20. Фрагменти: 1, 1 зв.; 2, 2 зв.; 3, 3 зв.; 4, 4 зв.
- 39–40. № 11. Стихирар мінейний, нотований. Кін. XIII – поч. XIV ст. Ф. I, № 6713. Арк. 1, 2.

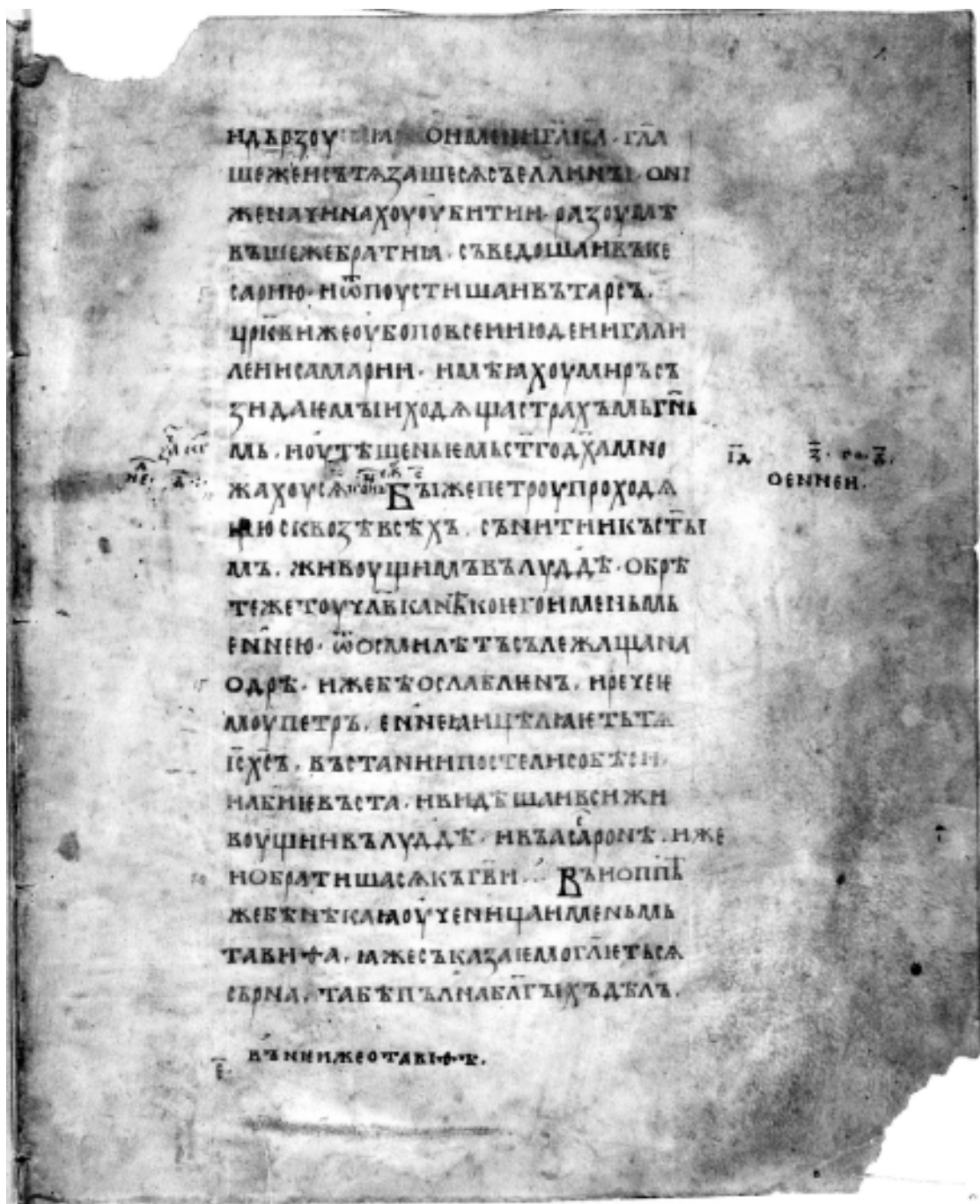
Південнослов'янські рукописи

- 41–44. № 1. Апостол апракос повний («Сліпченський»). Кін. XII ст. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П. Арк. 2–1 зв.
- 45–52. № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387 та 388 П. Арк. 1, 1 зв. (№ 387), 2 зв., 2 (№ 388), 3–4 зв. (№ 387).

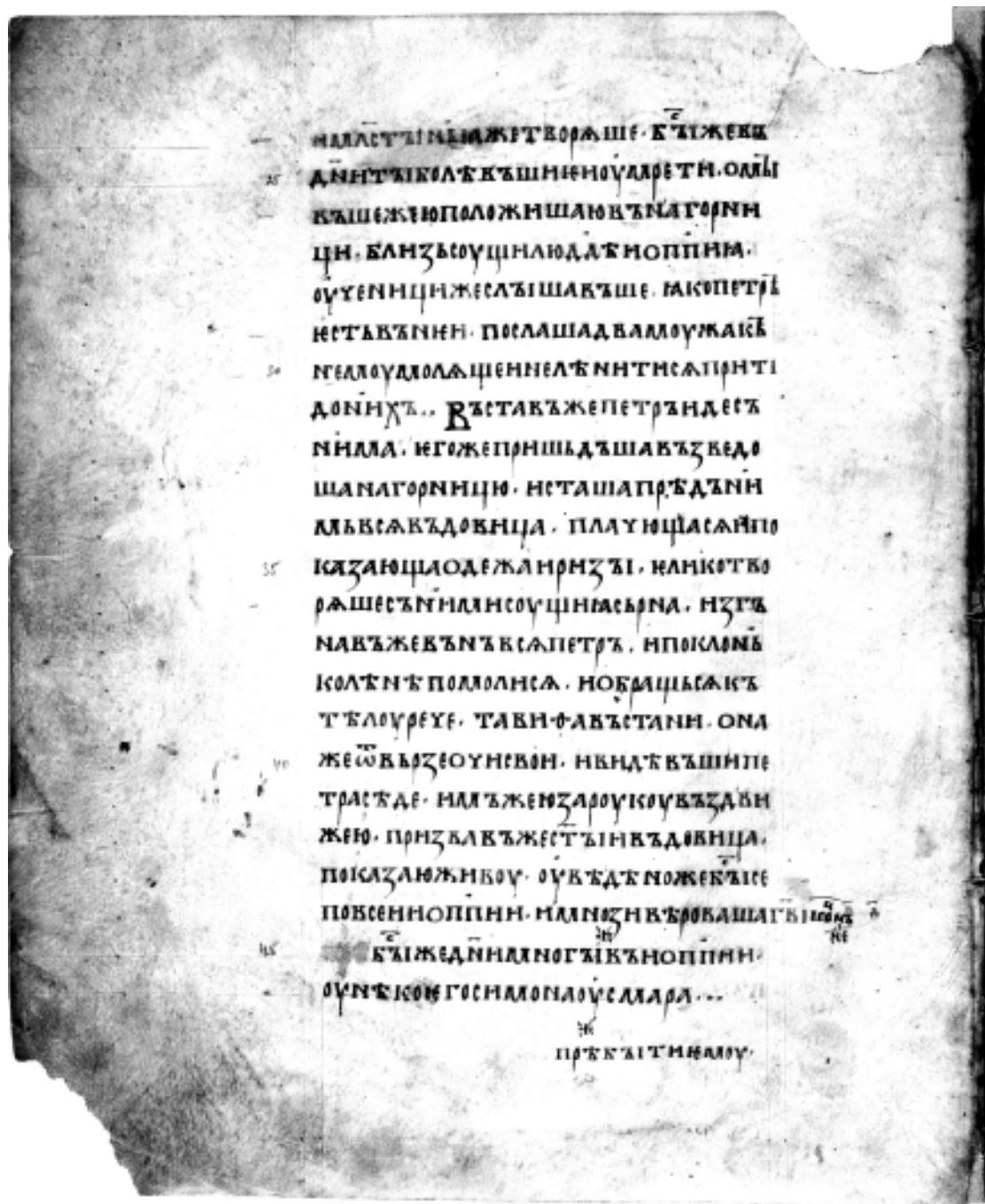
* Вказується порядковий номер за каталогом.

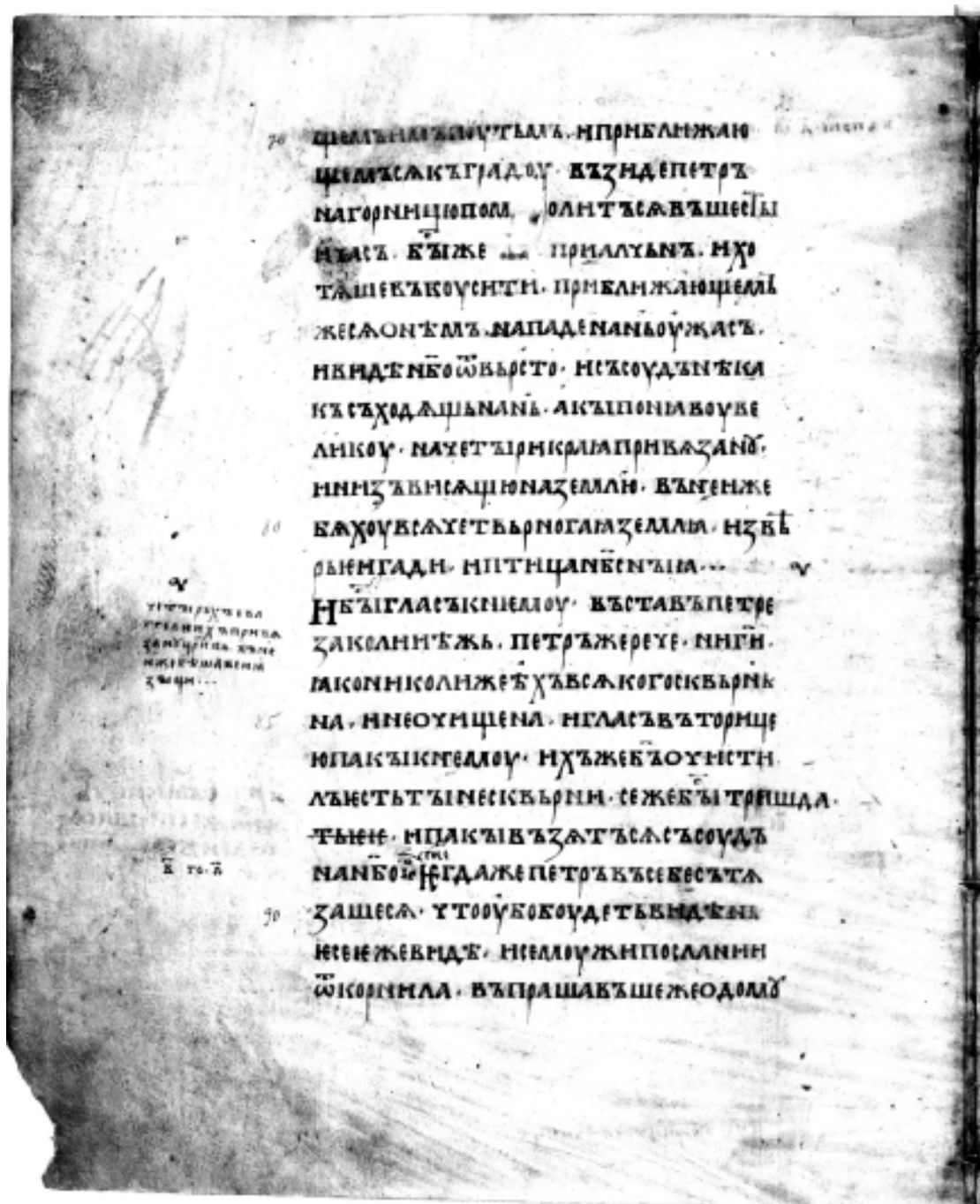
1. № 3 Євангеліє апракос короткий. Перш. пол. XII ст. Ф. I, № 3935. Арк. 1

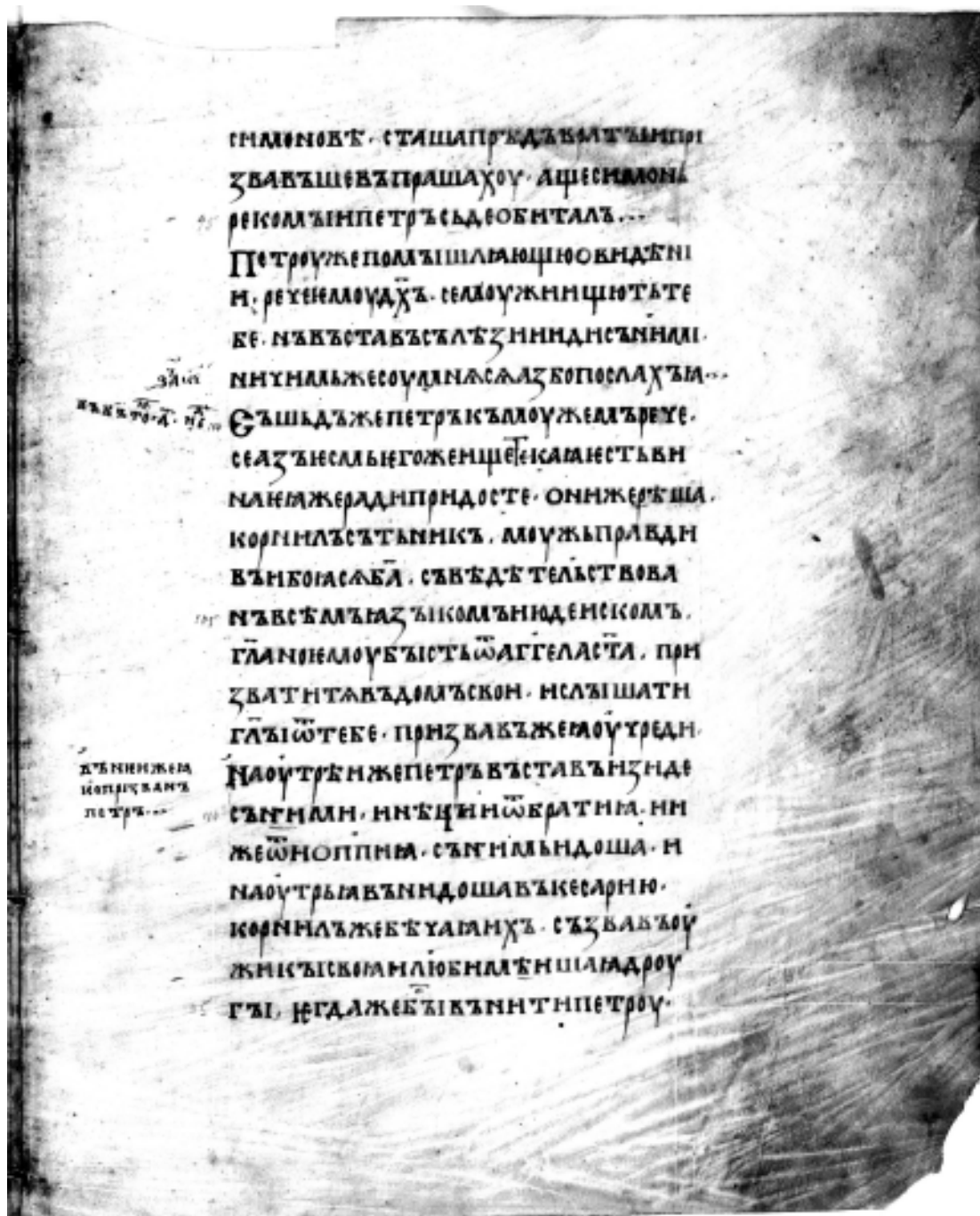
2. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 1

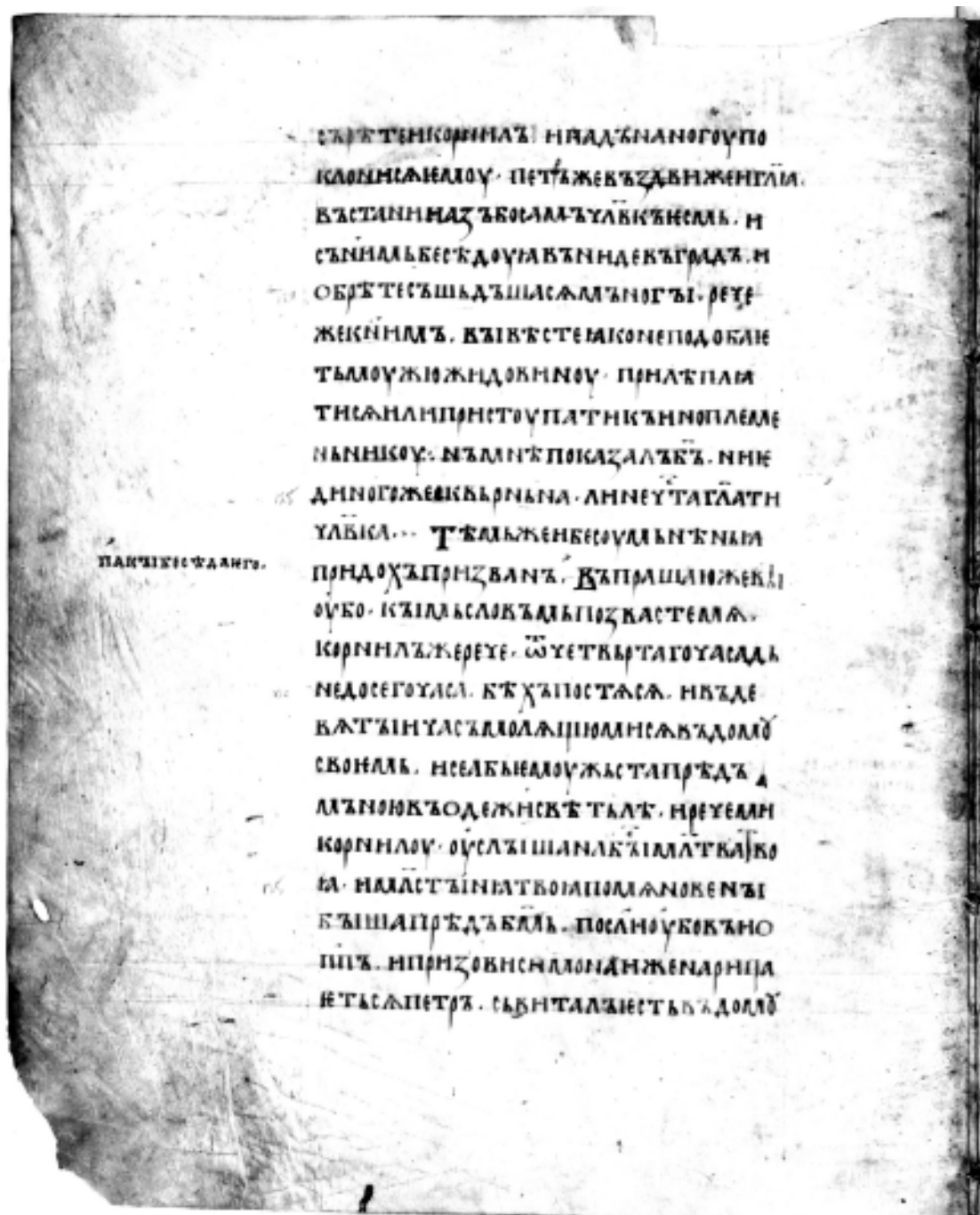
3. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 1 зв.

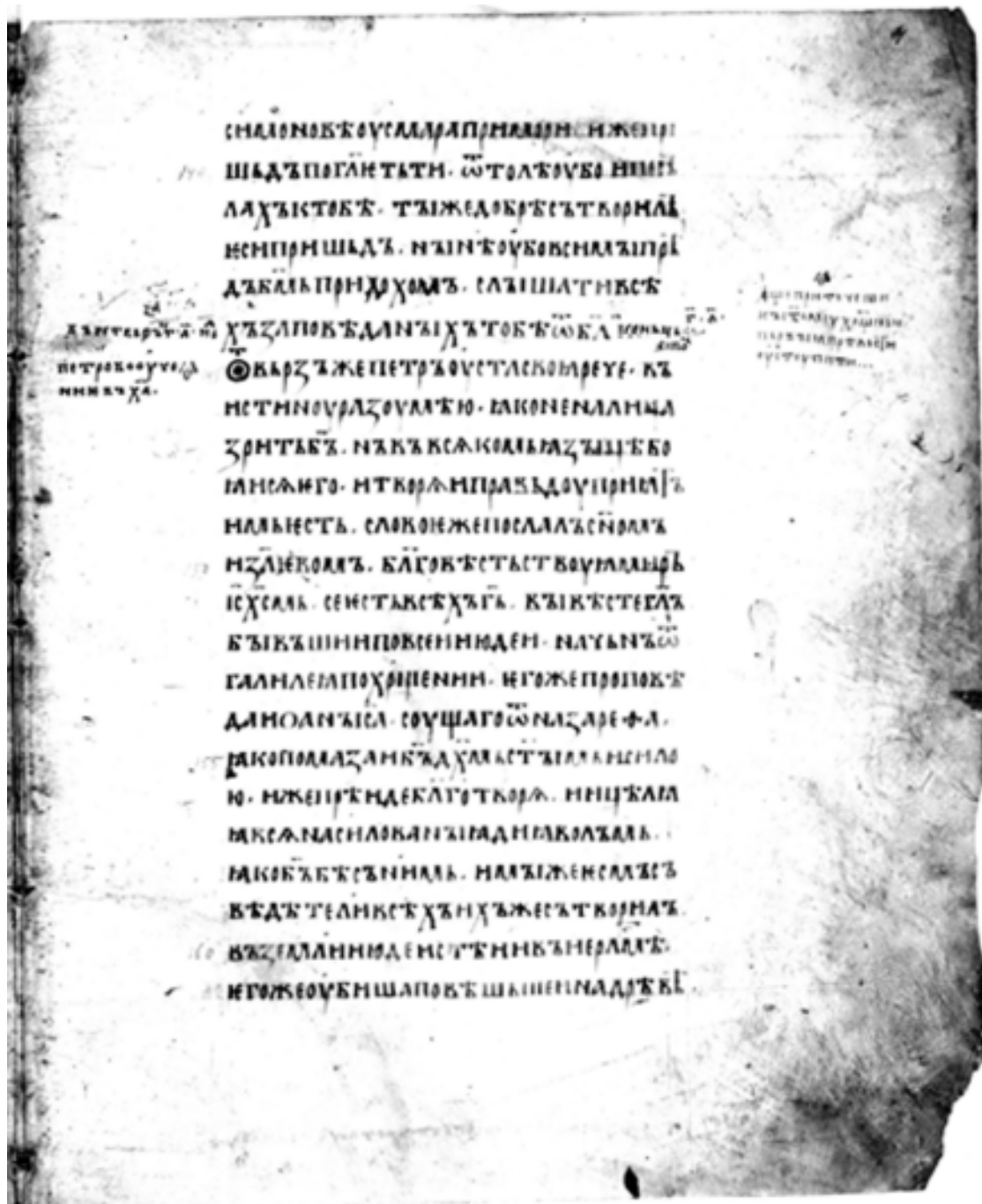
5. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст. Ф. VIII, № 3 М. Арк. 2 зв.

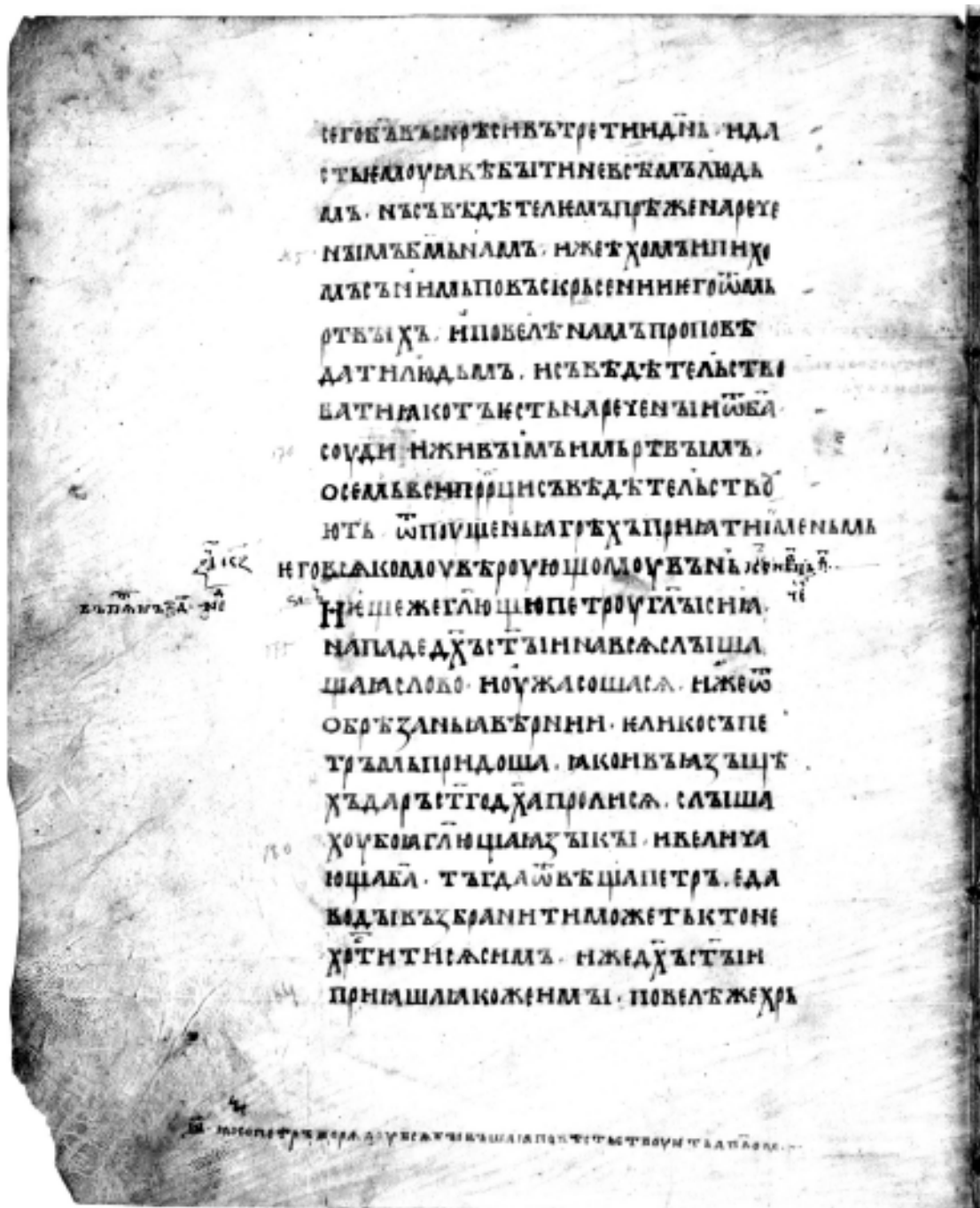
6. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 3

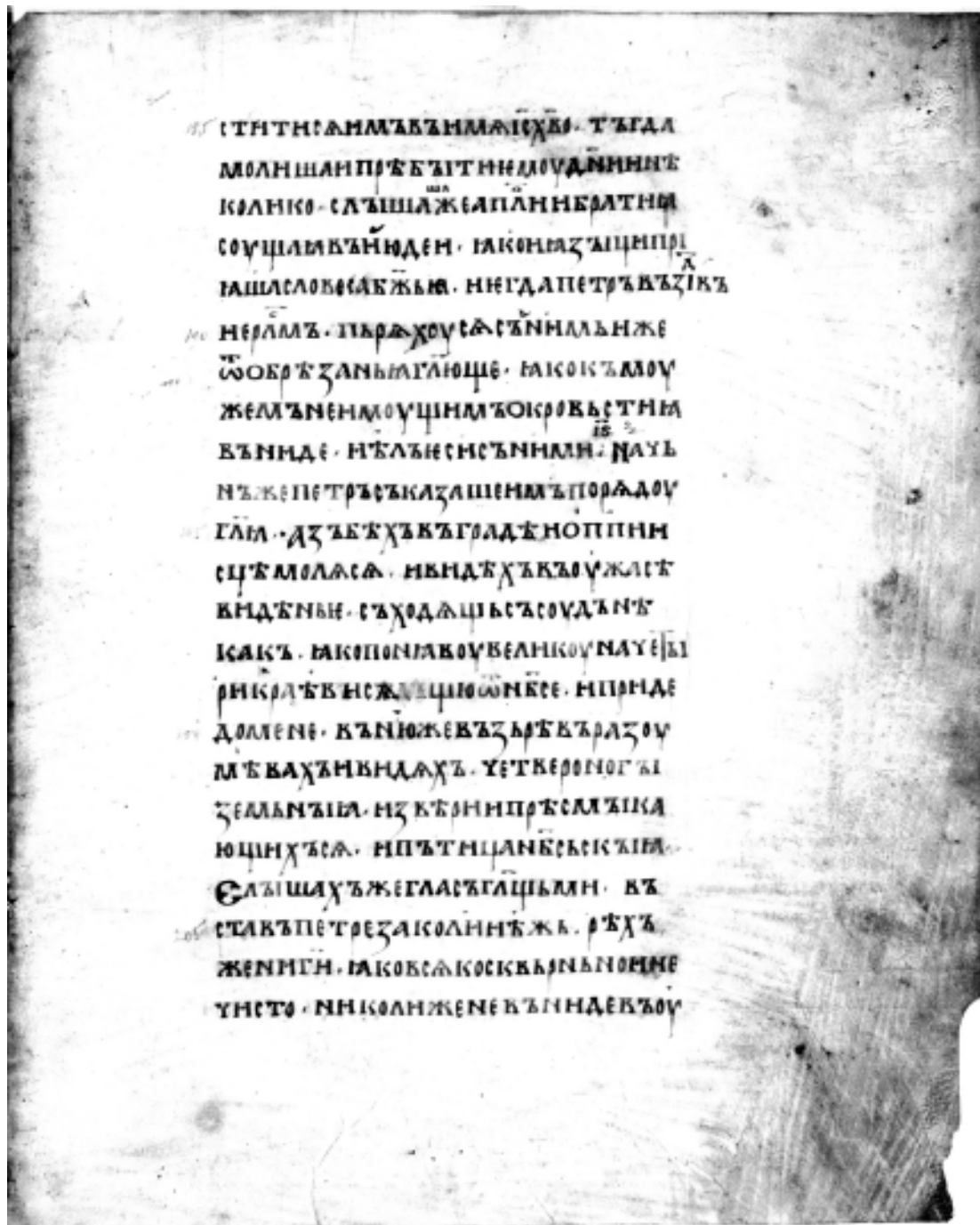
7. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст. Ф. VIII, № 3 М. Арк. 3 зв.

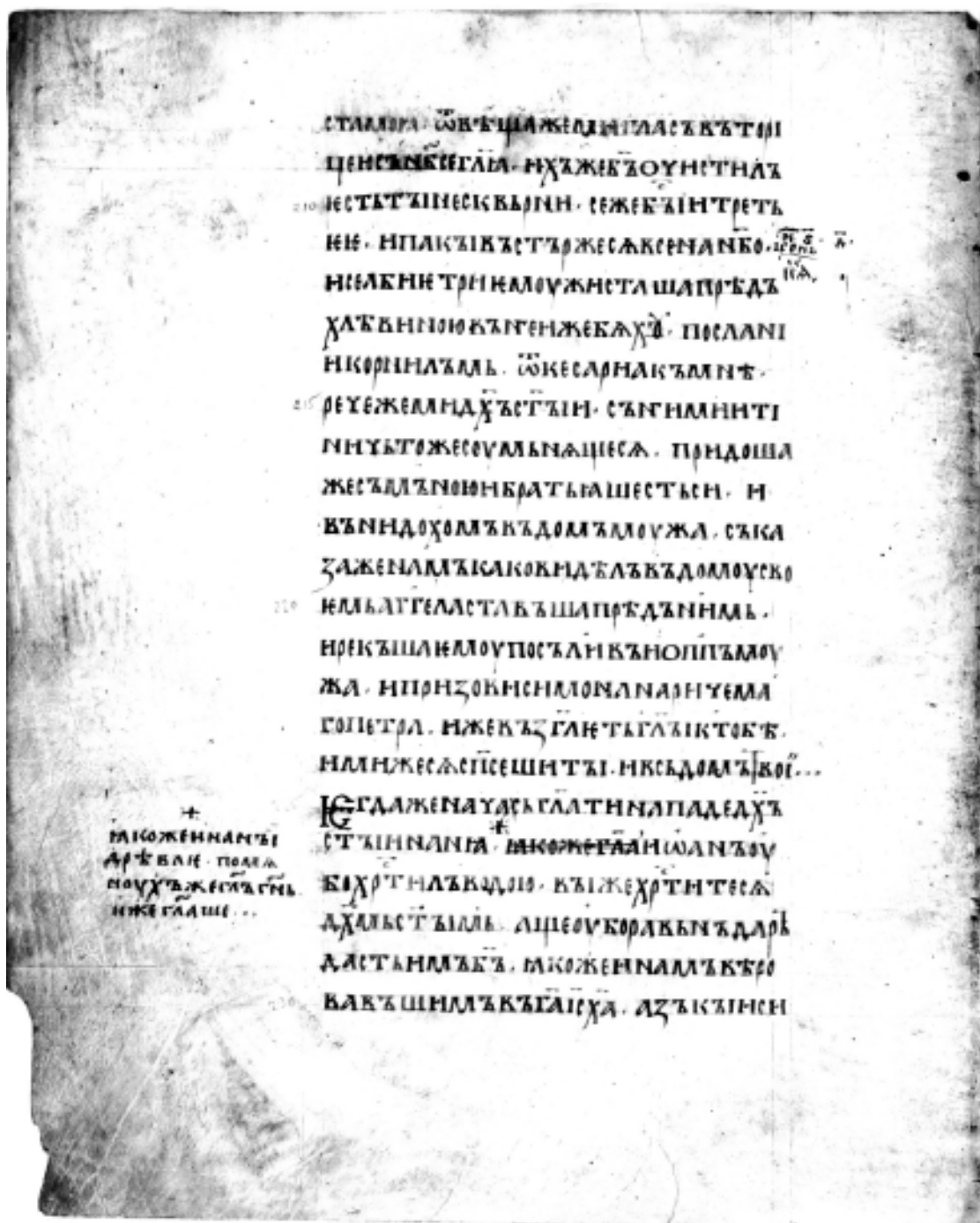
8. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 4

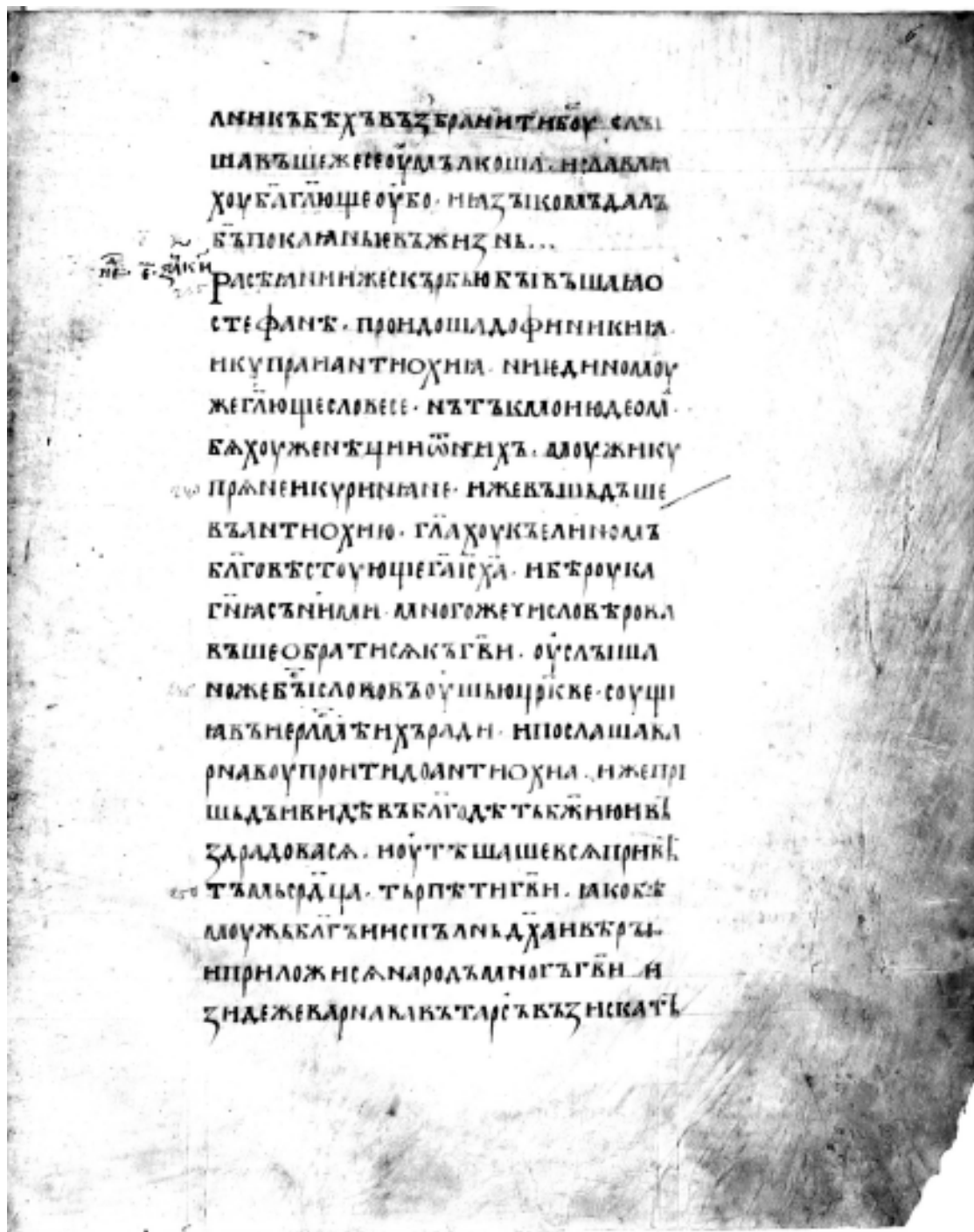
9. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VII, № 3 М. Арк. 5

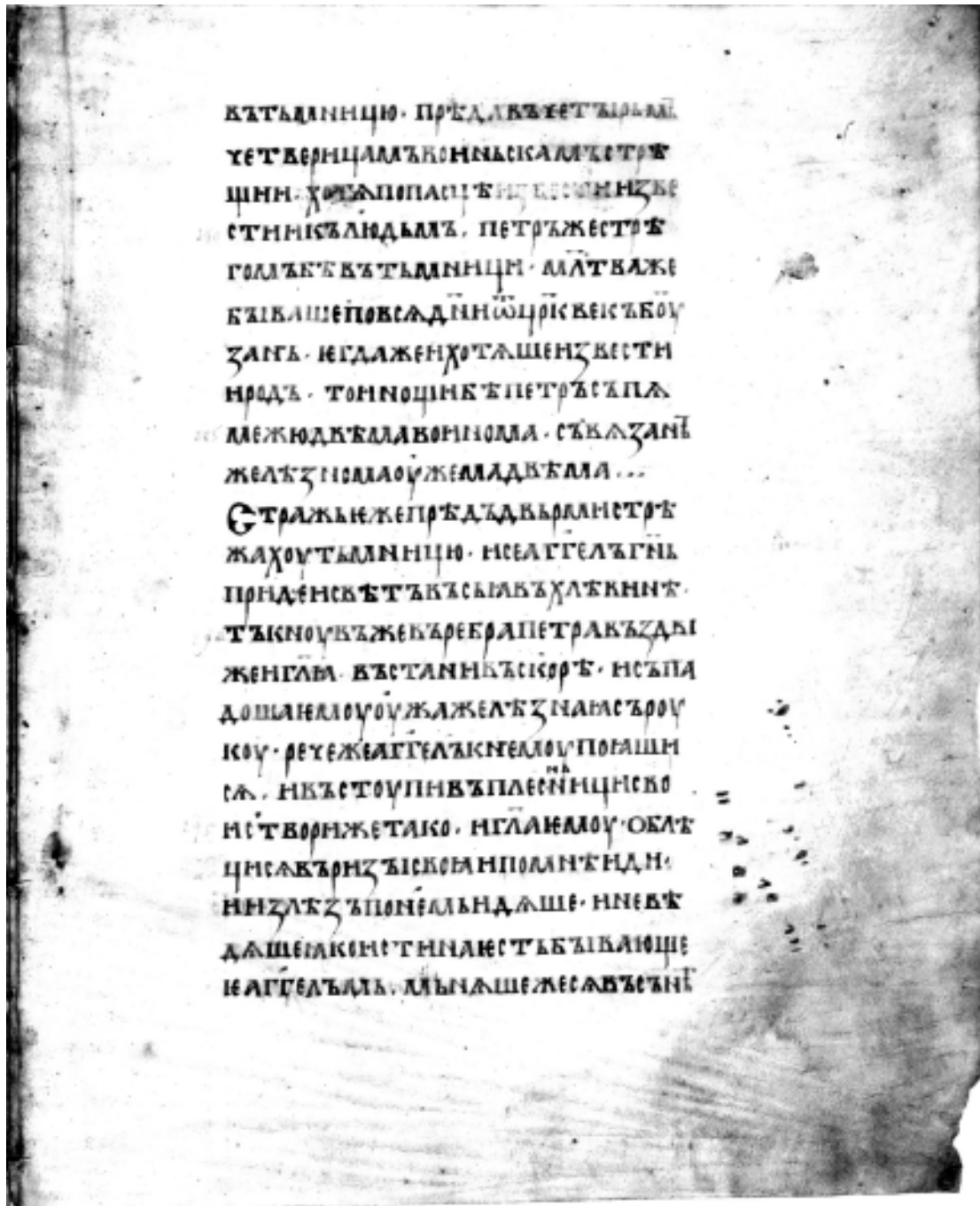
10. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 5 зв.

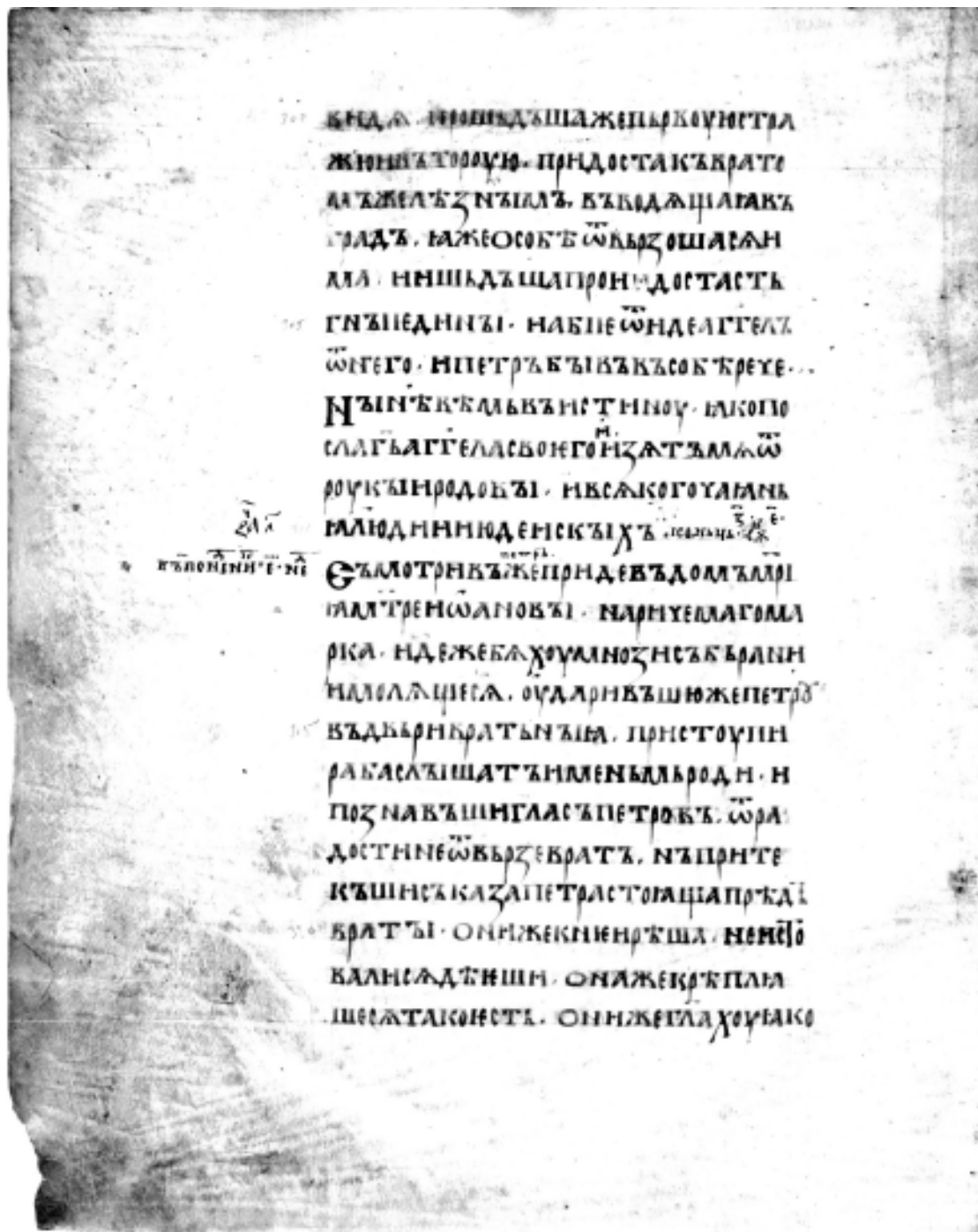
11. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 6

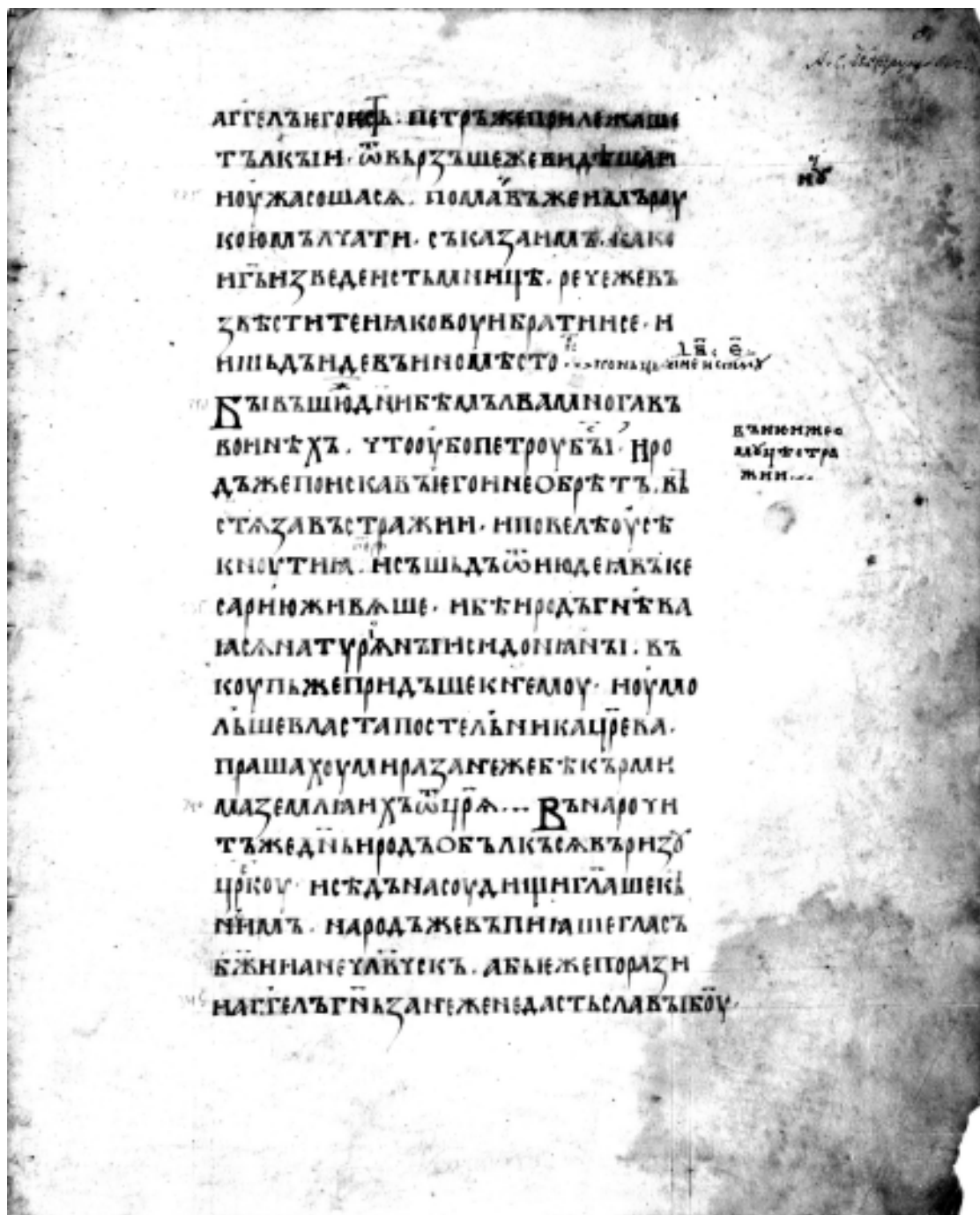
12. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 6 зв.

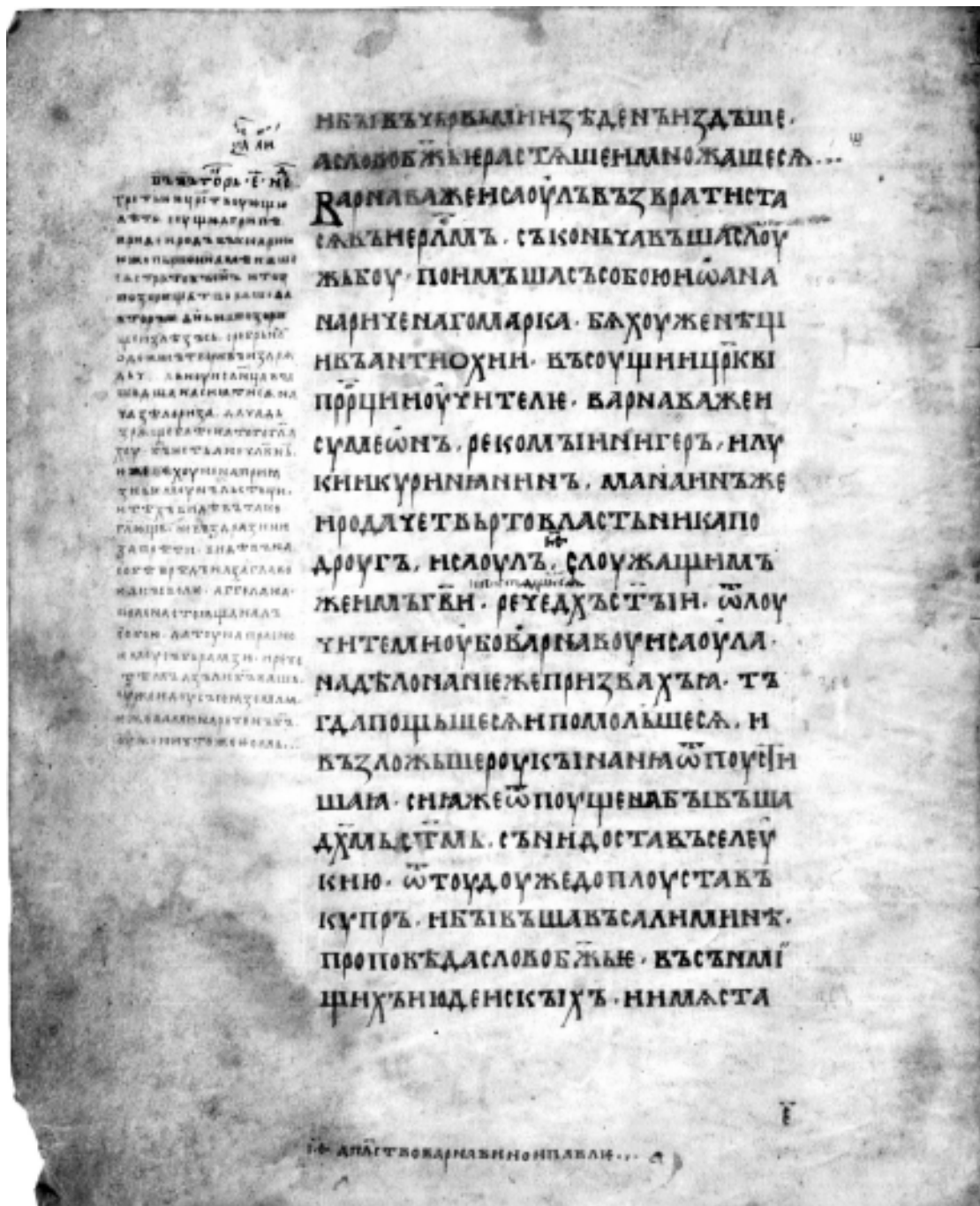
14. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 7 зв.

15. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст.
Ф. VIII, № 3 М. Арк. 8

16. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст. Ф. VIII, № 3 М. Арк. 8 зв.

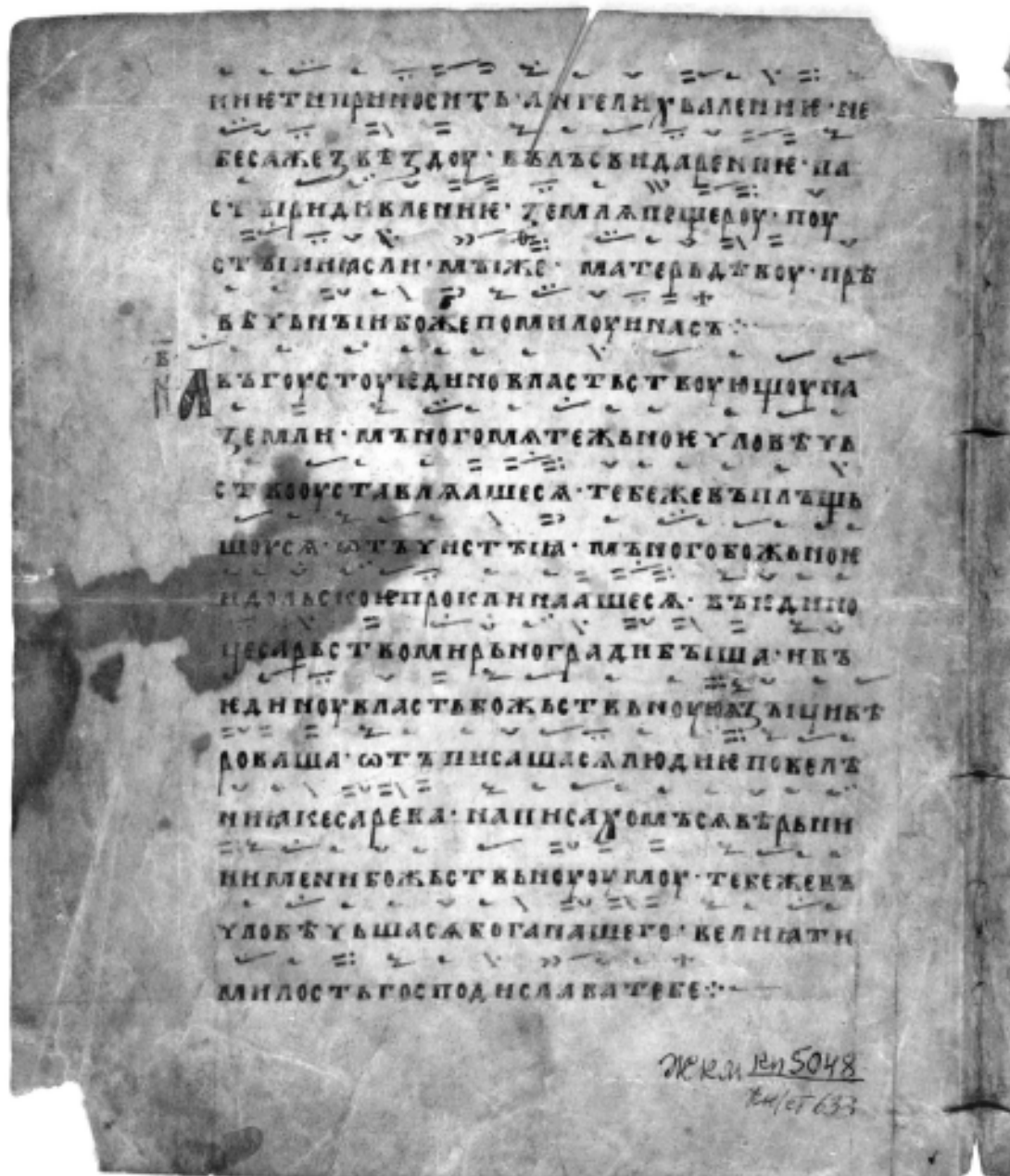

17. № 2. Апостол тлумачний («Кристинопольський» або «Городиський»). Сер. XII ст. Ф. VIII, № 3 М. Арк. 9

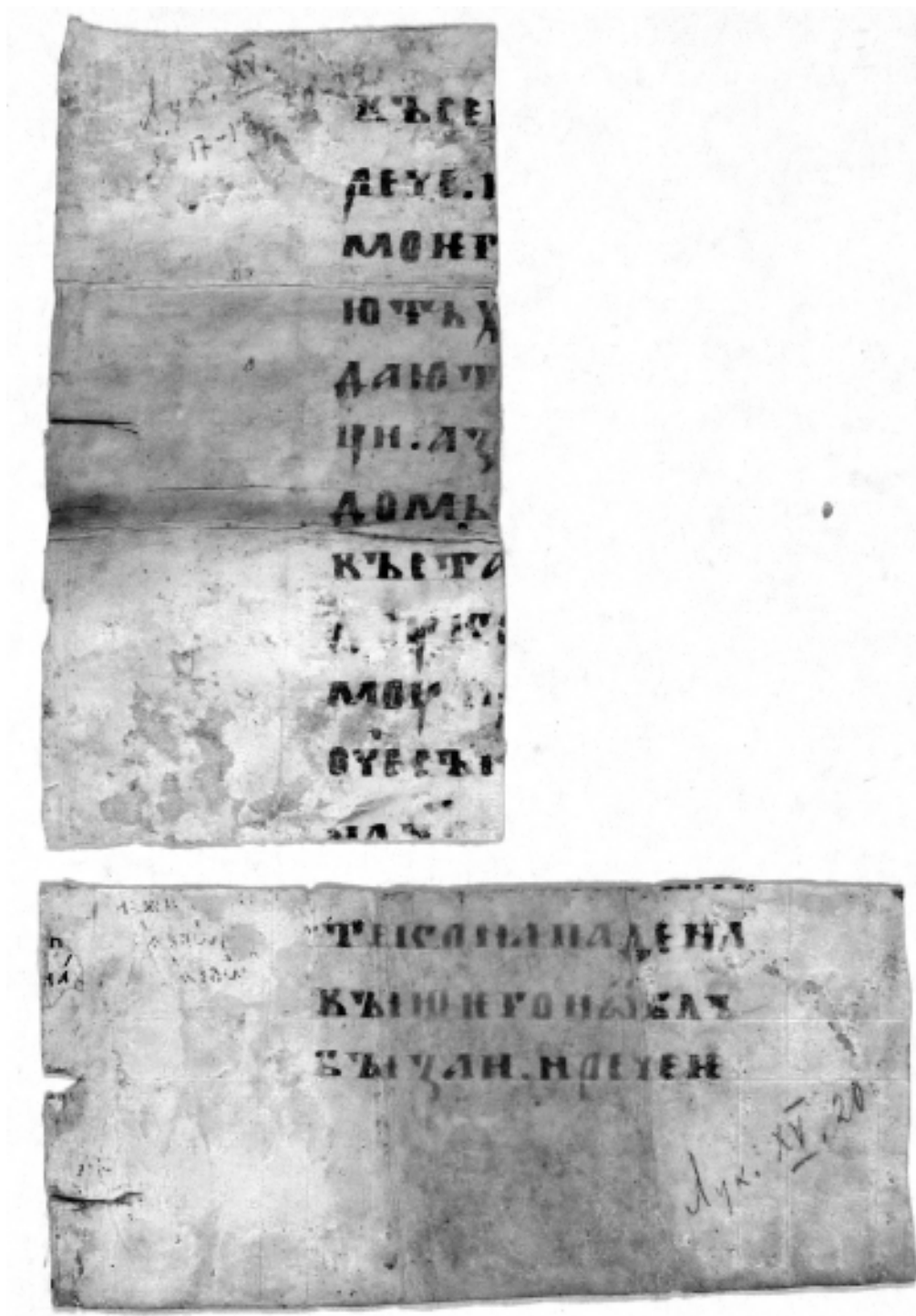

18. № 10. Стихирар мінейний, нотований. Сер.-тр. чв. XII ст. Ф. 235, № 10. Арк. 1

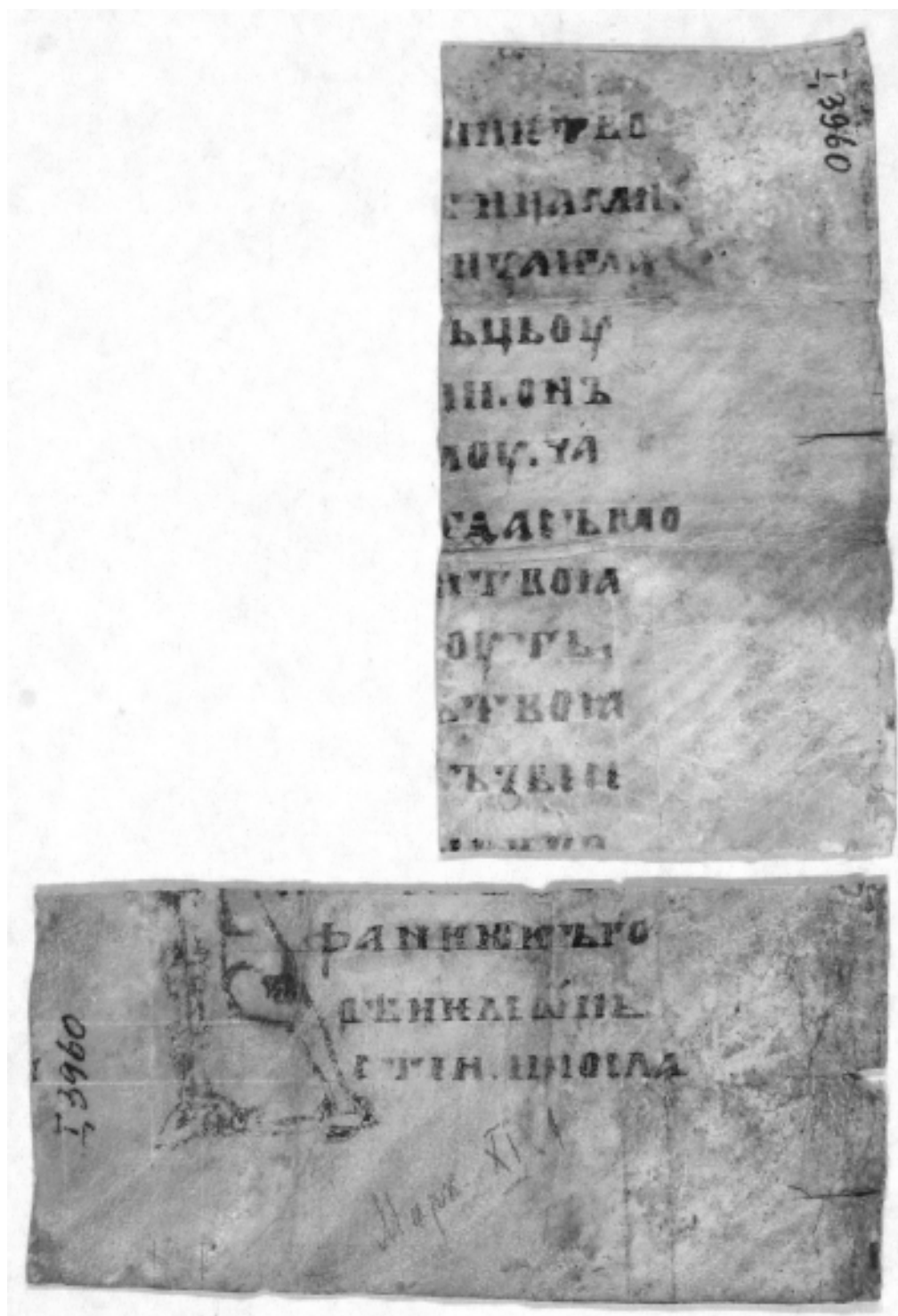
ІСЛАНАЮЩЕМЪСА. АНТІЛОЖЪАХСІПІПАЮЩЕ
 АЛХ. ПЛОДЪАЛАТІШЕСАМКОГОПЛАТІНІАВН
 СА. СЪПАСАДОУШІАЛІАНАШІНАМЪ.
НЦЕСЛАВСТІНІЕТКОЖЕ. АНСТЕКОЖЕ. ЦЕСЛАВСТІН
 НЕКАСТІУЖЕ. ІСЪ. НВЛАДІУАСТІНІЕТКОЖЕ
 КЪБЕСАКОПЛАРОДЪ. ПЛОДЪ. ВЪПЛАТІШЕСАСОТІ
 ДОУЖАКАТАНІОТІПАНОДЪВНІУАЛАНАТІ
 ВЪУЛОЖІУНЕБІНСА. СКАТІАНАМІЖЕ. СІНІ
 ХАНСТЕКОЖЕ. ТКОЖЕ. ПЛАНАШЕ. СІНІ. ПЛА. СКА
 ТІОТІ. СКАТІ. ОТА. УЕСНІ. МІНІ. ВЪ. СКАТІ. ВІ
 АНІ. ПЛО. СКАТІ. ПЛА. СІНІ. НАСА. КО. ДІ. УА. МІ. СЛА
 КІ. ТА. ТА. О. Е. РА. У. А. СЛА. ВІ. О. ТА. ЦІ. А. СІ. ПІ. ПЛА
 ЖЕ. СІ. ПІ. ВЪ. СІ. ПІ. А. ВІ. ПІ. О. ТІ. ДІ. ВІ. ПІ. КОЖЕ. ПІ
 АНІ. ПЛО. МІ. НА. СКА.
УБТОТІ. ПІ. АНІ. СЕ. СЛА. ХАНСТЕ. НА. СКА. МІ. СКА. МІ
 У. А. ЛІ. МІ. КО. У. ЛО. ЖІ. СКА. МІ. СКА. МІ. СКА. МІ. СКА. МІ
 ДО. БО. ТІ. НА. Р. Б. БІ. КІ. А. ШІ. ПІ. А. Т. О. БО. У. БЛА. ГО. Д. Л. А. Р.

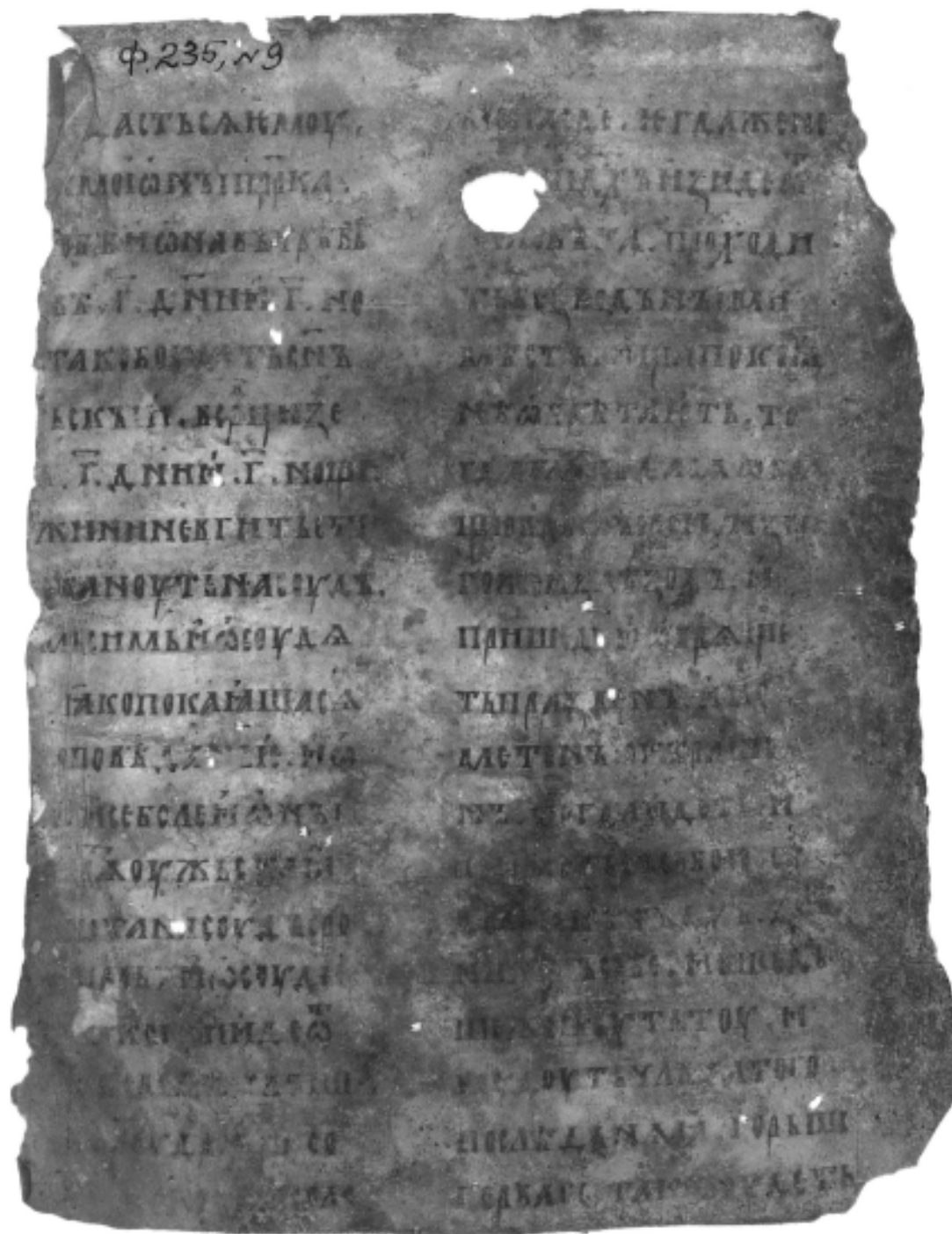
21. № 10. Стихирар мінейний, нотований. Сер.-тр. чв. XII ст. Ф. 235, № 10. Арк. 2 зв.

22. № 4. Євангеліє апракос повний. Кін. XII – поч. XIII ст. Ф. I, № 3960. Арк. 1, фрагменти стовпця *a*

23. № 4. Євангеліє апракос повний. Кін. XII – поч. XIII ст. Ф. I, № 3960. Арк. 1 зв., фрагменти стовпця з

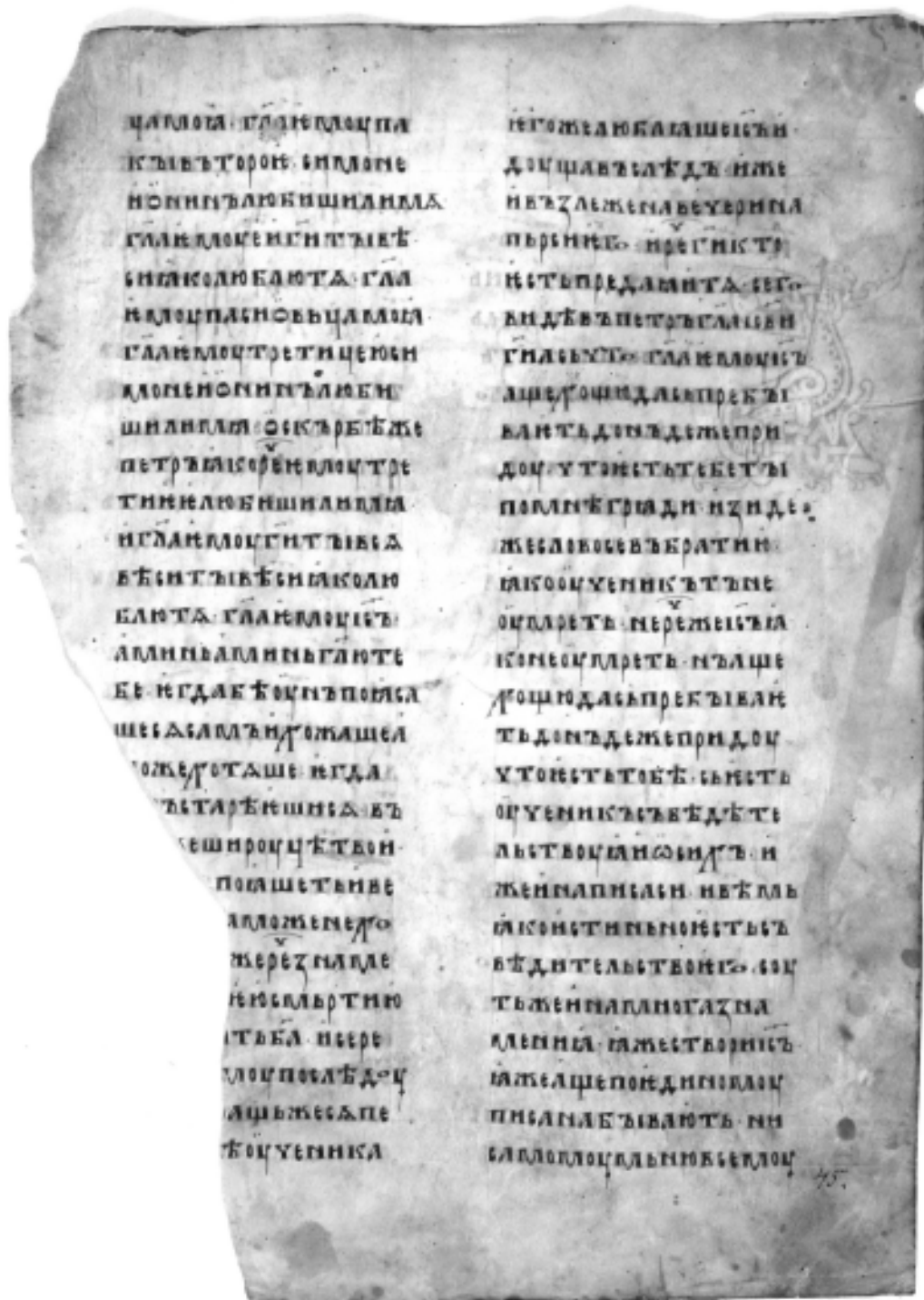
24. № 6. Євангеліє. Сер. XIII ст. Ф. 235, № 9. Арк. 1.

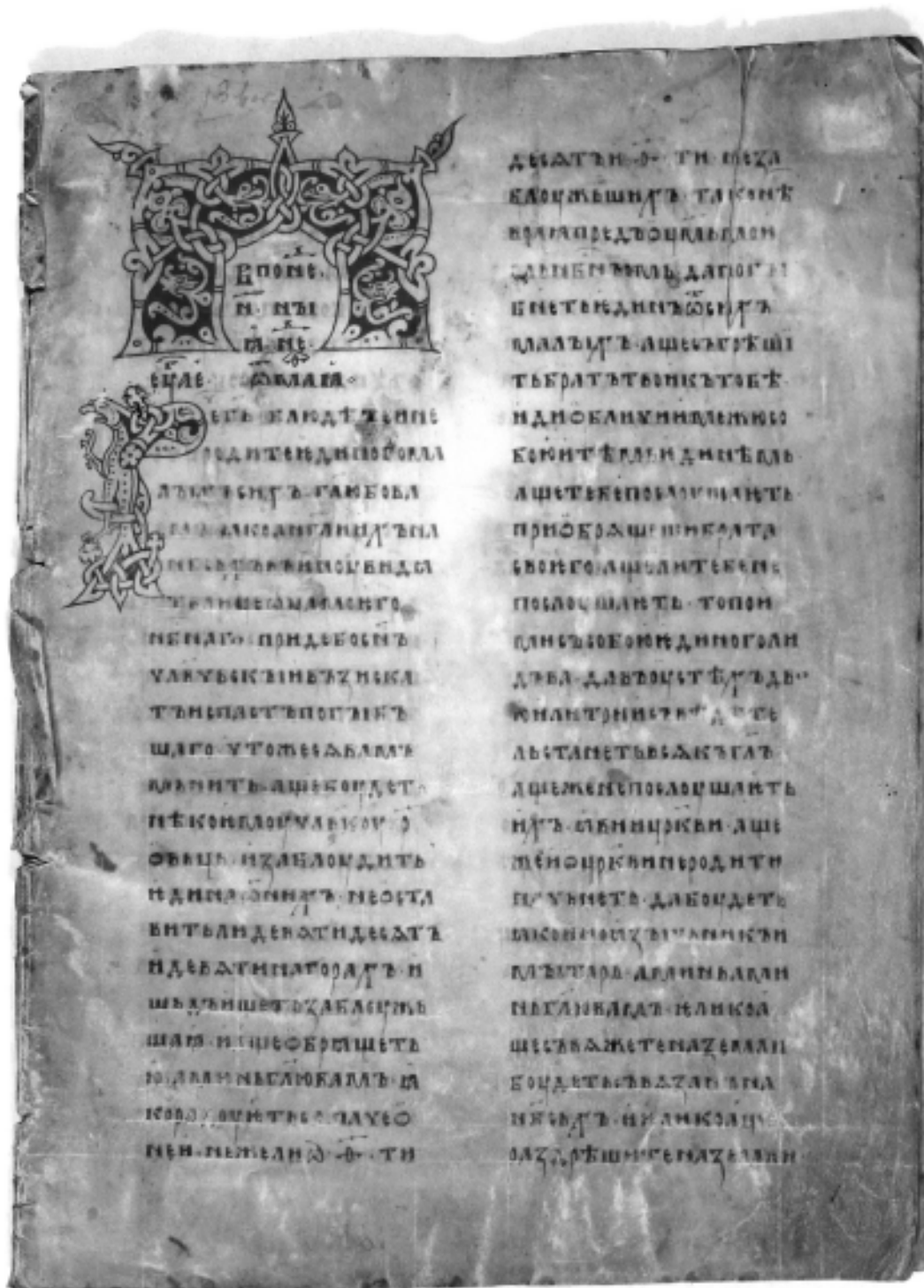
27. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. (Мініатюра «Євангеліст Лука»). Арк. 123 зв.

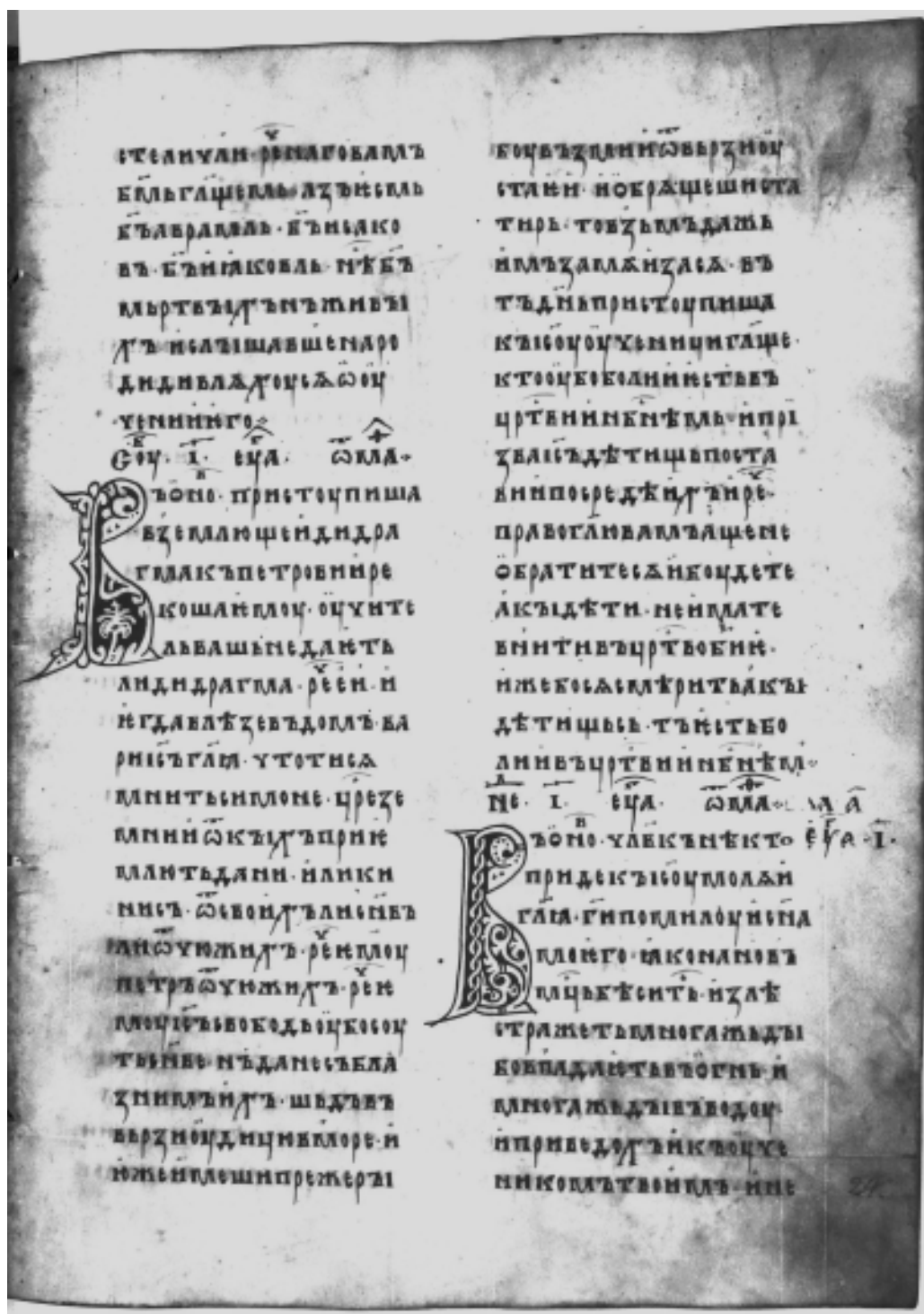
28. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. (Мініатюра «Євангеліст Матфей»). Арк. 42 зв.

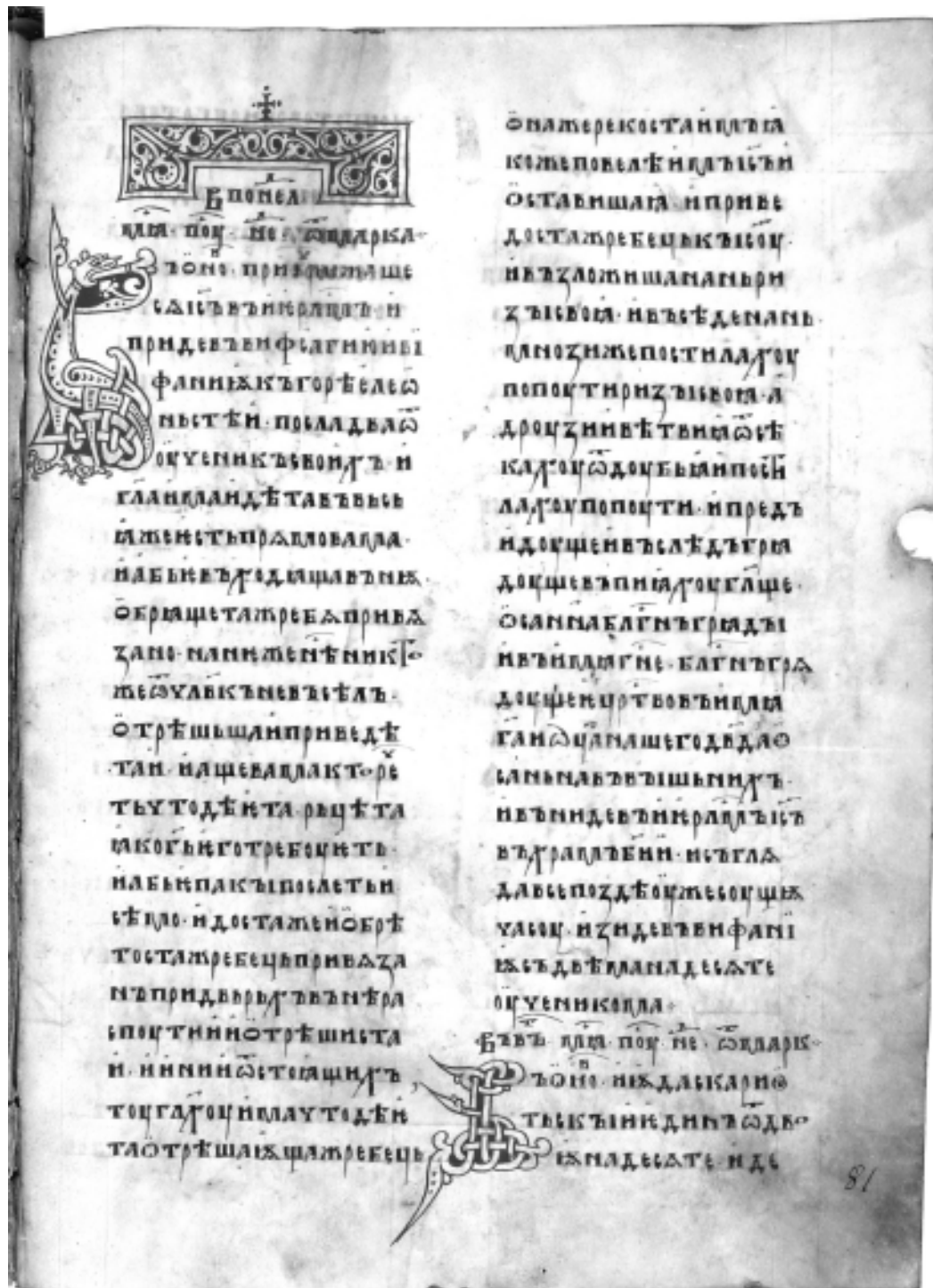
29. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. Арк. 45

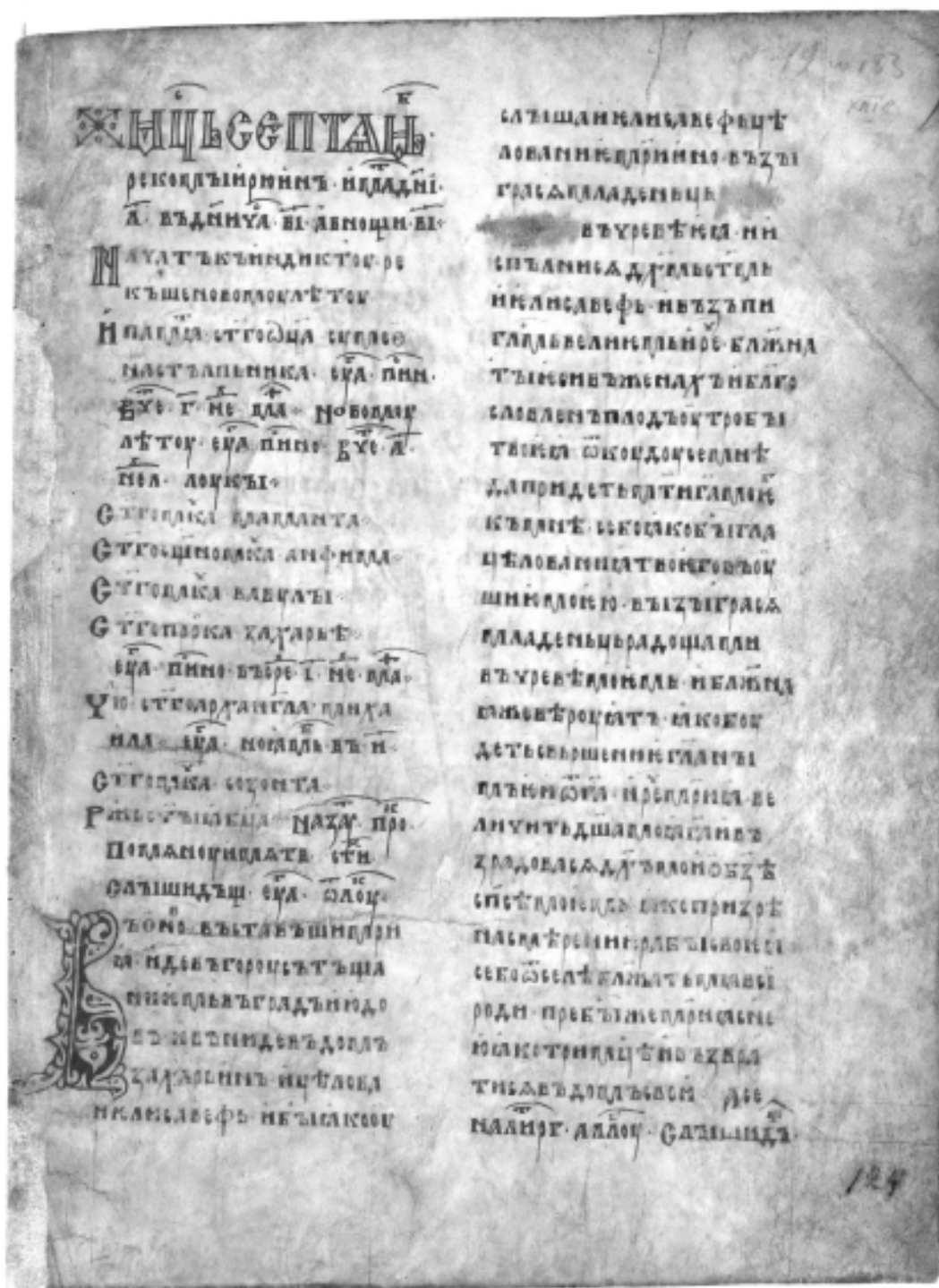
30. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. Арк. 1

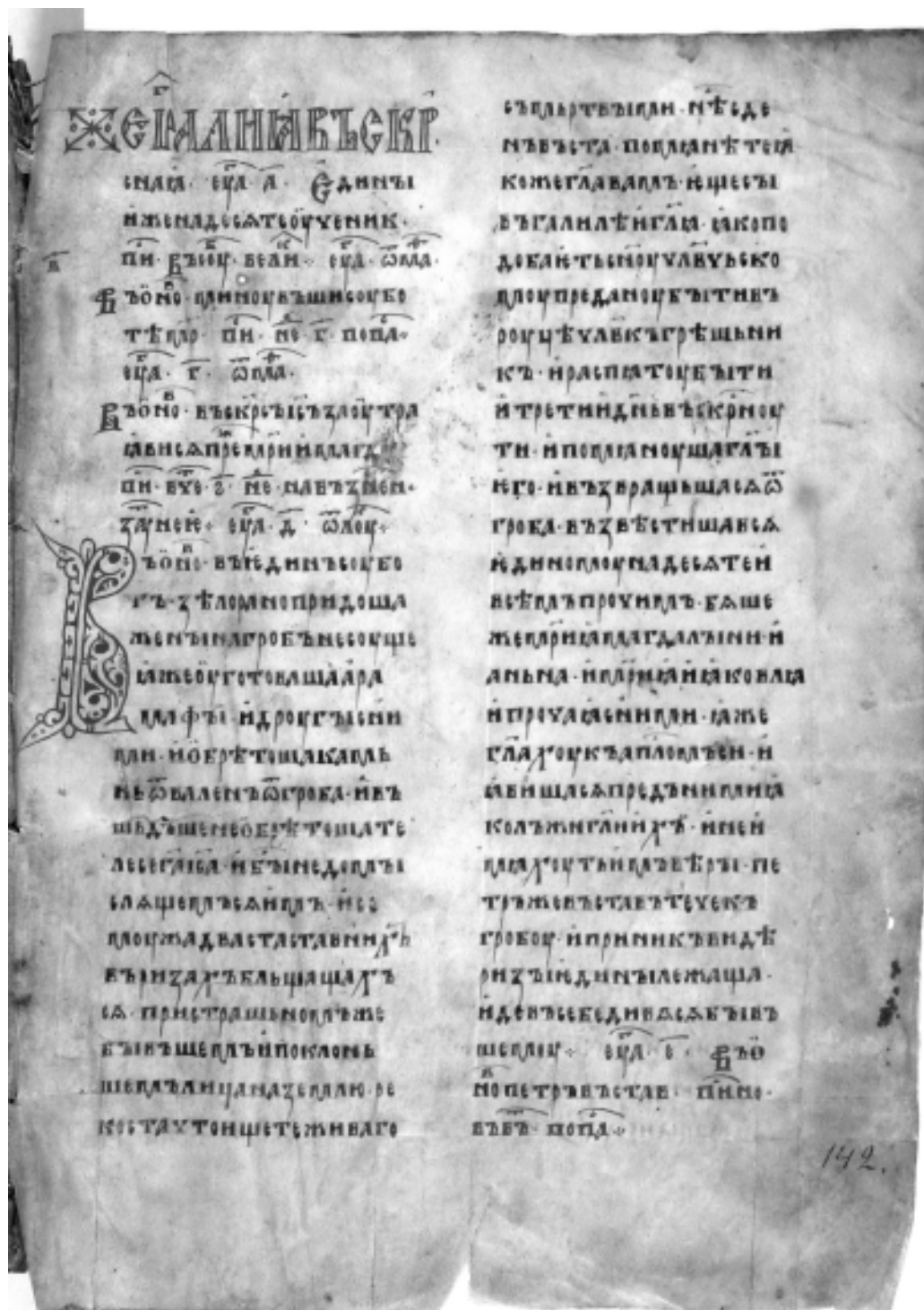
31. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. Арк. 24

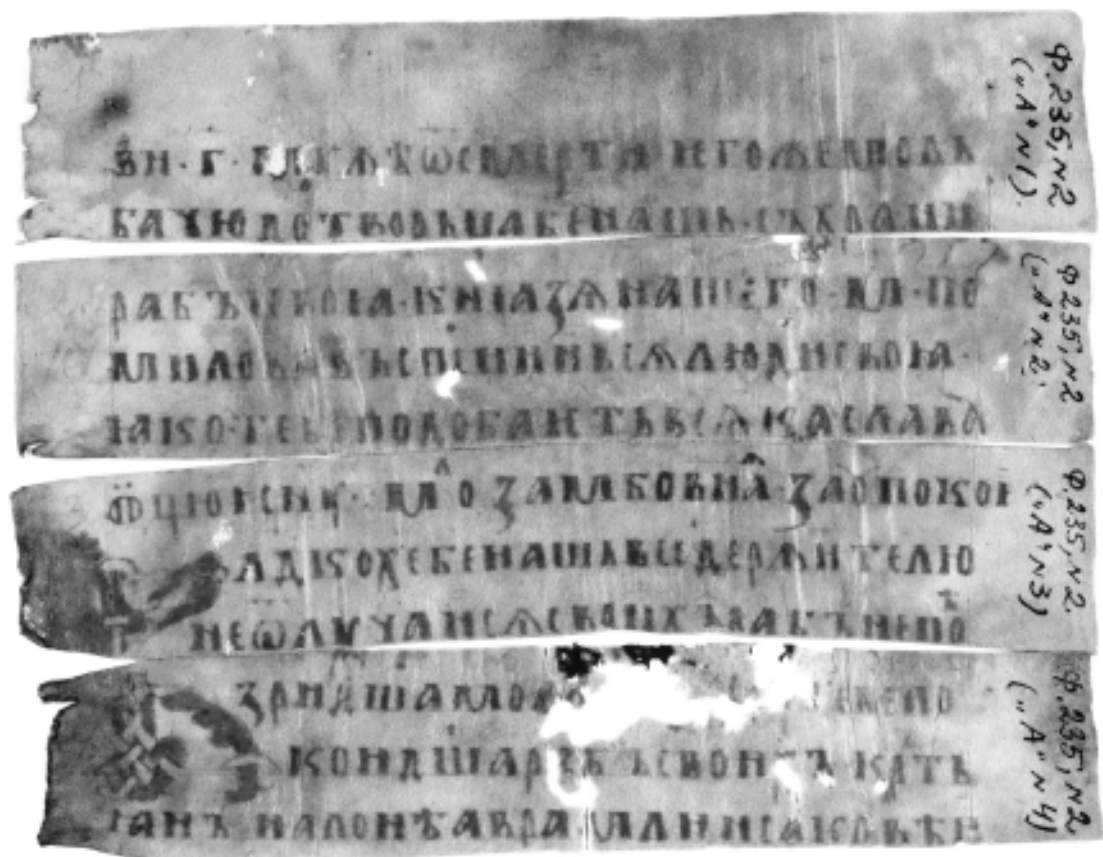
32. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. Арк. 81

34. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. Арк. 124

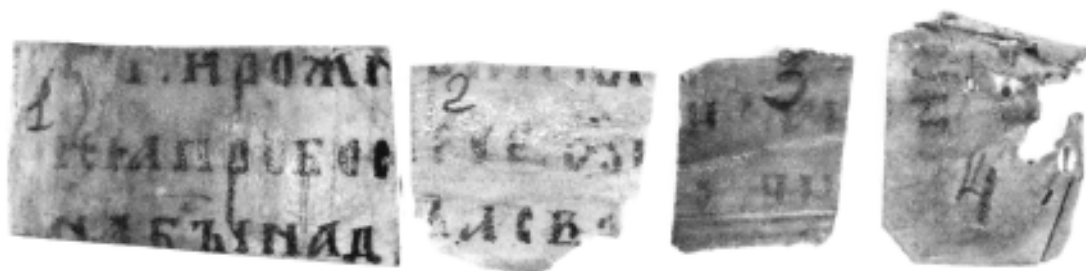
35. № 5. Євангеліє апракос повний («Оршанське»). Ост. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 П. Арк. 142

36. № 9. Служебник. Кін. XIII ст. Ф. 235, № 2 А. Арк. 1

37. № 9. Служебник. Кін. XIII ст. Ф. 235, № 2 А. Арк. 1 зв.

38. № 12. [Богослужбовый текст]. XIII ст.
Ф. 235, № 20. Фрагменты: 1, 2, 3, 4

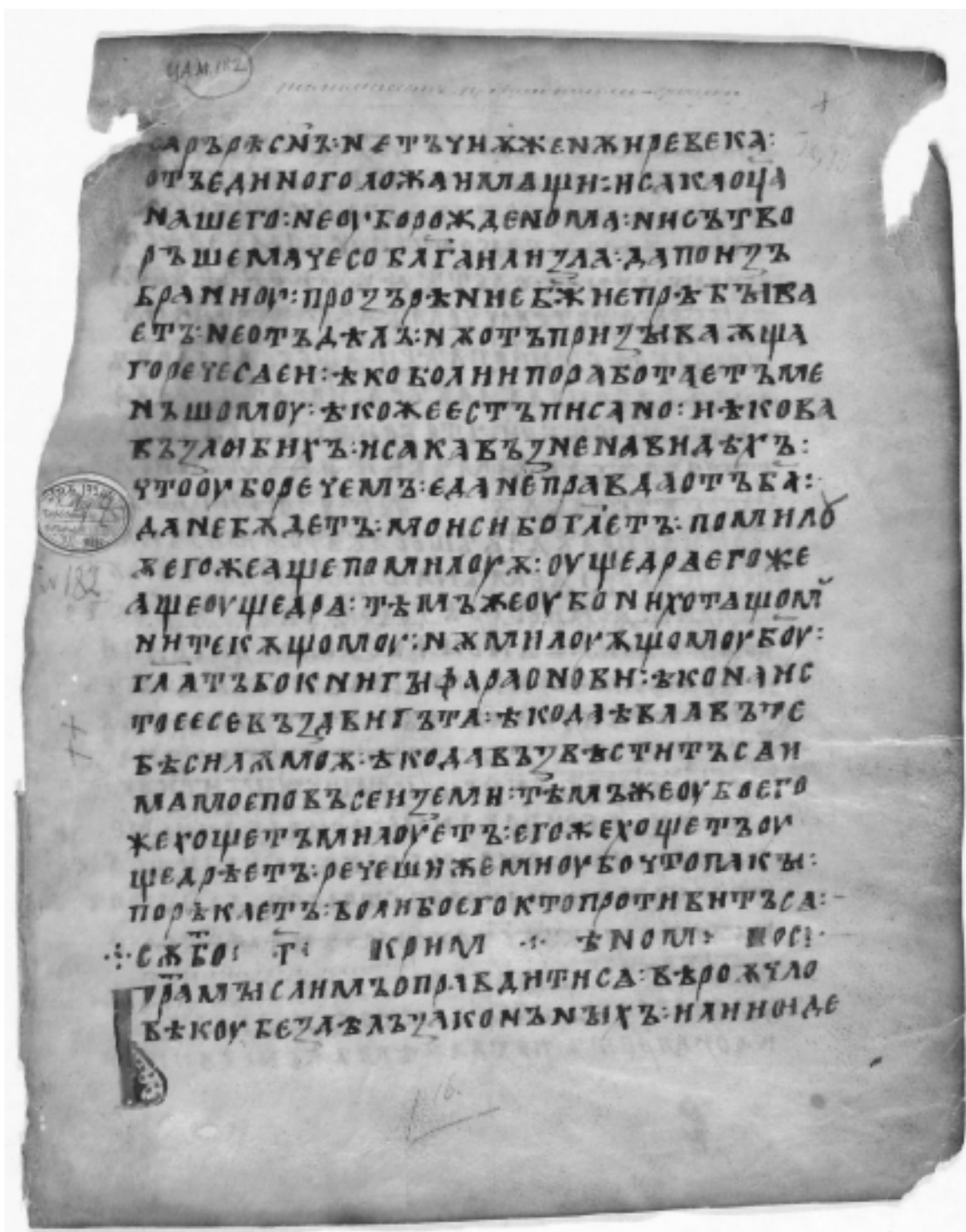
38. № 12. [Богослужбовый текст]. XIII ст.
Ф. 235, № 20. Фрагменты: 1 зв., 2 зв., 3 зв., 4 зв.

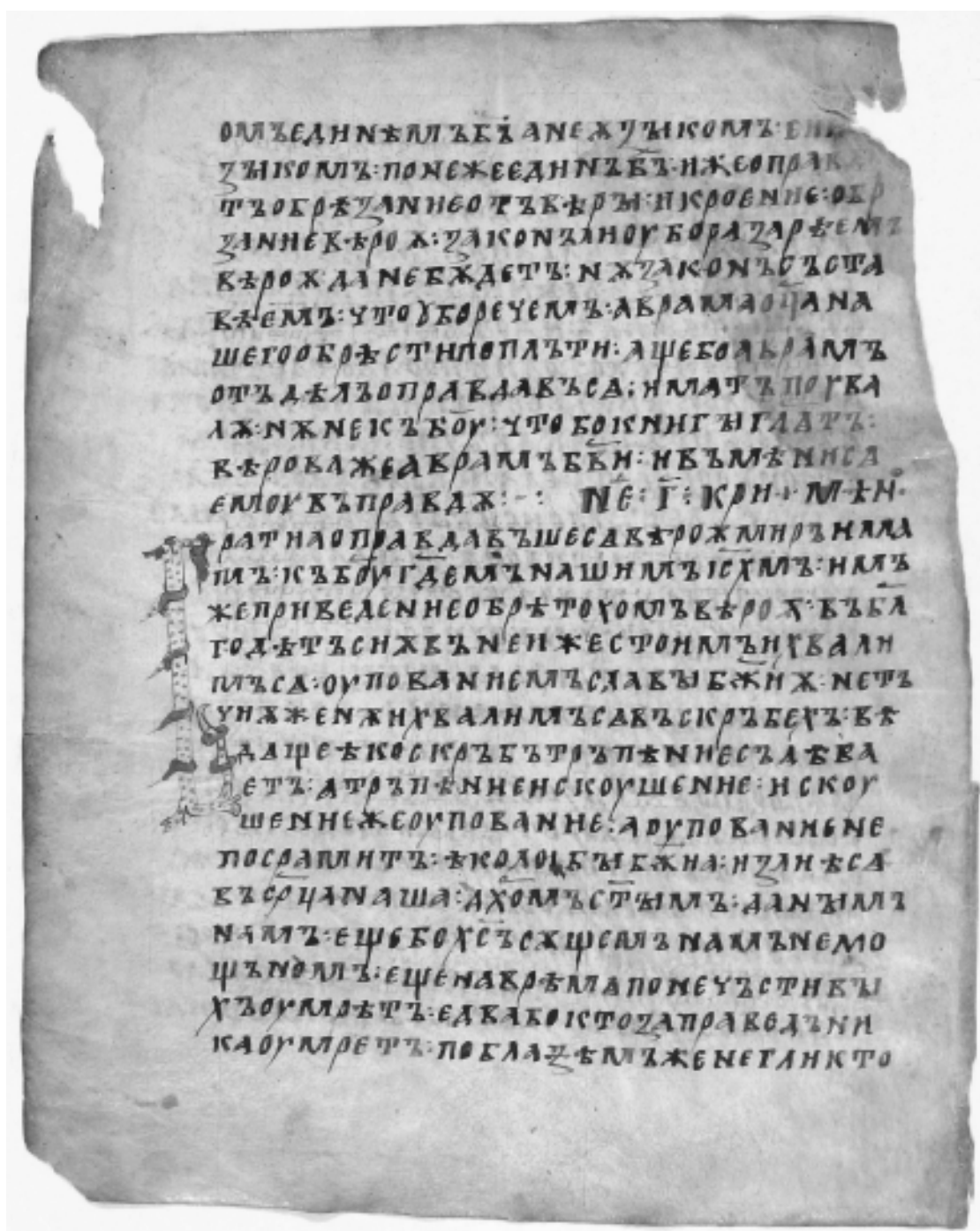
41. № 1. Апостол апракос повний («Сліпченський»). Кін. XII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П. Арк. 2

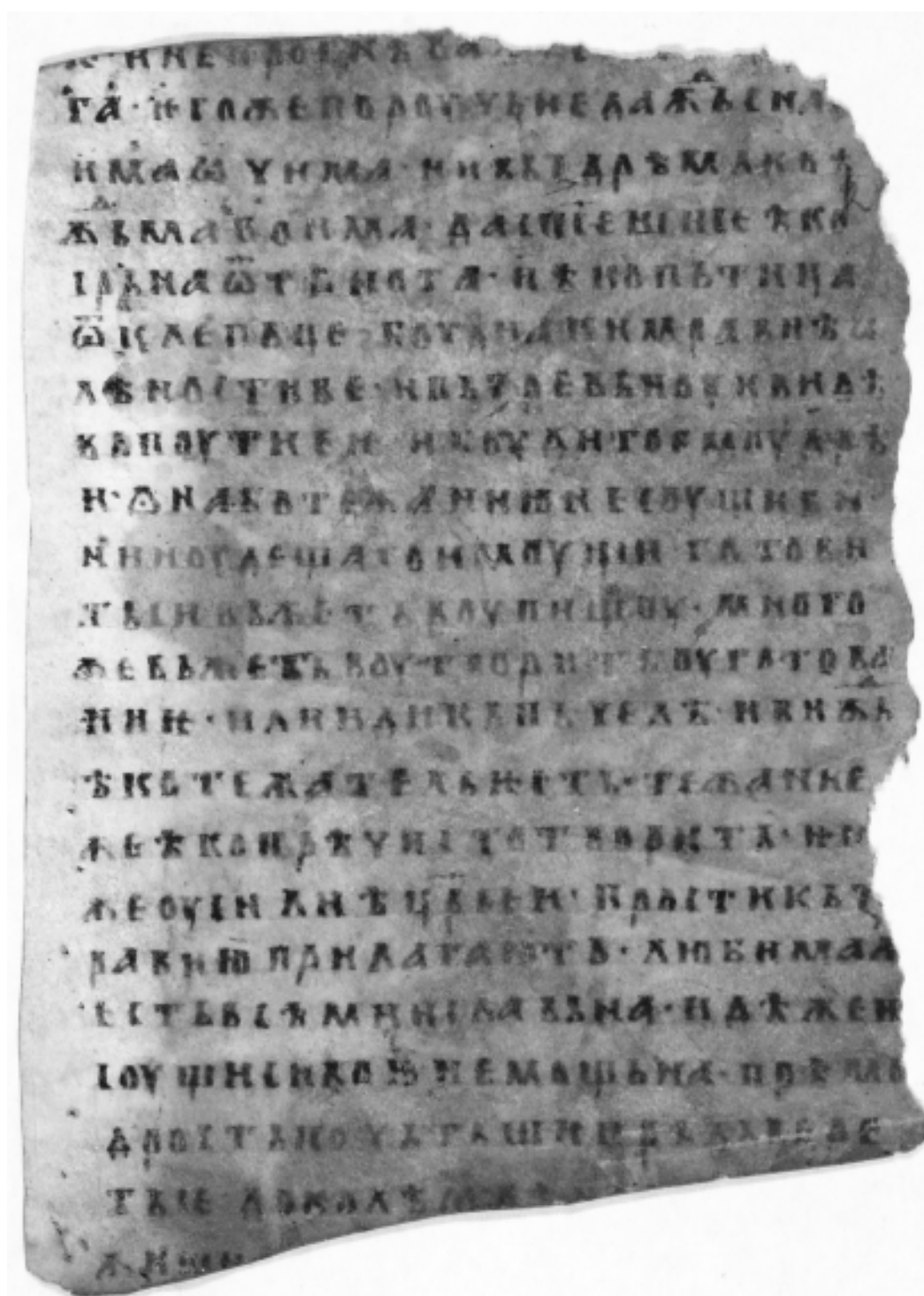
42. № 1. Апостол апракос повний («Сліпченський»). Кін. XII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П. Арк. 2 зв.

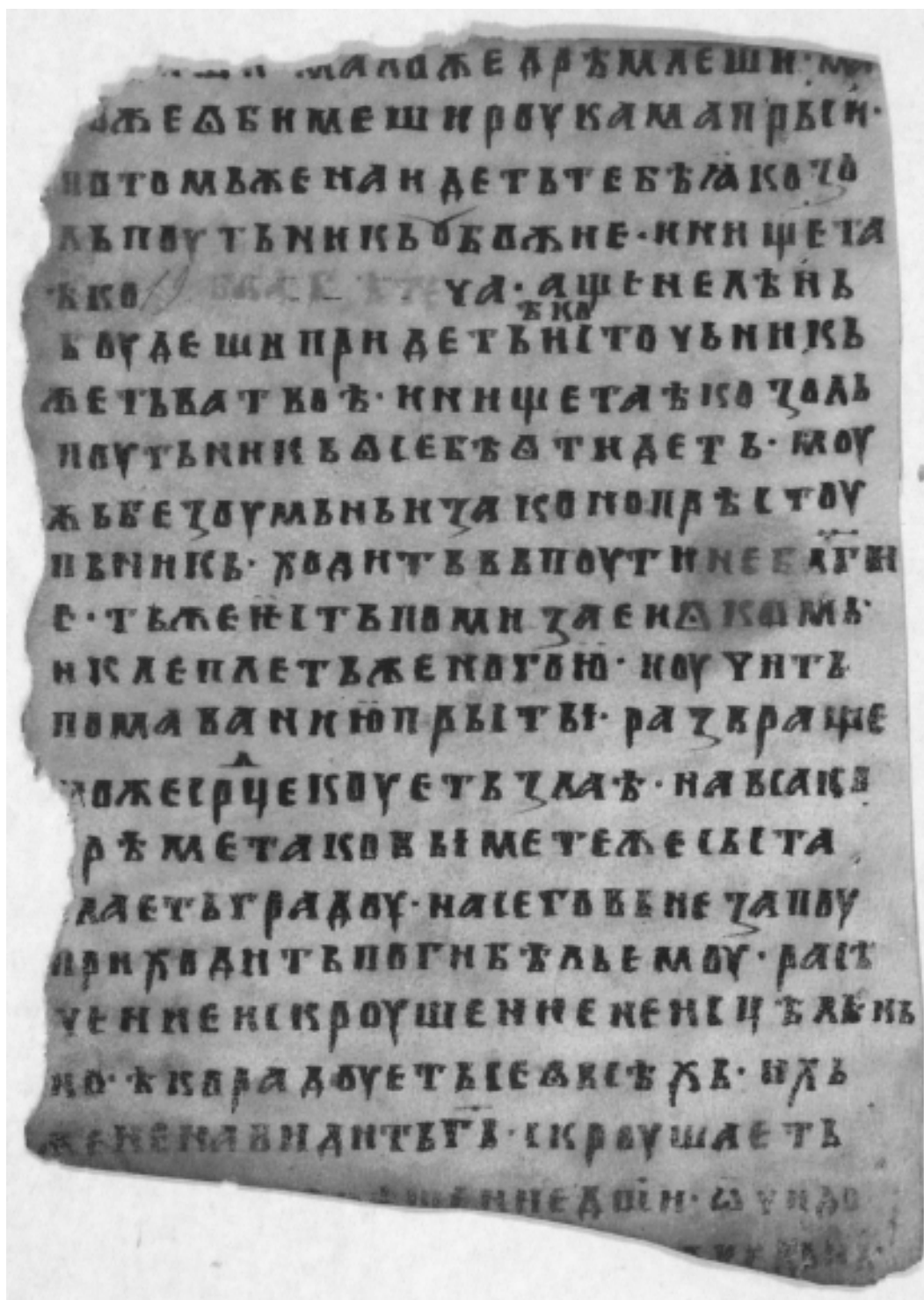
43. № 1. Апостол апракос повний («Сліпченський»). Кін. XII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П. Арк. 1

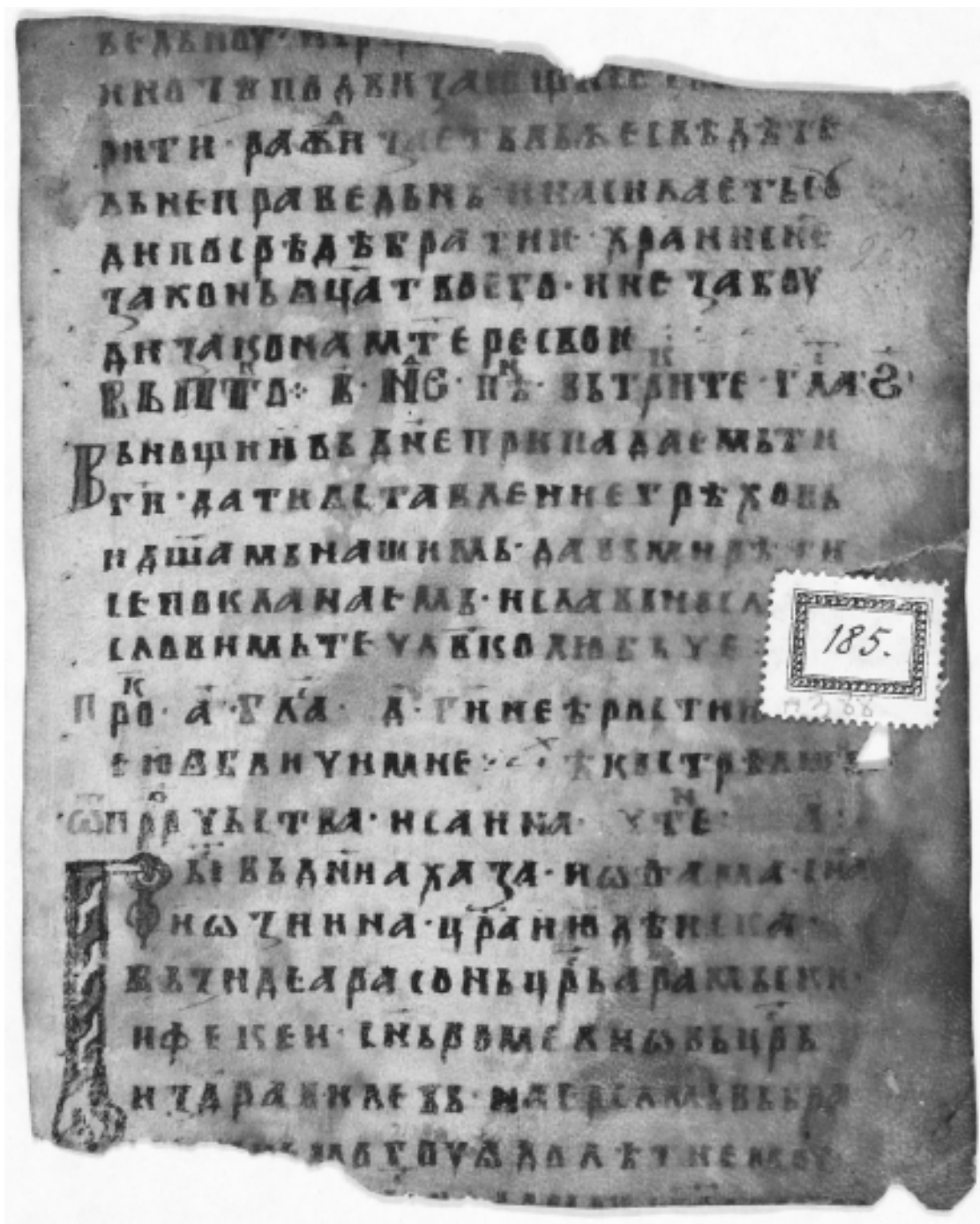
44. № 1. Апостол апракос повний («Сліпченський»). Кін. XII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 25 П. Арк. 1 зв.

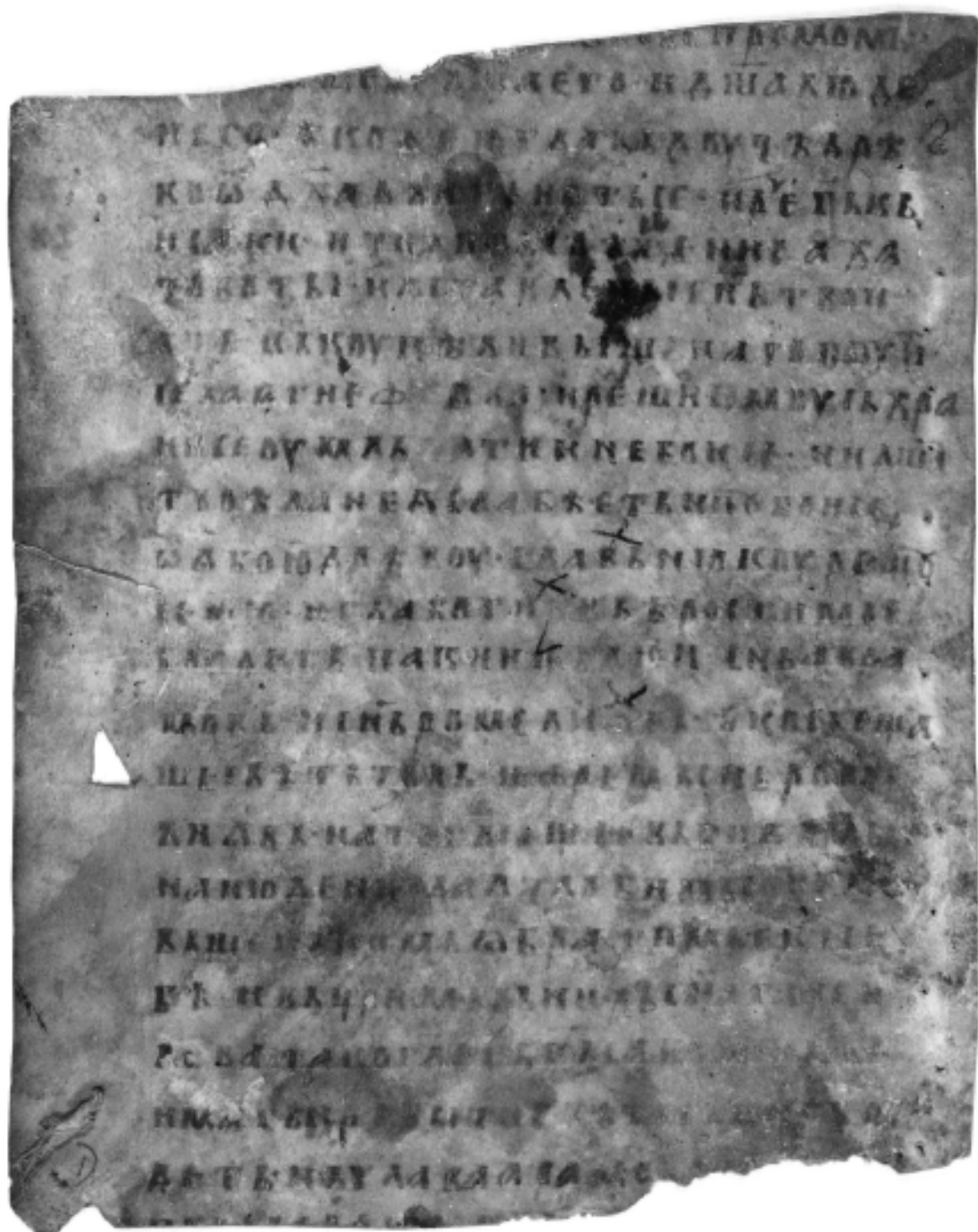
45 № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387. Арк. 1

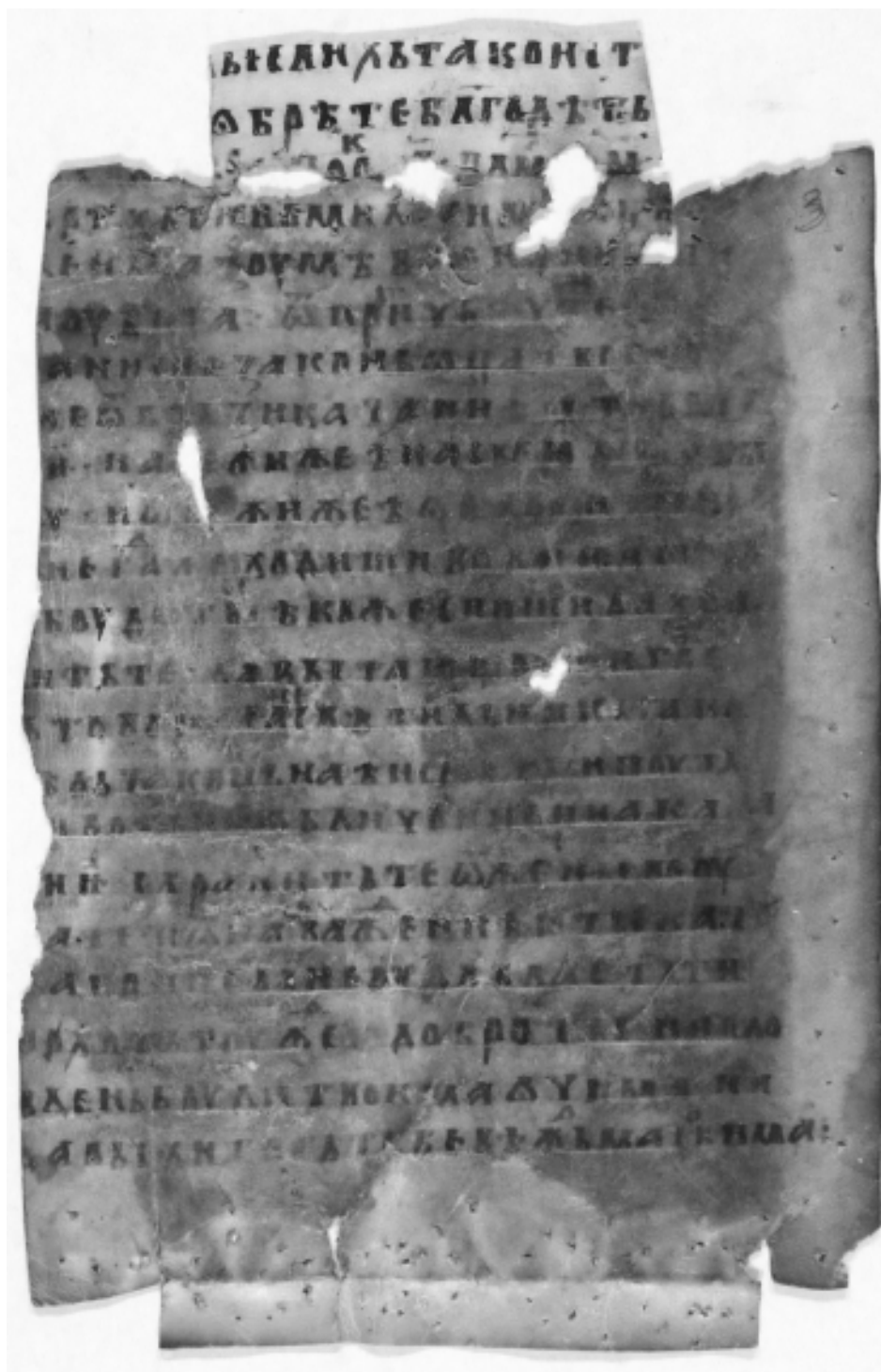
46. № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387. Арк. 1 зв.

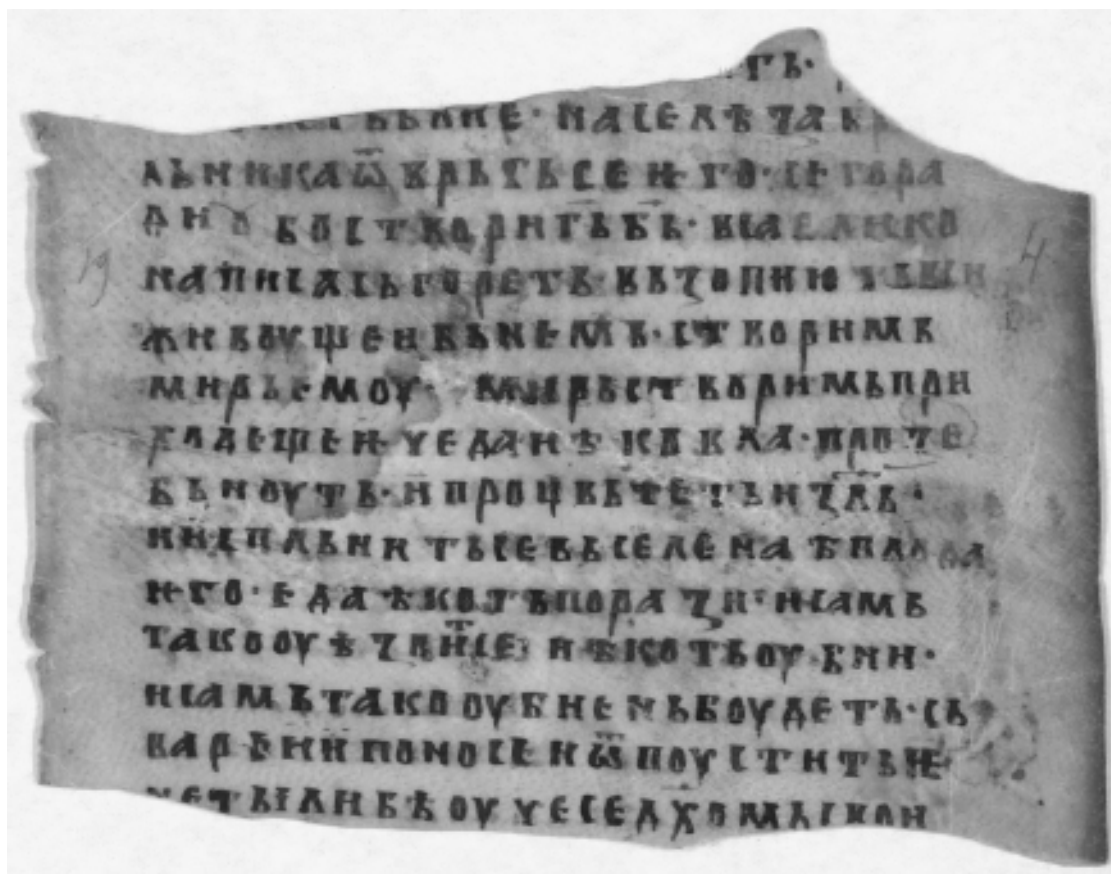
47. № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), №388 П. Арк. 2 зв.

48. № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 388 П. Арк. 2

49. № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387. Арк. 3

51. № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387. Арк. 4

52. № 7. Паремійник. Др. чв. XIII ст.
Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 387. Арк. 4 зв.

Наукове видання

ГНАТЕНКО Людмила Анатоліївна

**СЛОВ'ЯНСЬКА
КИРИЛИЧНА РУКОПИСНА КНИГА XII–XIII ст.**

**З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

**КАТАЛОГ
КОДИКОЛОГО-ПАЛЕОГРАФІЧНЕ
ТА ГРАФІКО-ОРФОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАЛЕОГРАФІЧНИЙ АЛЬБОМ**

*Затверджено до друку Вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*

Редактори
Н. М. Зубкова, О. С. Боляк, М. Л. Скірта

Фотограф
О. І. Петренко

Верстка
С. Г. Даневича

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 18,01. Тираж 500 пр. Зам. 10.
Друкарня Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
03039, Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3.